

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Ελένη Ανδρεαδέλλη, Έλενα Ανδρέου, Κυριακή Ζαχαροπούλου,
Αντώνης Κωνσταντινίδης, Γιάννης Μυγδάνης,
Ελισσάβετ Περακάκη, Μιχαήλ Τσιαϊρας

Μουσική

Γ' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

Βιβλίο Μαθητή/Μαθήτριας

ΜΟΥΣΙΚΗ Γ' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

Βιβλίο Μαθητή/Μαθήτριας

Επιστημονική Επιτροπή Αξιολόγησης

Συντονίστρια / Αξιολογήτρια

Μελιγκοπούλου Μαρία

Εν ενεργεία μέλος Διδακτικού Ερευνητικού Προσωπικού Πανεπιστημίου

Αξιολογητής

Χουρδάκης Μιχαήλ

Εν ενεργεία Εκπαιδευτικός

Αξιολογητής

Χίζαρης Κωνσταντίνος

Εν ενεργεία Εκπαιδευτικός

Τεχνικός Εμπειρογνώμονας

Παπαδοπούλου Λεμονιά

Πτυχιούχος Πληροφορικής

Επικουρική Εμπειρογνώμονας

Παγάνη Ευγενία

Πτυχιούχος Τεχνολογίας Γραφικών Τεχνών

Υπεύθυνη του μαθήματος/γνωστικού αντικειμένου στο πλαίσιο της Πράξης

Ελένη Φραγκούλη, Σύμβουλος Β΄ ΙΕΠ

Μέλος της Επιστημονικής Ομάδας Έργου (ΕΟΕ) της Πράξης

Πράξη με τίτλο: «Συγγραφή, Αξιολόγηση και Ένταξη Διδακτικών Βιβλίων στο Μητρώο Διδακτικών Βιβλίων και στην Ψηφιακή Βιβλιοθήκη Διδακτικών Βιβλίων» με κωδικό ΟΠΣ 6010165 στο Πρόγραμμα «Ανθρώπινο Δυναμικό και Κοινωνική Συνοχή» 2021-2027

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Σπυρίδων Δουκάκης

Πρόεδρος του Δ.Σ. του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Υπεύθυνη Πράξης

Πολυξένη Μπίλλα

Σύμβουλος Α΄ του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Προϊσταμένη Τμήματος Β΄ Προγραμμάτων Σπουδών και Εκπαιδευτικού Υλικού

Αναπληρώτρια Υπεύθυνη Πράξης

Άννα-Αικατερίνη Λυκούρη

Σύμβουλος Α΄ του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής

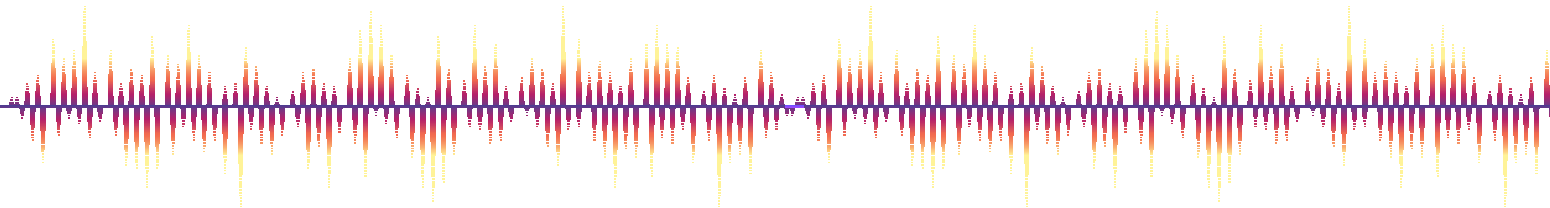
**«Με τη συγχρηματοδότηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης»
και το Πρόγραμμα «Ανθρώπινο Δυναμικό και Κοινωνική Συνοχή»**

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Ελένη Ανδρεαδέλλη, Έλενα Ανδρέου, Κυριακή Ζαχαροπούλου,
Αντώνης Κωνσταντινίδης, Γιάννης Μυγδάνης,
Ελισσάβητ Περακάκη, Μιχαήλ Τσιαΐρας

ΜΟΥΣΙΚΗ Γ' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

Βιβλίο Μαθητή/Μαθήτριας

ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ

Δρ. Ελένη Ανδρεαδέλλη, Σύμβουλος Εκπαίδευσης Μουσικής

Δρ. Έλενα Ανδρέου, Σύμβουλος Εκπαίδευσης Μουσικής

Δρ. Κυριακή Ζαχαροπούλου, Διευθύντρια Μουσικού Σχολείου Τρίπολης

Δρ. Αντώνης Κωνσταντινίδης, Σύμβουλος Εκπαίδευσης Μουσικής

Δρ. Γιάννης Μυγδάνης, Εκπαιδευτικός Μουσικής Pierce - The American College of Greece

Δρ. Ελισάβετ Περακάκη, μέλος Ε.Ε.Π., Τμήμα Μουσικών Σπουδών (Ε.Κ.Π.Α.)

Δρ. Μιχαήλ Τσιαΐρας, Εκπαιδευτικός Μουσικής με ειδίκευση στο πιάνο

ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ & ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ

Δρ. Γιάννης Μυγδάνης, Εκπαιδευτικός Μουσικής Pierce - The American College of Greece

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

K1 Ελληνική μουσική

- 1 *Πρωτοψάλτες και Λαμπαδάριοι, Μελοποιοί και Ερμηνευτές* 8
- 2 *Όλοι οι ρεμπέτες του ντουινιά* 15
- 3 *Οδός μελωδικών ονείρων...* 22

K2 Δυτικοευρωπαϊκή μουσική: έντεχνες παραδόσεις

- 1 *Ελληνική Εθνική Σχολή και Μουσική Παράδοση* 27
- 2 *Μουσική και λόγος σε έργα Μπαρόκ* 30
- 3 *Η μουσική στην εποχή του Κλασικισμού* 34
- 4 *Ο πολύμορφος και αντιφατικός αιώνας του Ρομαντισμού* 39
- 5 *Εξπρεσιονισμός* 43
- 6 *Μινιμαλιστική μουσική* 48
- 7 *Ιάννης Ξενάκης: Μουσική και Αρχιτεκτονική* 50

K3 Δημοφιλή μουσικά ρεύματα του 20ού και του 21ου αιώνα

- 1 *Σύγχρονη Ελληνική Μουσική Δημιουργία: Θ. Παπακωνσταντίνου και Σ. Μάλαμας*.. 54
- 2 *Η εποχή του Rock 'n' Roll: η επιρροή του Elvis Presley* 57
- 3 *«Σκοτεινοί ήχοι και δυναμικά riffs»: η περίπτωση της μουσικής Heavy Metal* ... 59
- 4 *Band Aid: Η μουσική ως μέσο πολιτικής και κοινωνικής συμμετοχής* 62
- 5 *Εξερευνώντας τη μουσική Jazz* 64
- 6 *Παρακλάδια της Rock μουσικής* 67
- 7 *Η μαγεία της μουσικής Rhythm 'n' Blues και της Soul* 72

K4 Μουσικές του κόσμου

- 1 *Ορχήστρες με κοινωνικό μήνυμα* 79
- 2 *Από την παράδοση στη σύγχρονη μουσική έκφραση της Μέσης Ανατολής* 82
- 3 *Πολιτισμικές ρίζες και σύγχρονες αναφορές στη μουσική της Κίνας, της Ιαπωνίας και της Κορέας* 85
- 4 *Η τσιγγάνικη μουσική: μια πολιτιστική διαδρομή από την Ινδία στην Ευρώπη* ... 89
- 5 *Ρυθμοί και μελωδίες του Μεξικό και της Νότιας Αμερικής* 92

- Βιβλιογραφικές Αναφορές 95

ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Αγαπητές και αγαπητοί εκπαιδευτικοί,

Το νέο βιβλίο Μουσικής για τη Γ' τάξη του γυμνασίου ολοκληρώνει το ταξίδι των μαθητών και των μαθητριών μας, στον κόσμο της μουσικής. Επιδιώκει να τους βοηθήσει να κατακτήσουν δεξιότητες και γνώσεις, ώστε να έχουν μια ολοκληρωμένη εικόνα για τη μουσική τέχνη και επιστήμη και να μπορούν να την κατανοήσουν ως παγκόσμιο κοινωνικό φαινόμενο.

Λαμβάνοντας υπόψη την ηλικία και τα ενδιαφέροντα των παιδιών, το βιβλίο προωθεί τη διαθεματικότητα, τη σύνδεση δηλαδή της μουσικής με άλλες τέχνες, όπως τη ζωγραφική, τον κινηματογράφο, το βίντεο, καθώς και με άλλα επιστημονικά πεδία, όπως αυτά της ιστορίας, της φυσικής, της λογοτεχνίας, των κοινωνικών επιστημών κ.ά. Επιδιώκει την ανάπτυξη δεξιοτήτων που προάγουν τη μουσική σκέψη και τον κριτικό μουσικό γραμματισμό.

Μπορείτε να επιλέξετε από ένα σύνολο δραστηριοτήτων, οι οποίες έχουν διαβαθμισμένη δυσκολία και ενεργοποιούν τους μαθητές και τις μαθήτριες. Μέσα από αυτές θα εξερευνήσετε μια ποικιλία μουσικών στυλ και παραδόσεων, που αντλούνται από την ελληνική παραδοσιακή μουσική, την ευρωπαϊκή μουσική παράδοση και τη μουσική του κόσμου, μέχρι τα πιο σύγχρονα και δημοφιλή μουσικά είδη.

Ελπίζουμε το βιβλίο της μουσικής, σε συνδυασμό με το τετράδιο μαθητή, τον εργαστηριακό οδηγό και το συμπληρωματικό υλικό, θα σας βοηθήσει να υλοποιήσετε ένα ενδιαφέρον και ελκυστικό, σύγχρονο και δημιουργικό, μάθημα της μουσικής.

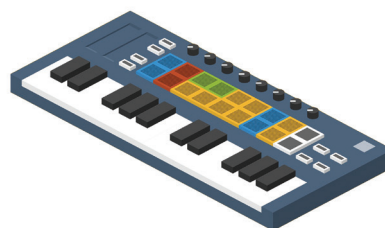
Η συγγραφική ομάδα

Αγαπητοί μαθητές και αγαπητές μαθήτριες,

Το νέο βιβλίο Μουσικής για τη Γ' τάξης του γυμνασίου δημιουργήθηκε για να αποτελέσει την αφορμή, ώστε να εξερευνήσετε ακόμα περισσότερα μουσικά είδη, περιόδους και παραδόσεις. Μέσα από τις σελίδες του θα επεξεργαστείτε τη μουσική γλώσσα και θα ανακαλύψετε το νόημα της μουσικής στους διαφορετικούς πολιτισμούς. Έτσι, θα αποκτήσετε μια όσο το δυνατόν πιο ολοκληρωμένη εικόνα της πολύπλευρης μουσικής δημιουργίας. Στο ταξίδι σας αυτό θα ακούσετε, θα παίξετε και θα τραγουδήσετε ποικίλα μουσικά έργα, θα δημιουργήσετε τη δική σας μουσική και θα εκφράσετε τις δικές σας μουσικές ιδέες. Ελπίζουμε πως μέσα από τα μαθήματα που θα ακολουθήσουν, θα διαμορφώσετε τα δικά σας κριτήρια, τις επιλογές και τις μουσικές σας προτιμήσεις, που θα κάνουν τη μουσική τέχνη, σύντροφο της ζωής σας.

Η συγγραφική ομάδα

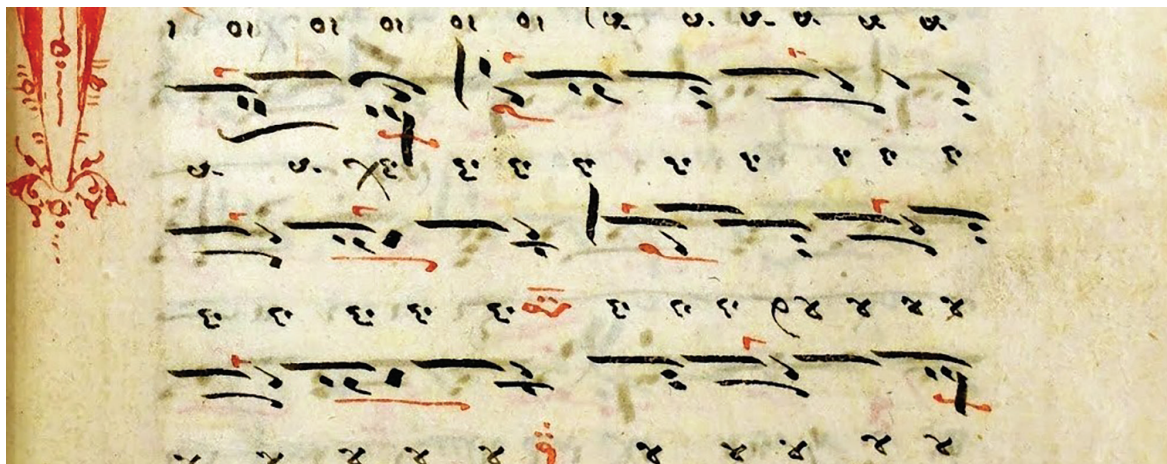
K1

Ελληνική μουσική

1	Πρωτοψάλτες και Λαμπαδάριοι, Μελοποιοί και Ερμηνευτές	8
2	Όλοι οι ρεμπέτες του ντουινιά	15
3	Οδός μελωδικών ονείρων...	22

ΠΡΩΤΟΨΑΛΤΕΣ ΚΑΙ ΛΑΜΠΑΔΑΡΙΟΙ, ΜΕΛΟΠΟΙΟΙ ΚΑΙ ΕΡΜΗΝΕΥΤΕΣ

Προσδοκώμενα μαθησιακά αποτελέσματα

Σε αυτό το μάθημα θα:

- γνωρίσουμε την ιστορική εξέλιξη και τους κυριότερους μελοποιούς και ερμηνευτές της Ψαλτικής τέχνης,
- ακούσουμε μέλη από την εκκλησιαστική μουσική παράδοση,
- εξασκηθούμε στη σημειογραφία της βυζαντινής μουσικής.

Λέξεις κλειδιά: ψαλτική τέχνη, μελοποιοί, πρωτοψάλτες, λαμπαδάριοι

Πρωτοψάλτες και Λαμπαδάριοι, μελοποιοί και ερμηνευτές

Προσπαθώντας να ανιχνεύσουμε την ιστορική πορεία της Ψαλτικής τέχνης, από τον 10ο αιώνα που εντοπίζεται ο πρώτος κώδικας με καταγεγραμμένη μουσική, βρισκόμαστε ενώπιον ενός εντυπωσιακού αριθμού, χιλίων περίπου επωνύμων μελοποιών, δημιουργών και καλλιτεχνών, που συνέβαλαν θετικά στην εξέλιξη αυτής της τέχνης. Ας γνωρίσουμε κάποιους απ' αυτούς.

Κατά την Παλαιολόγεια Αναγέννηση, από τα τέλη του 13ου αιώνα μέχρι τα μέσα του 14ου, μια εποχή που αποτελεί και την τελευταία αναλαμπή του βυζαντινού πνεύματος σε όλους τους τομείς της επιστήμης και της τέχνης, τέσσερις σπουδαίοι μελοποιοί, ο **Νικηφόρος Ηθικός**, ο **Ιωάννης ο Γλυκός**, ο **Ιωάννης Κουκουζέλης ο Μαϊστωρ** και ο **Ξένος Κορώνης**, οριοθετούν με τα περίτεχνα μέλη τους την εποχή της Καλοφωνίας. Είναι η εποχή που έχει περιγραφεί ως η *Ars Nova* της Ψαλτικής. Στα χρόνια της Άλωσης, σημειώνεται

Ο Πέτρος Λαμπαδάριος με τις μελοποιήσεις του θέτει τις βάσεις για τη νεότερη εποχή της Βυζαντινής μουσικής.

στη βυζαντινή μελοποιία το έργο του **Μανουήλ Χρυσάφη**, του **Γρηγορίου Μπούνη του Αλυάτη** και του **Ιωάννου Κλαδά**.

Τι γνωρίζετε για τις περιόδους Ars Nova και Ars Antiqua στη Δυτικοευρωπαϊκή μουσική;

Κατά την **Παλαιολόγεια Αναγέννηση** που καλύπτει την τελευταία περίοδο της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, σημειώνεται εντυπωσιακή άνθηση των γραμμάτων και των τεχνών.

Ακούστε:

- το «Μέγα Ίσον» από την ηχογράφιση: *Ιωάννης Παπαδόπουλος ο Κουκουζέλης και Μαΐστωρ* (1270 περίπου - α΄ ήμισυ ιδ αι.) του Ιδρύματος Βυζαντινής Μουσικολογίας.
- το μέλος του Γερμανού «Τον Ήλιον κρύψαντα» από τον ψηφιακό δίσκο της μονής Βατοπαιδίου: *Μέγα Σάββατον*.
- το μέλος «Τις Θεός Μέγας», του Πέτρου Μπερεκέτη, από την Ελληνική Βυζαντινή Χορωδία.

Κατά τα χρόνια που ακολούθησαν την Άλωση της Κωνσταντινούπολης το 1453, οι κυριότεροι εκπρόσωποι της μεταβυζαντινής Ψαλτικής τέχνης, αυτοί που αναμόρφωσαν, ανανέωσαν και εξέλιξαν τη μουσική παράδοση, ήταν κυρίως οι πρωτοψάλτες και οι λαμπαδάριοι των πατριαρχικών χορών.

Τι ονομάζεται **Μεγάλη Εκκλησία**:

Τον 17ο αιώνα, η Ψαλτική εισέρχεται σε μία αξιοπρόσεκτη πορεία καλλιτεχνικής δημιουργίας και

Ψαλτική σε μια χρονογραμμή 13ος - 18ος αιώνας

ανάπτυξης. Η πορεία αυτή πρωτοχαράχτηκε από τον **Γεώργιο Ραιδεστηνό**, μία εξέχουσα μουσική φυσιογνωμία της εποχής που υπηρέτησε ως λαμπαδάριος και στη συνέχεια ως πρωτοψάλτης της Μεγάλης Εκκλησίας. Ο Ραιδεστηνός εισήγαγε νέες συνθέσεις σε διάφορα είδη μελών και αλλαγές που ακολούθησαν οι μαθητές του και πολλοί μουσικοί του 17ου αιώνα.

Αναζητήστε στο διαδίκτυο ηχογραφήσεις μελών από τους μελοποιούς που γνωρίσαμε.

Απ' το 1660 μέχρι περίπου το 1720, μία δεύτερη τετρανδρία περίφημων μελουργών δημιουργεί στην Κωνσταντινούπολη μια εποχή αναγέννησης για τη βυζαντινή μουσική. Πρόκειται για τους **Παναγιώτη Χρυσάφη**, **Γερμανό επίσκοπο Νέων Πατρών**, **Μπαλάσιο ιερέα** και **Πέτρο Μπερεκέτη** που καλλωπίζουν και εμπλουτίζουν με τις συνθέσεις τους τα είδη της μελοποιίας. Ο Μπαλάσιος ιερέας ειδικότερα, μουσικός με ευρεία μόρφωση και εξέ-

Το έργο του Μπαλασίου ιερέα και του Γερμανού επισκόπου Νέων Πατρών θεωρείται συνδετικός κρίκος με το παρελθόν και εισαγωγή σε μία ανανεωμένη παράδοση μελοποιίας.

χουσα προσωπικότητα της πατριαρχικής αυλής, προσπαθεί για την απλοποίηση της παρασημαντικής. Η προσπάθειά του αυτή θέτει την αρχή για παρόμοιες απόπειρες ανάλυσης της παλαιάς συνοπτικής σημειογραφίας, που θα ολοκληρωθούν με τη μεταρρύθμιση των Τριών Διδασκάλων, το 1814.

Μελοποιοί και ερμηνευτές

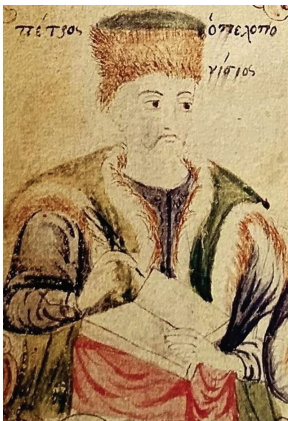
Αναζητήστε βιοεργογραφικά στοιχεία για τον Γερμανό Αρχιερέα Νέων Πατρών, τον Πέτρο Μπερεκέτη και τον Μπαλάσιο Ιερέα.

Μετά τον Ιωάννη Τραπεζούντιο (+1765), πρωτοψάλτης αναλαμβάνει ο Δανιήλ από τον Τύρναβο (+1789) και λαμπαδάριος ο Πέτρος ο Πελοποννήσιος (+1777). Στο έργο του Ιακώβου Πρωτοψάλτου (+1801) που τους διαδέχεται, διασώζεται «το αρχαίον σεμνοπρεπές εκκλησιαστικόν ύφος».

Οι μουσικές αναζητήσεις και ο πόθος για τη μουσική, οδηγούν την ίδια εποχή πολλούς φιλόμους από το Άγιον Όρος, τη Θεσσαλονίκη, το Σινά, τη Λέσβο και άλλα μέρη, σε μαθητεία κοντά στους πατριαρχικούς μουσικούς δασκάλους. Η **Κωνσταντινούπολη** αναδεικνύεται το βασικό κέντρο της μεταβυζαντινής μουσικής. Νέες μελοποιήσεις, πρωτότυποι μελωδικοί καλλωπισμοί, αυξημένη παραγωγή μουσικών χειρογράφων και ένας αναπτυσσόμενος θεωρητικός διάλογος για τα μουσικά ζητήματα, οδηγούν την εκκλησιαστική μουσική τέχνη τον 17ο αιώνα σε ακμή.

Οι προσπάθειες για την *εξήγηση* της σημειογραφίας, την αναλυτικότερη δηλαδή και σαφέστερη καταγραφή μελών προηγούμενων αιώνων, συνεχίζονται. Με αυτόν τον τρόπο δημιουργούνται οι προϋποθέσεις που θα οδηγήσουν το πρόβλημα της μουσικής γραφής στην οριστική του λύση το 1814, με τη Νέα Μέθοδο των Τριών Διδασκάλων. Την ίδια περίοδο, διαμορφώνεται σε μεγάλο βαθμό η ισχύουσα ψαλτική πράξη. Τα μέλη είναι πλέον πιο σύντομα σε διάρκεια, με αποτέλεσμα τη μείωση του χρόνου τέλεσης των εκκλησιαστικών ακολουθιών.

Περίφημοι πρωτοψάλτες και μελοποιοί της εποχής αυτής είναι ο **Παναγιώτης Χαλάτζογλου**, ο **Ιωάννης ο Τραπεζούντιος**, ο **Δανιήλ εκ Τυρνάβου**, ο **Πέτρος ο Πελοποννήσιος**, ο **Ιάκωβος Πρωτοψάλτης** και ο **Πέτρος Βυζάντιος**.

Ακούστε:

- το «Κράτημα» του Παναγιώτη Χαλάτζογλου από τον Βυζαντινό Χορό «Τρόπος».
- το «Χιτζαζκιάρ Σεμάι» του Πέτρου Πελοποννησίου από τη συναυλία του Χρήστου Τσιαμούλη με έργα Ρωμιών συνθετών

Δημιουργήστε μια χρονογραμμή σχετίζοντας μελοποιούς της Ψαλτικής τέχνης, με σημαντικούς συνθέτες της ευρωπαϊκής μουσικής.

Ο παρακάτω ύμνος είναι ο πρώτος στίχος από τη *Δοξολογία*. Είναι μελοποιημένος στον Α΄ ήχο, έναν διατονικό ήχο, που έχει ως βάση της κλίμακάς του τον φθόγγο Πα. Όπως και στα υπόλοιπα παραδείγματα, διαβάζουμε παραλλαγή και ελέγχουμε τη μουσική μας ανάγνωση με τις *μαρτυρίες* που υπάρχουν ενδιάμεσα στο μουσικό κείμενο.

Μία διατονική κλίμακα από τον φθόγγο Πα, όπως αυτή που χρησιμοποιεί ο Α΄ ήχος, θα μπορούσε να παρασταθεί ως εξής:

Πα	Βου	Γα	Δι	Κε	Ζω	Νη΄	Πα΄
	10	- 8	- 12	- 12	- 10	- 8	- 12

Ήχος $\frac{6}{9}$ Πα

$\pi \eta$ Δο ξα σοι τω δει ξα ντι το φως $\Delta \alpha$ Δο ξα εν υ ψι στοις Θε
 ω $\Delta \alpha$ και ε πι γης ει ρη νη εν αν θρω ποις ευ δο κι α $\pi \eta$

- Θυμόμαστε ότι το *κέντημα* δεν παρουσιάζεται ποτέ μόνο του αλλά πάντοτε μ' ένα άλλο *σημάδι*. Στην άσκηση που μελετάμε είναι μαζί, πάνω από το *ολίγον* — ή πάνω από την *πεταστή* ~ . Τα σύμβολα αυτά υποδεικνύουν την άνοδο τριών φωνών.
- Σημειώνουμε επίσης, ότι η *απόστροφος* μαζί με το *ελαφρόν* ↶ δηλώνουν κάθοδο τριών φωνών.

Γ2 Τραγουδούμε παραλλαγή, ψέλνουμε μέλος

Άσκηση παραλλαγής Γ2

Άσκηση μέλος Γ2

Ειδική αναφορά πρέπει να γίνει στον **Πέτρο Λαμπαδάριο τον Πελοποννήσιο**, στον οποίο οφείλεται η βάση και ένα μεγάλο μέρος του ρεπερτορίου που ψάλλεται στις ακολουθίες μέχρι τις μέρες μας. Τα μέλη αυτά, είτε προέρχονται από την προσωπική γραφίδα του μελοποιού, είτε είναι σε δική του εξήγηση και καταγραφή. Η δραστηριότητά του Πέτρου δεν περιορίστηκε στην ψαλτική, αλλά επεκτάθηκε και στην εξωτερική μουσική. Προικισμένος με μουσική φαντασία,

έμπνευση και φωνητική ικανότητα, ο Πέτρος επηρέασε τη μουσική της εποχής του και πολλούς μεταγενέστερους μουσικούς. Για τον λόγο αυτόν, θεωρείται ως ο κορυφαίος μουσικός του 18ου αιώνα και ως ένας από τους σημαντικότερους της οθωμανικής περιόδου. Μαθητής

Εξωτερική μουσική
είναι η μη εκκλησιαστική μουσική, η κοσμική, έντεχνη ή και παραδοσιακή μουσική της εποχής.

και συνεχιστής του έργου του Πέτρου Πελοποννησί-ου υπήρξε ο Πέτρος Βυζάντιος, ο επονομαζόμενος «φυγάς».

Ακούστε:

- την ιστορική ηχογράφηση του Ιακώβου Ναυπλιώτου «Ερχόμενος ο Κύριος».
- το μέλος «Όσοι εις Χριστόν» (1957) σε ερμηνεία των πατριαρχικών χορών, Κωνσταντίνου Πρίγγου-Θρασύβουλου Στανίτσα.
- το μέλος «Ο Άγγελος εβόα» σε ερμηνεία Σπ. Περιστέρη σε ηχογράφηση του 1976 από την Μητρόπολη Αθηνών.

Πώς ήταν η ζωή στην Πόλη στο τέλος του 18ου και στις αρχές του 19ου αιώνα; Αναζητήστε πληροφορίες για τη μουσική ζωή της εποχής.

Κατά το τέλος του 18ου και στις αρχές του 19ου αιώνα, δραστηριοποιείται στην Κωνσταντινούπολη ένα μεγάλο σύνολο μουσικών, από τους οποίους αναφέρουμε τον **Γεώργιο τον Κρήτα**, δάσκαλο των μεταρρυθμιστών Γρηγορίου και Χουρμουζίου και τον κωδικογράφο **Απόστολο Κώνστα τον Χίο**. Κατά την ίδια περίοδο, ο **Μανουήλ Πρωτοψάλτης** και λίγο αργότερα ο **Κωνσταντίνος Βυζάντιος** συνεχίζουν την παλαιότερη πατριαρχική ψαλτική παράδοση, παραμένοντας αμέτοχοι των μεταρρυθμίσεων της εποχής τους. Ο πατριαρχικός ναός, είναι ήδη το πρότυπο της λατρευτικής τελετουργίας και της μουσικής ερμηνευτικής πράξης.

Αναζητήστε βιογραφικά και εργογραφικά στοιχεία για τον Ιάκωβο Πρωτοψάλτη, τον Πέτρο Πελοποννήσιο και τον Κωνσταντίνο Πρωτοψάλτη.

Στους σημαντικούς μελοποιούς και πρωτοψάλτες που δρουν στην Κωνσταντινούπολη κατά τον 19ο αιώνα, θα πρέπει να συμπεριλάβουμε τον **Ιωάννη Λαμπαδάριο**, τον **Στέφανο Δομέστικο**, τον **Θεόδωρο Φωκαέα**, τον **Γεώργιο Ραιδεσθινό τον Β'** καθώς και τον πρωτοψάλτη **Γεώργιο Βιολάκη**.

Κατά τον 20ό αιώνα, είναι αξιοσημείωτη η παρουσία διακεκριμένων πρωτοψαλτών και λαμπαδαρίων, που συνεχίζουν την πατριαρχική μουσική παράδοση. Είναι οι **Ιάκωβος Ναυπλιώτης**, **Κωνσταντίνος Πρίγγος**, **Θρασύβουλος Στανίτσα**, **Βασίλειος Νικολαΐδης**, **Λεωνίδας Αστέρης** που συνέχισαν, διαφύλαξαν και εξέλιξαν αυτήν την πολύτιμη άλη μουσική κληρονομιά των περασμένων αιώνων.

Δείτε την αρχειακή εκπομπή της ΕΡΤ (1978), με τίτλο *Από την Βυζαντινή παράδοση της Θεσσαλονίκης*. Δουλέψτε σε ομάδες και δημιουργήστε μία ιστοριογραμμή με τις σημαντικότερες χρονολογίες στην ιστορία της βυζαντινής μουσικής.

Κοντά στους Κωνσταντινουπολίτες καλλιτέχνες και δημιουργούς της εκκλησιαστικής μουσικής, στην Ελλάδα, δάσκαλοι και πρωτοψάλτες, όπως οι **Κωνσταντίνος Ψάχος**, **Σίμων Καράς**, **Σπυρίδων Περιστέρης**, **Λυκούργος Αγγελόπουλος**, **Μανώλης Χατζημάρκος**, **Ματθαίος Τσαμκιράνης**, οι αγιορείτες **Παντελεήμων Κάρτσωνας** και **Διονύσιος Φιρφιρής**, καθώς και οι πρωτοψάλτες της Θεσσαλονίκης, **Αθανάσιος Καραμάνης**, **Χρύσανθος Θεοδοσόπουλος** και **Χαρίλαος Ταλιαδώρας**, υπήρξαν οι επάξιοι συνεχιστές και ερμηνευτές της μακραίωνης ψαλτικής κληρονομιάς.

Αναζητήστε ηχογραφήσεις και βιοεργογραφικά στοιχεία για τους μεγάλους ψάλτες και δασκάλους του 20ου αιώνα και παρουσιάστε την εργασία σας στην τάξη.

Σε ακαδημαϊκό επίπεδο, η επιστημονική έρευνα στο πλαίσιο της Βυζαντινής Μουσικολογίας θεμελιώθηκε από τον καθηγητή **Γρηγόριο Στάθη**, που πρωτοεισήγαγε την διδασκαλία της Ψαλτικής τέχνης στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, το 1984.

Θεωρία και πράξη

Ας θυμηθούμε τα **σημάδια** που χρησιμοποιεί η παρασημαντική της Βυζαντινής μουσικής και ας ψάλουμε αρχικά παραλλαγή και στη συνέχεια μέλος την παρακάτω μελωδία.

Η διατονική μελωδία σχηματίζεται από τρία διαφορετικά είδη τόνων. Είναι ο μείζων, που περιέχει 12 μόρια, ο ελάσσων, που περιέχει 10 μόρια και ο ελάχιστος, που περιέχει 8 μόρια. Μία διατονική κλίμακα από τον φθόγγο Νη θα μπορούσε να παρασταθεί ως εξής:

Νη	Πα	Βου	Γα	Δι	Κε	Ζω	Νη'
12	-	10	-	8	-	12	-
12	-	10	-	8	-	12	-

Ο ύμνος αυτός είναι μελοποιημένος στον ήχο πλάγιο του τετάρτου (πλάγιος δ' ή πλ. δ'). Είναι ένας διατονικός ήχος, ο όγδοος και τελευταίος της οκτωηχίας που έχει ως βάση της κλίμακάς του, τον φθόγγο Νη. Διαβάζουμε παραλλαγή και ελέγχουμε τη μουσική μας ανάγνωση με τις *μαρτυρίες* που υπάρχουν.

Γ1 Τραγουδούμε παραλλαγή, ψέλνουμε μέλος

Ἦχος λ̣ π̣ δ̣ Νη

Σε υ μου μεν σε ε ευ λο γου μεν σοι ευ χα ρι

στου μεν Κυ ρι ε και δε ο με θα α σου ο Θε ος η

μων

Άσκηση παραλλαγής Γ1

Προσοχή:

- A)** Το σημάδι όπου έχουμε ολίγον και κεντήματα υποδεικνύει ανάβαση μίας (από το ολίγον) και ακόμη μίας (από τα κεντήματα) φωνής διαδοχικά.
- B)** Κάθε φωνητικό σημάδι κρατά τον φθόγγο του έναν χρόνο. Όταν μπαίνει κλάσμα (στη μελωδία το συναντάμε πάνω από την απόστροφο) , τότε πρέπει να κρατήσουμε τον νέο φθόγγο για δύο χρόνους.
- Γ)** Εντοπίζουμε τα **άφωνα** σημεία, τα οποία καλλωπίζουν και τονίζουν τη μουσική ερμηνεία. Συγκεκριμένα συναντούμε τη βαρεία και το ψηφιστόν .

Άσκηση μέλος Γ1

Δραστηριότητες εφαρμογής, επέκτασης και αξιολόγησης

- Γινόμαστε μελοποιοί.** Μελοποιήστε ένα στίχο σε ήχο πλάγιο δ' από το απόσπασμα του Ψαλμού 102 του Δαυίδ που ακολουθεί. Προσπαθήστε να καταγράψετε σε παρασημαντική τη μουσική, να εξηγήσετε το νόημα του ποιήματος και να ερμηνεύσετε τη μουσική σας στην τάξη.

*Εὐλόγει, ἡ ψυχὴ μου, τὸν Κύριον, καὶ πάντα τὰ ἐντός μου τὸ ὄνομα τὸ ἅγιον αὐτοῦ.
 Εὐλόγει, ἡ ψυχὴ μου, τὸν Κύριον, καὶ μὴ ἐπιλανθάνου πάσας τὰς ἀνταποδόσεις αὐτοῦ.
 Τὸν εὐίλατεύνοντα πάσας τὰς ἀνομίας σου, τὸν ἰώμενον πάσας τὰς νόσους σου.
 Τὸν ἐμπιπλῶντα ἐν ἀγαθοῖς τὴν ἐπιθυμίαν σου, ἀνακαινισθήσεται ὡς ἀετοῦ ἡ νεότης σου.
 Ποιῶν ἐλεημοσύνας ὁ Κύριος, καὶ κρίμα πᾶσι τοῖς ἀδικουμένοις.
 Ἐγνώρισε τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ τῷ Μωϋσῆ, τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ τὰ θελήματα αὐτοῦ.
 Κύριος ἐν τῷ οὐρανῷ ἠτοίμασε τὸν θρόνον αὐτοῦ, καὶ ἡ βασιλεία αὐτοῦ πάντων δεσπότης.*

ΟΛΟΙ ΟΙ ΡΕΜΠΕΤΕΣ ΤΟΥ ΝΤΟΥΝΙΑ

Προσδοκώμενα μαθησιακά αποτελέσματα

Σε αυτό το μάθημα θα:

- γνωρίσουμε την ιστορία του ρεμπέτικου τραγουδιού και τους σημαντικούς πρωταγωνιστές του,
- ακούσουμε και θα τραγουδήσουμε ρεμπέτικα τραγούδια.

Λέξεις κλειδιά: ρεμπέτικο τραγούδι, μπουζούκι, Μάρκος Βαμβακάρης, Φραγκοσυριανή, Βασίλης Τσιτσάνης

Όλοι οι ρεμπέτες του ντουινιά!

Το ρεμπέτικο τραγούδι αποτελεί ένα ιδιαίτερο πεδίο έμπνευσης και δημιουργίας της ελληνικής μουσικής. Αναπτύχθηκε από τα τέλη του 19ου μέχρι και τα μέσα του 20ού αιώνα, εκφράζοντας κοινά, καθημερινά προβλήματα, αγωνίες, πόθους, έρωτες, προσωπικές ιστορίες και μαζί τις δυσκολίες της ζωής των αστών της εποχής.

Καφέ-αμάν vs καφέ-σαντάν:

στα τέλη του 19ου αιώνα κυριαρχούν δύο μουσικά «στρατόπεδα» στην Αθήνα. Είναι τα καφέ-αμάν, που κυριαρχούν οι μακρόσυρτες μελωδίες, οι αμανέδες και τα ταξίμια της ανατολής και τα καφέ-σαντάν (cafés chantant), όπου ακούγονται τραγούδια σε ευρωπαϊκό στυλ, συνδυάζοντας χορό και θέατρο.

Η πολιτική ζωή στην Ελλάδα κατά τις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα ήταν ευμετάβλητη και με έντονες αντιπαράθεσεις. Επικρατούσε οικονομική αστάθεια και οι πολεμικές συγκρούσεις ήταν παρατεταμένες. Τους νικηφόρους Βαλκανικούς Πολέμους του 1912-1913 ακολούθησαν ο εθνικός διχασμός και

Αθήνα 1935, Προσφυγικές κατοικίες στην Αρχαία Αγορά

η Μικρασιατική καταστροφή. Οι πρόσφυγες φέρνουν μαζί τους τη μνήμη των χαμένων πατρίδων και τον πολιτισμό της Ανατολής, τα τραγούδια και τα μουσικά τους όργανα, μελωδίες και ρυθμούς, που μπόλιασαν τη λαϊκή και παραδοσιακή μουσική της Ελλάδας, εξελίσσοντας υπάρχουσες μορφές και δημιουργώντας σταδιακά ένα αναγνωρίσιμο, νέο λαϊκό μουσικό είδος, το ρεμπέτικο.

Στα χρόνια μετά τη Μικρασιατική καταστροφή, οι δισκογραφικές εταιρείες ηχογραφούν τα πρώιμα ρεμπέτικα της Σμύρνης και της Πόλης και το σμυρναϊκό τραγούδι ανθίζει ξανά, ως το τραγούδι των προσφύγων. Οι κομπανίες των Μικρασιατών με βιολί ή λύρα, σαντούρι ή κανονάκι, κιθάρα και ούτι, επικρατούν στον χώρο της δισκογραφίας, περίπου μέχρι το 1930.

Από τα μέσα της δεκαετίας του '20, ο μάγκας κι ο ρεμπέτης, γραφικές φιγούρες του παραβατικού

περιθωρίου, αποτελούν τα νέα πρόσωπα της Αθηναϊκής Επιθεώρησης που γνωρίζουν ευρεία λαϊκή αποδοχή. Από τις αρχές της δεκαετίας του '30 τα ρεμπέτικα αποτυπώνονται σε ηχογραφήσεις, όπου κυριαρχεί πλέον η οικογένεια του μπουζουκιού. Ο **Παναγιώτης Τούντας**, ο **Δημήτρης Σέμσης**, ο **Σπύρος Περιστέρης** κ.ά. με τις ορχήστρες τους, ερμηνεύουν και ηχογραφούν, δίνοντας την ευκαιρία και σε νεότερους δημιουργούς να αποτυπώσουν σε δίσκους γραμμοφώνου 78 στροφών, μερικά από τα ωραιότερα επώνυμα ρεμπέτικα τραγούδια.

Η πειραιώτικη κομπανία «Τετράς η ξακουστή του Πειραιώς», αποτελεί την πρώτη κλασική ρεμπέτικη ορχήστρα. Η επιτυχία της «Τετράδας» οδηγεί τους περισσότερους Μικρασιάτες συνθέτες να γράψουν τραγούδια σε παρόμοιο ύφος. Το μπουζούκι πλέον κυριαρχεί αντικαθιστώντας οριστικά τη σμυρ-

Σύμφωνα με τον μελετητή του ρεμπέτικου **Ηλία Πετρόπουλο**, η ιστορία της ρεμπέτικης μουσικής μπορεί να χωριστεί σε τρεις περιόδους:

- α) 1922-1932, η εποχή που κυριαρχούν τα στοιχεία από τη σμυρναϊκή παράδοση,
- β) 1932-1942, η κλασική περίοδος
- γ) 1942-1952, η εποχή της ευρείας διάδοσης και αποδοχής.

Ρεμπέτικες ιστορίες

Η θρυλική *Τετράς του Πειραιώς* αποτέλεσε το θέμα της τηλεοπτικής σειράς «Το μινόρε της αυγής», που προβλήθηκε στην ΕΡΤ το 1983-1984, σε σκηνοθεσία Φώτη Μεσσηναίου.

Η «Τετράς η ξακουστή του Πειραιώς»: Μάρκος Βαμβακάρης, Ανέστης Δελιάς, Στράτος Παγιουμτζής και Γιώργος Μπάτης.

Ο **Δημήτρης Σέμσης ή Σαλονικιός** (1883-1950) ήταν βιρτουόζος παραδοσιακός βιολιστής. Το 1927, ανέλαβε διευθυντής ηχογραφήσεων στην δισκογραφική εταιρεία Columbia και κατόπιν στην His Master's Voice. Έπαιζε στα δημοφιλή Καφέ Αμάν της εποχής, συνοδεύοντας διάσημους τραγουδιστές και τραγουδίστριες, όπως η Ρόζα Εσκενάζυ. Έγραψε πάνω από 100 τραγούδια. Θεωρείται ως ο μεγαλύτερος βιολιστής που ηχογράφησε στο χώρο του ρεμπέτικου και της σμυρναϊκής μουσικής. Χαρακτηριστική ήταν η επιτυχία «Μη με στέλνεις μάνη στην Αμερική», σε στίχους Γ. Καμβύση το οποίο ηχογράφησε το 1935 η Ρίτα Αμπατζή.

ναϊκή ορχήστρα στο λαϊκό πάλκο. Το 1935, η «Τετράς» ηχογραφεί τη θρυλική «Φραγκοσυριανή» του Μάρκου Βαμβακάρη, ένα από τα πιο γνωστά ρεμπέτικα τραγούδια. Διηγείται σχετικά ο **Μάρκος Βαμβακάρης**:

Όλος ο κόσμος της Σύρου μ' αγαπούσε πολύ, διότι κι εγώ ήμουν Συριανός και το είχαν καμάρει οι Συριανοί. Κάθε καλοκαιράκι με περίμεναν να πάω στη Σύρα να παίξω και να γλεντήσω όλη η Σύρα μαζί μου. Το 1935 πήρα μαζί μου τον Μπάτη, τον αδερφό μου τον μικρό και τον πιανίστα Ροβερτάκη και πήγα για πρώτη φορά στη Σύρο, σχεδόν είκοσι χρόνια αφ' ότου έφυγα από το νησί. Πρωτόπαιξα, λοιπόν, σ' ένα μαγαζί στην παραλία, μαζεύτηκε όλος ο κόσμος. Κάθε βράδυ γέμιζε ο κόσμος το μαγαζί κι έκατσα περίπου δύο μήνες. Εγώ, όταν έπαιζα και τραγουδούσα, κοίταζα πάντα κάτω, αδύνατο να κοιτάξω τον κόσμο, τα έχανα. Εκεί όμως που έπαιζα, σηκώνω μια στιγμή το κεφάλι και βλέπω μια ωραία κοπέλα. Τα μάτια της ήταν μαύρα. Δεν ξανασήκωσα το κεφάλι, μόνο το βράδυ την σκεφτόμουν, την σκεφτόμουν... Πήρα, λοιπόν, μολύβι κι έγραψα πρόχειρα:

Μία φούντωση, μια φλόγα,
έχω μέσα στην καρδιά
Λες και μάγια μου 'χεις κάνει,
Φραγκοσυριανή γλυκιά...

Ούτε και ξέρω πώς την λέγανε ούτε κι εκείνη ξέρει πως γι' αυτήν μιλάει το τραγούδι. Όταν γύρισα στον Πειραιά, έγραψα τη **Φραγκοσυριανή**.

Ρεμπέτες στον Πειραιά το 1933

Το μπουζούκι, είναι έγχορδο λαουτοειδές λαϊκό μουσικό όργανο. Θεωρείται εξέλιξη του ταμπουρά. Είχε αρχικά τρία ζεύγη χορδών, ενώ στη συνέχεια προστέθηκε και τέταρτο, που του προσέφερε επιπλέον δυνατότητες. Στην οικογένεια του μπουζουκιού ανήκει μία ποικιλία οργάνων, όπως ο μπαγλαμάς, ο τζουράς και το μεσομπουζούκο. Το μπουζούκι έχει ταυτιστεί με το Ρεμπέτικο και τη λαϊκή μουσική καθώς και με δεξιοτέχνες ερμηνευτές, όπως ο Μανώλης Χιώτης, ο Γιώργος Ζαμπέτας, ο Κώστας Παπαδόπουλος, ο Θανάσης Πολυκανδριώτης, ο Χρήστος Νικολόπουλος, ο Μανώλης Καραντίνης κ.α.

Μπουζούκι

Ακούστε την «Φραγκοσυριανή». Προσπαθήστε να την τραγουδήσετε και δοκιμάστε να την ερμηνεύσετε με τα όργανα της τάξης σας.

Em B⁷

Mί - α φού - ντω - ση μια φλό - γα έ - χω μέ - σα στην καρ - διά λες και

Am Em B⁷

μά - για μου 'χεις κά - νει Φρα - γκο - συ - ρια - νή γλυ - διά λες και

Am Em B⁷ Em B⁷ Em

μά - για μου 'χεις κά - νει Φρα - γκο - συ - ρια - νή γλυ - διά

ΠΟΙΑ «ΡΕΜΠΕΤΙΚΑ» ΑΠΑΓΟΡΕΥΟΝΤΑΙ

Υπό της Αστυνομικής Διεύθυνσης Αθηνών καθορίσθησαν ως απαγορευμένα άσματα τα εξής: 1) «Κά - νε μου το χασίρι», 2) «Ο Κουμπά - ρος», 3) «Η Μπέμπρα», 4) «Τό προί με τη θροσούλα», 5) «Μάρκος όν - κε για σουγιάνη», 6) «Της μαστού - ρας τó σκοτό», 7) «Όταν καρνίζε ο λουκάς», 8) «Μάγκας στον Άδη», 9) «Δύο σφαίρες στό κεφάλι», 10) «Θάνατος του γαγκιόλη», 11) «Η Ζωίτσα», 12) «Κάποια μόνια άνο - στανάκι», 13) «Τε πάτε πιά τρέ - ταια ζωή», 14) «Απόστολος», 15) «Τό Δικαστήριο», 16) «Υπομονη - κός», 17) «Της Χώρας τó καπού - λια», 18) «Πάσε πρώτη», 19) «Βα - ράσας», 20) Μεσολογγίτης στην Ά - θηνασία», 21) «Εαυτολόγιος», 22) «Πίνα Θύμια», 23) «Οι φίλοι μου», 24) «Η Μάρα». Κατά σχε - τικόν άνακοίνωσιν τά άνω άσμα - τα απαγορεύθησαν όσoti τó προέξο - μισον τον κατέστηται της άποκει - σης της Πατρίδος της ήθικης και των ελληνικών ήθών και εθίμων.

Κατά τη δικτατορία του Ιωάννη Μεταξά (1936-1941), ο έλεγχος των στίχων και της μουσικής περνά στις επιτροπές λογοκρισίας που κόβουν ό,τι παραπέμπει σε «ανατολίτικο» ύφος ή στο «αντικοινωνικό περιθώριο», σύμφωνα με την καθεστηκυία πολιτική και κοινωνική αντίληψη. Επιπλέον, και για την εκτός νόμου τότε αριστερά, τα ρεμπέτικα αποτελούν τα «τραγούδια του υποκόσμου». Μέχρι την Κατοχή, οι περισσότεροι συνθέτες και τραγουδιστές του ρεμπέτικου τραγουδιού, όπως ο **Στράτος Παγιουμτζής**, ο **Στελλάκης Περπινιάδης**, ο **Μπαγιαντέρας**, ο **Γιάννης Παπαϊωάννου**, ο **Απόστολος Χατζηχρήστος**, ο **Βασίλης Τσιτσάνης**, ο **Μανώλης Χιώτης** και πολλοί άλλοι, έχουν ήδη εμφανιστεί στη δισκογραφία.

Μάρκος Βαμβακάρης (1905-1972)

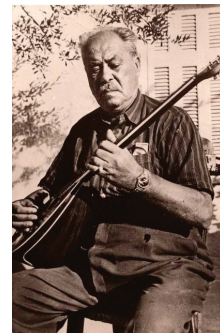
Ο Μάρκος Βαμβακάρης (1905-1972) θεωρείται ο «πατριάρχης» της ρεμπέτικης μουσικής. Τα ηχογραφημένα τραγούδια του γνώρισαν μεγάλη επιτυχία και ο ίδιος με το έργο του συνετέλεσε καθοριστικά στη δημοφιλία του ρεμπέτικου τραγουδιού.

Ρεμπέτικο

Το «Μινόρε της αυγής» είναι ένα από τα πιο γνωστά, ερωτικά, ρεμπέτικα τραγούδια. Η μελωδία του έχει ιδιαίτερα συναισθηματικό χαρακτήρα και νοσταλγική διάθεση. Γράφτηκε σε στίχους του Μίνω Μάτσα, μουσική του Σπύρου Περιστέρη και κυκλοφόρησε σε δίσκο το 1947. Στην πρώτη εκτέλεση ακούγονται ο Απόστολος Χατζηχρήστος, ο Μάρκος Βαμβακάρης και ο Γιάννης Σταμούλης. Το τραγούδι

Μάρκος Βαμβακάρης

έχει ερμηνευθεί από πλήθος καλλιτεχνών, όπως η **Σωτηρία Μπέλλου**, ο **Γιώργος Νταλάρας**, και η **Χαρούλα Αλεξίου**.

Ακούστε το «Μινόρε της αυγής» και προσπαθήστε να το τραγουδήσετε και να το παίξετε με τα όργανα της τάξης σας. Εστιάστε στη σωστή ρυθμική και μελωδική απόδοση του τραγουδιού.

- Δοκιμάστε να γράψετε δικούς σας στίχους πάνω στη μελωδία του τραγουδιού.

Dm A⁷ Gm Dm

Ξύ - πνα μι - κρό μου κι ά - κου σε, κά - ποιο μι - νό - ρε της αυ - γής για

Gm Dm A⁷ Dm

σ' έ - να νε εί - ναι γραμ - μέ - νο α - πό το κλά - μα κά - ποιας ψυ - χής για

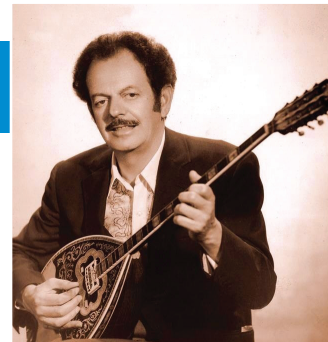
Gm Dm A⁷ Dm

σ' έ - να νε εί - ναι γραμ - μέ - νο α - πό το κλά - μα κά - ποιας ψυ - χής

Μάρκος Βαμβακάρης (1905-1972)

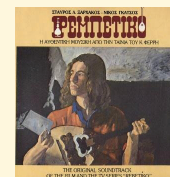
Ο Βασίλης Τσιτσάνης (1915-1984), ήταν ένας από τους σημαντικότερους συνθέτες και στιχουργούς του λαϊκού και του ρεμπέτικου τραγουδιού. Γεννήθηκε στα Τρίκαλα. Το 1936, κατεβαίνει στην Αθήνα για να σπουδάσει στη Νομική. Η Κατοχή τον βρίσκει στη Θεσσαλονίκη, όπου γράφει μερικές από τις μεγάλες επιτυχίες του, όπως το «Μπαξέ τσιφλίκι», «Νύχτες μαγικές», «Αχάριστη», «Τα πέριξ», «Ζητιάνος της αγάπης», «Ντερμπεντέρισσα» και τη «Συννεφιασμένη Κυριακή». Το 1946, εγκαθίσταται ξανά στην Αθήνα όπου γνωρίζει επιτυχία και γίνεται γνωστός στο ευρύ κοινό. Στον Τσι-

Βασίλης Τσιτσάνης

Σύμφωνα με τον μουσικολόγο **Λάμπρο Λιάβα**, ο Βασίλης Τσιτσάνης: «έβγαλε το λαϊκό τραγούδι από τα όρια του περιθωρίου, όπου το είχαν τάξει τα αντικοινωνικά και ανατολίτικα στοιχεία του. Καθιέρωσε νέο ύφος παιξίματος και τραγουδιού με τον εξευρωπαϊσμό-συγκερασμό των κλιμάκων, αρμονίες με δεύτερες και τρίτες φωνές, εμπλουτισμένη ενορχήστρωση και καινοτομίες στην ποιητική δομή. Για πρώτη φορά, το λαϊκό τραγούδι απομακρύνθηκε από τις παραδοσιακές φόρμες του δίστικου επισημοποιώντας το ρόλο του ρεφραίν...»

τσάνη οφείλονται μερικά από τα πιο γνωστά λαϊκά τραγούδια, όπως η «Αρχόντισσα», «Όμορφη Θεσσαλονίκη», «Αντιλαλούνε τα βουνά», «Χωρίσαμε ένα δειλινό», «Καβουράκια», «Απόψε στις ακρογιαλιές», «Ξημερώνει και βραδιάζει» κ.ά. Ο Τσιτσάνης έθεσε το προσωπικό του στίγμα στην εξέλιξη της ελληνικής

Η ζωή της Μαρίας Νίνου ήταν το θέμα της πολυβραβευμένης κινηματογραφικής ταινίας *Ρεμπέτικο* (1983) του Κώστα Φέρρη. Τη μουσική έγραψε ο Σταύρος Ξαρχάκος και οι στίχοι των τραγουδιών είναι του Νίκου Γκάτσου.

μουσικής και συνύφανε το λαϊκό τραγούδι με την κοινωνική πραγματικότητα της μεταπολεμικής Ελλάδας. Τα τραγούδια του ερμήνευσαν πολλοί καλλιτέχνες, όπως η **Μαρίκα Νίνου**, η **Σωτηρία Μπέλλου**, ο **Πρόδρομος Τσαουσάκης**, ο **Στέλιος Καζαντζίδης**, ο **Γρηγόρης Μπιθικώσης**, ο **Πάνος Γαβαλάς**, ο **Μανώλης Αγγελόπουλος**, η **Καίτη Γκρέυ**, η **Πόλυ Πά-νου**, και ο **Σταμάτης Κόκοτας**.

Η «Συννεφιασμένη Κυριακή» είναι από τα πιο δημοφιλή ρεμπέτικα τραγούδια του Βασίλη Τσιτσάνη. Η πρώτη εκτέλεση έγινε από τον Πρόδρομο Τσαουσάκη και τη Σωτηρία Μπέλλου, το 1948. Ακούστε το τραγούδι και δοκιμάστε να το τραγουδήσετε και να το παίξετε με τα όργανα της τάξης σας.

Συννεφιασμένη Κυριακή
 μου είπες με το νου σου μου
 ότι όλοι είναι τα συννεφιασμένα
 Χριστέ μου Παναγιώτη μου
 Έσπευσε μαζί σου να πάω
 να γίνω με σου συννεφιασμένη
 μακαρίνη σου απαράτη μου.
 Όταν σε βίβω βροχάρη
 οι γυμνοί σου ή εσύ μου
 βροχάρη μου απάτη τη βίβω
 και θροναρηνί μου. -
 Β. Τσιτσάνης

D Em A D A D G A D A D

Συν-νε-φια-σμέ-νη Κυ-ρια-κή, μοιά-ζεις με την καρ-διά_μου.

Em A D Em D G A D A D

Που έ-χει πά-ντα συν-νε-φιά, συν-νε-φιά, Χρι-στέ και Πα, Χρι-στέ και Πα-να-γιά_μου.

Ο Χατζιδάκις και το Ρεμπέτικο

Στις 31 Ιανουαρίου του 1949, ο 24χρονος τότε συνθέτης **Μάνος Χατζιδάκις**, δίνει την περίφημη διάλεξή του για το Ρεμπέτικο στο *Θέατρο Τέχνης* του Κάρολου Κουν. Μιλά με τόλμη για την ιδεολογία και την αισθητική αυτών των «*περιφρονημένων*» τραγουδιών, προβάλλοντάς τα ως «*μία τέχνη γνησίως και μοναδικά ελληνική*», που αποτελεί τον θεμέλιο λίθο της σύγχρονης ελληνικής λαϊκής μουσικής. Τα απενοχοποιεί από το στίγμα του περιθωρίου και της πα-

ρανομίας, εστιάζοντας στα μουσικά τους στοιχεία. Τέλος, ο Χατζιδάκις παρουσιάζει τον Μάρκο Βαμβακάρη και τη Σωτηρία Μπέλλου, οι οποίοι τραγουδούν ζωντανά μπροστά στο κοινό του *Θεάτρου Τέχνης*, σηματοδοτώντας μία πορεία ευρείας κοινωνικής αποδοχής και ανάκαμψης για το ρεμπέτικο τραγούδι.

Το Ρεμπέτικο σε μια γραμμή ιστορίας

Ο Μάνος Χατζιδάκις διασκεύαζε δύο σειρές ρεμπέτικων τραγουδιών για ορχήστρα, σε διαφορετικές χρονικές περιόδους. Είναι οι *Πασχαλιές μέσα από τη νεκρή γη*, το 1962 και *Ο σκληρός Απρίλης του '45*, το 1972. Έχουν προηγηθεί το 1949-50, οι *Έξη λαϊκές ζωγραφιές*, ένα μπαλέτο για πιάνο βασισμένο σε έξι ρεμπέτικα τραγούδια.

«...Το ρεμπέτικο, κι αυτό είναι γεγονός αναμφισβήτητο, έχει πια επιβάλει τη δύναμή του, λίγο – πολύ σ' όλους μας, είτε θετικά, είτε αρνητικά, είτε δηλαδή γιατί το παραδεχόμαστε, είτε όχι, ενώ συγχρόνως βλέπουμε να έχει δημιουργηθεί γύρω του μια επιπόλαιη κατάσταση μόδας, που μας κάνει ν' αντιδρούμε δικαιολογημένα σ' αυτήν και ν' αμφιβάλλουμε για τη μελλοντική και ποιοτική εξέλιξη του είδους...

Οι λαϊκοί τούτοι ρυθμοί έχουν κάτι πολύ, περισσότερο απ' όσο χρειάζεται για να καλυφθούν οι βραδινές μας διασκεδαστικές ώρες – άσχετα αν αυτός ο χαρακτήρας επιβάλλεται κι επικρατεί στις λαϊκές τάξεις...

Παρατηρώντας όμως μια ιδιότητα αυτών των ρυθμών, ήδη δημιουργείται μέσα μας ένας θαυμασμός για τη δύναμη που περιέχουν και που μας κινεί το ενδιαφέρον να γνωρίσουμε από κοντά τούτη τη δύναμη που από 'δω και πέρα λες και σαν μαγεία μας φέρνει σ' άμεση επαφή με το μελωδικό της στοιχείο...

Λοιπόν δεν νομίζω, πως ο σνομπισμός αυτός γύρω από το ρεμπέτικο τραγούδι είναι δυνατό να μας σταθεί εμπόδιο, για να κοιτάξουμε προσεκτικά την αξία του και ν' αγαπήσουμε την αλήθεια και τη δύναμη που περιέχει. Αυτά τα τραγούδια είναι τόσο κοντινά σε μας και σε τέτοιο σημείο δικά μας, που δεν έχουμε νομίζω σήμερα τίποτ' άλλο για να ισχυριστούμε το ίδιο».

Μάνος Χατζιδάκις, 1949.

Δραστηριότητες εφαρμογής, επέκτασης και αξιολόγησης

1. Αναζητήστε την εννοιολογική επεξήγηση των μουσικών όρων «ρεμπέτικο» και «ρεμπέτης».
2. Ποια τραγούδια από αυτά που αναφέρονται στο κείμενο γνωρίζετε; Διαλέξτε τρία από αυτά και συγκρίνετε τα μουσικά χαρακτηριστικά τους (μελωδία, ρυθμό, ταχύτητα).
3. Χωριστείτε σε ομάδες και αναζητήστε βιογραφικά και εργογραφικά στοιχεία για τον Μάρκο Βαμβακάρη, τον Σπύρο Περιστέρη, τον Απόστολο Χατζηχρήστο, τον Βασίλη Τσιτσάνη, τον Παναγιώτη Τούντα, τον Γιάννη Παπαιωάννου, τη Ρόζα Εσκενάζυ, την Μαρίκα Νίνου, τη Σωτηρία Μπέλλου και άλλους ρεμπέτες συνθέτες, τραγουδιστές και τραγουδίστριες. Παρουσιάστε τα αποτελέσματα της έρευνάς σας στην τάξη.
4. Σχολιάστε τις θέσεις του Μάνου Χατζιδάκι για το ρεμπέτικο. Πού στόχευε η διάλεξή του;
5. Ακούμε, παίζουμε μουσική σαν ρεμπέτικη κομπανία και τραγουδούμε αντιπροσωπευτικά ρεμπέτικα τραγούδια όπως η «Φραγκοσυριανή», η «Συννεφιασμένη Κυριακή», το «Μινόρε της αυγής», η «Αρχόντισσα» κ.ά.

ΟΔΟΣ ΜΕΛΩΔΙΚΩΝ ΟΝΕΙΡΩΝ...

Προσδοκώμενα μαθησιακά αποτελέσματα

Σε αυτό το μάθημα θα:

- γνωρίσουμε τη ζωή και το έργο του Μάνου Χατζιδάκι και του Μίκη Θεοδωράκη,
- ακούσουμε μουσική και τραγούδια τους.

Λέξεις κλειδιά: Μάνος Χατζιδάκις, Μίκης Θεοδωράκης

Μάνος Χατζιδάκις (1925-1994)

Ο Μάνος Χατζιδάκις γεννήθηκε το 1925 στην Ξάνθη. Η μουσική του εκπαίδευση ξεκίνησε σε ηλικία μόλις τεσσάρων ετών, με μαθήματα πιάνου. Το 1932 εγκαταστάθηκε στην Αθήνα. Στη δύσκολη περίοδο της Κατοχής, ο έφηβος Χατζηδάκις εργάζεται και συνεχίζει τις μουσικές του σπουδές, ενώ παράλληλα παρακολουθεί μαθήματα φιλοσοφίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, χωρίς όμως να ολοκληρώσει τη φοίτησή του. Την ίδια εποχή γνωρίζει τον Οδυσσέα Ελύτη, τον Γιώργο Σεφέρη και τον Νίκο Γκάτσο.

Μάνος Χατζιδάκις

Με το **Χορόδραμα** της Ραλούς Μάνου ο Χατζιδάκις παρουσιάζει τα μπαλέτα *Μαρσάας* (1950), *Έξη λαϊκές ζωγραφιές* (1951), *Το καταραμένο φίδι* (1951) και *Ερημιά* (1958).

Ως συνθέτης πρωτοεμφανίζεται το 1944 στο *Θέατρο Τέχνης* του Κάρολου Κουν και το 1946 στον κινηματογράφο. Το 1950 αναλαμβάνει καλλιτεχνικός διευθυντής στο *Ελληνικό Χορόδραμα* της Ραλούς Μάνου. Συνθέτει μουσική για αρχαίο δράμα, μία δραστηριότητα που κορυφώνεται με τη μουσική για τους *Όρνιθες*, το 1959. Το 1960 ενορχηστρώνει και ηχογραφεί τον *Επιτάφιο* του **Μίκη Θεοδωράκη**, σε ποίηση Γιάννη Ρίτσου, με τη φωνή της Νανάς Μούσχουρη. Η δικτατορία βρίσκει τον Χατζηδάκι στις Η.Π.Α., όπου είχε μεταβεί το 1966 για το ανέβασμα στο Μπρόντγουεϊ της θεατρικής διασκευής του *Ποτέ την Κυριακή*. Επιστρέφει

στην Ελλάδα το 1972 και ιδρύει το μουσικό καφεθέατρο *Πολύτροπο*.

Το 1975, του ανατίθεται η διεύθυνση του *Τρίτου Προγράμματος* του κρατικού ραδιοφώνου. Νέοι καλλιτέχνες, ταλαντούχοι δημιουργοί και άνθρωποι των γραμμάτων αναλαμβάνουν παραγωγό πίσω από τα μικρόφωνα του. Οι ιστορικές εκπομπές *Τα σχόλια του Τρίτου* και *Εδώ Λιλιπούπολη*, δίνουν το δικό τους ευδιάκριτο πολιτικό και αισθητικό στίγμα. Πραγματοποιούνται σημαντικές πολιτιστικές εκδηλώσεις και το *Τρίτο Πρόγραμμα* του Μάνου Χατζηδάκι (1975-1982) γίνεται σημείο αναφοράς στην ιστορία του ελληνικού ραδιοφώνου. Το 1989 ο Χατζηδάκις ιδρύει την *Ορχήστρα των Χρωμάτων*, την οποία διευθύνει μέχρι το 1993.

Το Χαμόγελο της Τζοκόντας είναι ένα από τα πιο γνωστά έργα του Μάνου Χατζηδάκι. Ηχογραφήθηκε στη Νέα Υόρκη το 1965, με παραγωγό τον Κουίνσι Τζόουνς. Όπως ο συνθέτης αποκαλύπτει «... τα δέκα αυτά τραγούδια γράφτηκαν μ' ένα συγκερασμό απελπισίας και αναμνήσεων. Το θέμα είναι η γυναίκα έρημη μες στην μεγάλη πόλη. Το κάθε τραγούδι είναι κι ένας μονόλογος της κι όλα μαζί συνθέτουν την ιστορία της. Μια ιστορία σύγχρονη και παλιά μαζί».

Εκτός από μουσική, ο Χατζηδάκις έγραψε και δύο ποιητικές συλλογές: *Μυθολογία* (1966) και *Μυθολογία δεύτερη* (1982). Επιπλέον εξέδωσε τους σχολιασμούς του στο *Τρίτο Πρόγραμμα* με τον τίτλο *Τα σχόλια του Τρίτου* (1980) και μία συλλογή από άρθρα και συνεντεύξεις *Ο καθρέφτης και το μαχαίρι* (1988). Πέθανε στις 15 Ιουνίου του 1994.

«**Τα Παιδιά του Πειραιά**» είναι ένα από τα πλέον γνωστά διεθνώς τραγούδια σε στίχους και μουσική του Μάνου Χατζηδάκι. Γράφτηκε για την ταινία «Ποτέ την Κυριακή» που σκηνοθέτησε ο Ζύλ Ντασσέν και έγινε γνωστό με τη φωνή της Μελίνας Μερκούρη.

Τα τραγούδια του άλμπουμ **Reflections** (1970), γράφτηκαν για το συγκρότημα **New York Rock & Roll Ensemble**. Οι αρχικοί στίχοι ήταν στην αγγλική γλώσσα. Το 1993, ο δίσκος επανακυκλοφορεί υπό τον τίτλο **Αντικατοπτρισμοί**, σε στίχους του Νίκου Γκάτσου και ερμηνεία της Αλίκης Καγιαλόγλου. Στον δίσκο περιέχονται τα πολύ γνωστά τραγούδια «Κεμάλ» και «Περιμπανού».

Οδός Ονείρων

Ακούστε το τραγούδι «Χάρτινο το φεγγαράκι» και δοκιμάστε να τραγουδήσετε και να παίξετε με τα όργανα της τάξης σας την κύρια μελωδία.

Dm Am B \flat A 7
 Χάρ-τι-νο το φεγ-γα - ρά - κι, ψεύ-τι-κη α-κρο-για - λιά,
 Dm Am B \flat A 7 Dm
 αν με πί-στευ-ες λι - γά - κι, θα 'σαν ό-λ'α-λη-θι - νά.

Μίκης Θεοδωράκης (1925-2021)

Ο Μίκης Θεοδωράκης γεννήθηκε το 1925 στη Χίο. Κατά τα παιδικά του χρόνια έζησε σε διάφορα μέρη της Ελλάδας, αποκτώντας ακούσματα από τη λαϊκή μουσική παράδοση και τη βυζαντινή μουσική. Ήδη πριν τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, γράφει τις πρώτες συνθέσεις του και παρακολουθεί μαθήματα βιολιού. Το 1943, στη διαδήλωση για την 25η Μαρτίου, συλλαμβάνεται από τους Ιταλούς. Κατά τα σκοτεινά χρόνια του Εμφυλίου περνά στην παρανομία, συλλαμβάνεται και εξορίζεται στην Ικαρία και στη Μακρόνησο, όπου βασανίζεται. Το 1950 επιστρέφει στην Αθήνα και αποφοιτά από το Ωδείο Αθηνών. Το 1954 μεταβαίνει με υποτροφία στο Παρίσι για μουσικές σπουδές. Το 1957 του απονέμεται το α' βραβείο του Φεστιβάλ της Μόσχας από τον Σοστακόβιτς, για το έργο *Σουίτα Νο 1 για πιάνο και ορχήστρα*. Το 1960, επιστρέφει στην Ελλάδα, ηχογραφεί το έργο *Επιτάφιος* του Γιάννη Ρίτσου, ολοκληρώνει το *Άξιον Εστί* σε ποίηση Οδυσσέα Ελύτη και γράφει μουσική για τα *Επιφάνια* του Γιώργου Σεφέρη.

Μίκης Θεοδωράκης

Παράλληλα, συνθέτει μεγάλο αριθμό τραγουδιών, που έχουν πλατιά λαϊκή απήχηση. Το 1964, η μουσική του για την ταινία του Μιχάλη Κακογιάννη *Αλέξης Ζορμπάς*, γνωρίζει διεθνή επιτυχία. Στη δικτατορία αναπτύσσει αντιστασιακή δράση, συλλαμβάνεται, φυλακίζεται και εκτοπίζεται. Το 1970 του χορηγείται αμνηστία, μετά από τη διεθνή κατακραυγή και πιέσεις προς το καθεστώς. Μεταβαίνει στο Παρίσι, όπου συνεχίζει την αντιδικτατορική του δράση με συναυλίες και συνεντεύξεις σε εφημερίδες και ραδιόφωνα. Με την επάνοδο της δημοκρατίας στην Ελλάδα, συνεχίζει τη μουσική του δημιουργία και την πολιτική του δράση, με παρεμβάσεις στα κοινά, ως πρόσωπο οικουμενικής αποδοχής για τους αγώνες και την προσφορά του στον πολιτισμό. Πέθανε στις 2 Σεπτεμβρίου του 2021.

Η ταινία **Αλέξης Ζορμπάς** (*Zorba the Greek*) βασίστηκε στο έργο του του Νίκου Καζαντζάκη, *Βίος και πολιτεία του Αλέξη Ζορμπά*. Η ταινία απέσπασε τρία βραβεία Όσκαρ. Το «συρτάκι» ή ο «Χορός του Ζορμπά» αποτελεί ίσως την πλέον αναγνωρίσιμη ελληνική μελωδία, διεθνώς.

Από τον Μίκη στους Beatles

Το 1960 γίνεται η πρώτη ηχογράφηση του **Επιτάφιου**, σε ενορχήστρωση του Μάνου Χατζιδάκι. Ακολουθούν άλλες δύο εκδοχές του έργου. Η πρώτη είναι με τον Γρηγόρη Μπιθικώτση στο τραγούδι και τον Μανώλη Χιώτη στο μπουζούκι και η δεύτερη, με το ντουέτο Μαίρη Λίντα-Μανώλη Χιώτη και μικρή ορχήστρα εγχόρδων.

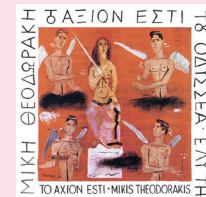
Στο έργο του περιλαμβάνονται συμφωνικά έργα, μουσική δωματίου, ορατόρια (*Άξιον εστί*, *Επιφάνια Αβέρωφ*, *Κατάσταση πολιορκίας*, *Πνευματικό εμβατήριο*, *Canto General* κ.ά.), μπαλέτα, όπερες, μουσική για το θέατρο και τον κινηματογράφο (*Συνοικία το όνειρο*, *Φαίδρα*, *Ζορμπάς*, *Ιφιγένεια*, *Z*, *Σέρπικο* κ.ά.) και πάνω από 1000 τραγούδια σε κύκλους τραγουδιών (*Επιτάφιος*, *Αρχιπέλαγος*, *Πολιτεία*, *Μικρές Κυκλάδες*, *Μαουτχάουζεν*, *Ρωμοσύνη*, *Τα τραγούδια του Αντρέα*, *18 Λιανοτράγουδα της πικρής πατρίδας*, *Τα Λαϊκά*, *Διόνυσος*, *Φαίδρα*, *Μια θάλασσα*, *Τα Λυρικά* κ.ά.)

Ακούστε το τραγούδι «Ένα το χελιδόνι» και δοκιμάστε να τραγουδήσετε και να παίξετε την κύρια μελωδία.

Dm Gm Dm Gm Fm C
 Έ - να το χε - λι - δό - νι, κι η ά - νοι - ξη - α - κρι - βή, για
 Dm Gm Dm Gm Am C Dm
 να γυ - ρί - σει ο ή - λιος, ———— θέ - λει δου - λειά πολ - λή.

Το ποιητικό κείμενο του *Άξιον Εστί* εκδόθηκε το 1959 και το 1964 παρουσιάστηκε ως λαϊκό ορατόριο στο θέατρο «Ρεξ» υπό τη διεύθυνση του συνθέτη. Το έργο σφραγίζεται από την ερμηνεία του Γρηγόρη Μπιθικώτση και την αφήγηση του Μάνου Κατράκη. Ο Ελύτης, έχοντας ως αφετηρία έμπνευσης την ιστορική περιπέτεια της Ελλάδας κατά τη δεκαετία του '40, μέσα από την ποίησή του αφηγείται το δράμα και τα πάθη της πατρίδας. Για τη μελοποίηση του «*Άξιον Εστί*» ο Θεοδωράκης επιλέγει αποσπάσματα του έργου του Ελύτη, έναν ύμνο από τη «*Γένεση*», τέσσερις ψαλμούς, τέσσερα άσματα και τρία αναγνώσματα από το δεύτερο μέρος, τα «*Πάθη*» και έναν αριθμό 35 στροφών από τον ύμνο του τρίτου μέρους, το «*Δοξαστικόν*».

Δραστηριότητες εφαρμογής, επέκτασης και αξιολόγησης

1. Αναζητήστε και ακούστε ηχογραφήσεις του τραγουδιού «Τα παιδιά του Πειραιά», σε διάφορες γλώσσες. Γνωρίζετε ποια ήταν η άποψη του Μάνου Χατζιδάκι για το συγκεκριμένο τραγούδι;
2. Ποια τραγούδια και μουσικά έργα που αναφέρονται στο κείμενο γνωρίζετε; Επιλέξτε και αναζητήστε στο διαδίκτυο ηχογραφήσεις τους.
3. Αναζητήστε βιοεργογραφικά στοιχεία για τον Νίκο Γκάτσο, τη Νανά Μούσχουρη, τη Μελίνα Μερκούρη, τον Γρηγόρη Μπιθικώτση, τον Μανώλη Χιώτη και τη Μαίρη Λίντα.
4. Ερευνήστε την ιδιαίτερη σημασία του *Επιτάφιου* για την έντεχνη λαϊκή μουσική.
5. Ακούστε τον «Αρμενοχωριανό συρτό» ή «Κρητικό συρτάκι» του Γιώργη Κουτσουρέλη. Πώς σχετίζεται η παραδοσιακή μουσική με το έργο του Μίκη Θεοδωράκη;

1	Ελληνική Εθνική Σχολή και Μουσική Παράδοση	27
2	Μουσική και λόγος σε έργα Μπαρόκ	30
3	Η μουσική στην εποχή του Κλασικισμού	34
4	Ο πολύμορφος και αντιφατικός αιώνας του Ρομαντισμού	39
5	Εξπρεσιονισμός	43
6	Μινιμαλιστική μουσική	48
7	Ιάννης Ξενάκης: Μουσική και Αρχιτεκτονική	50

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΘΝΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΚΑΙ ΜΟΥΣΙΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ

Προσδοκώμενα μαθησιακά αποτελέσματα

Σε αυτό το μάθημα θα:

- εξετάσουμε τα κύρια χαρακτηριστικά της Ελληνικής Εθνικής Σχολής,
- ακούσουμε συνθέσεις και τραγούδια του έργα του 20ού αιώνα, με επιρροές από την παραδοσιακή μουσική,
- αυτοσχεδιάσουμε πάνω σε παραδοσιακές μελωδίες.

Λέξεις κλειδιά: Μ. Καλομοίρης, Ν. Σκαλκώτας, Γ. Κωνσταντινίδης

Μανώλης Καλομοίρης (1883-1962)

Στις αρχές του 20ού αιώνα κυριάρχησε η τάση σύνδεσης της σύγχρονης μουσικής με την ελληνική παράδοση. Αυτό το πνεύμα ώθησε τον Μανώλη Καλομοίρη και τον **Μάριο Βάρβογλη** (1885-1967) στην ίδρυση της Ελληνικής Εθνικής Σχολής. Στα έργα των συνθετών αυτής της Σχολής διακρίνονται έντονες επιρροές από τη βυζαντινή μουσική και τη δημοτική παράδοση.

Τα βασικά χαρακτηριστικά της Ελληνικής Εθνικής Σχολής είναι:

- η σύνδεση μονοφωνικών τροπικών μελωδιών και παραδοσιακών ρυθμών (3/4, 5/8, 7/8) με δυτικοευρωπαϊκή αρμονία και ενορχήστρωση,
- η αξιοποίηση ποιητικών και θεατρικών κειμένων γνωστών Ελλήνων λογοτεχνών στη δημοτική γλώσσα (Παλαμάς, Καζαντζάκης),
- και η ενσωμάτωση εκκλησιαστικών ύμνων της Ορθόδοξης Εκκλησίας (Ακάθιστος Ύμνος).

Μανώλης Καλομοίρης
(1883-1962): Συνθέτης και ιδρυτής της Ελληνικής Εθνικής Μουσικής Σχολής. Ασχολήθηκε συστηματικά με τη μουσική εκπαίδευση ιδρύοντας το «Εθνικό Ωδείο» (1926).

«Τη Υπερμάχω
Στρατηγώ»
παρουσίαση και
άσκηση ενεργητικής

Ακούστε τον βυζαντινό ύμνο «Τῆ Ὑπερμάχῳ Στρατηγῶ» και στη συνέχεια το τέταρτο μέρος, «Τα Νικητήρια», από τη Συμφωνία της Λεβεντιάς του Μ. Καλομοίρη.

- Εντοπίστε με ποιον τρόπο ενσωματώνεται ο ύμνος στο έργο και ποια στοιχεία (όργανα, φωνές, ύφος, ένταση) παραπέμπουν στην Ελληνική Εθνική Σχολή.

- Εστιάστε στη φράση «Ἴνα κράζω σοι· Χαῖρε, Νύμφη Ἄνύμφευτε»: σε ποιες φωνές εμφανίζεται, με ποια σειρά, και βάλτε σε κύκλο τους φθόγγους με τονισμό (> , Accent). Τι πιστεύετε ότι θέλει να εκφράσει ο συνθέτης στο σημείο αυτό;

Allegretto tempo, in 6

SOPRANO-CALTO
& TENORO
BASSO

Ἴ ἴ ὑ πεο. μά γω Στρατη γύ τά νι κη τί ρι
Ti i per. ma cho Stra. ti gho ta ni. ki ti ri

10.

Ἴ να κράζω σοι· Χαῖρε Νύμφη Ἄνύμφευτε
I - na kra - zo soi Cha - re Nim - fi a

θε - ρω - συν. Ἴ να κράζω σοι Χαῖρε
the - ro - assos I - na kra - zo soi Cha - re

θε - ρω - συν. Ἴ να κράζω σοι Χαῖρε
the - ro - assos I - na kra - zo soi Cha - re

Νίκος Σκαλκώτας (1904-1949)

Λεωνίδας Καβάκος (1967): Κορυφαίος, Έλληνας βιολονίστας και διευθυντής ορχήστρας. Έχει κατακτήσει σημαντικά βραβεία και διεθνείς διακρίσεις. Το 2009 το βρετανικό περιοδικό κλασικής μουσικής The Strad τον χαρακτήρισε «τον βιολιστή των βιολιστών».

Σημαντικός συνθέτης της ίδιας γενιάς, με σπουδές στο Βερολίνο και επιρροές από την ατονική μουσική και την δημοτική παράδοση, ήταν ο **Νίκος Σκαλκώτας**. Συνέθεσε το έργο 36 ελληνικοί χοροί (1931-1936) για ορχήστρα, εμπνευσμένο από τους παραδοσιακούς χορούς και τα δημοτικά τραγούδια της Ελλάδας. Σε αυτό το έργο χρησιμοποιεί μελωδικά μοτίβα και ρυθμικά σχήματα από τη μουσική παράδοση διαφόρων περιοχών, όπως της Ηπείρου, της Μακεδονίας, της Κρήτης, της Πελοποννήσου κ.ά.

Νίκος Σκαλκώτας

Νίκος Σκαλκώτας, "Πελοποννησιακός", Τραγούδι 36 (36) Ελληνικοί Χοροί, (επιγραφή για ορχήστρα), 1934. <https://nimbong.gr/el/2019-etos-skalkota>, (τελευταία πρόσβαση: 19.11.2019).

Ακούστε τον «Κλέφτικο χορό» από το έργο 36 Ελληνικοί Χοροί, στη σειρά III, σε δύο εκτελέσεις: μία από τη Συμφωνική Ορχήστρα του BBC και μία από τον βιολονίστα Λεωνίδα Καβάκο.

- Ποια ερμηνεία σας άρεσε περισσότερο και γιατί;

Γιάννης Κωνσταντινίδης / Κώστας Γιαννίδης (1903-1984)

Ο Γιάννης Κωνσταντινίδης σπούδασε μουσική στο Βερολίνο, όπως και ο Νίκος Σκαλκώτας, και συνέθεσε έργα για πιάνο και ορχήστρα με επιρροές από την ελληνική μουσική παράδο-

ση. Από το 1931 ασχολήθηκε με το μουσικό θέατρο, κάνοντας επιτυχημένη καριέρα με το ψευδώνυμο **Κώστας Γιαννίδης**.

Τραγουδήστε το παραδοσιακό πεντοζάλι «Μες του Μαγιού τις μυρωδιές». Συνοδεύστε τη μελωδία με τις συγχορδίες **Ντο μείζονα** και **Ρε ελάσσονα**.

Ντο μείζονα

Ρε Ελάσσονα

Ακούστε και παρατηρήστε τον τρόπο που ο Ν. Σκαλκώτας και ο Γ. Κωνσταντινίδης το ενσωματώνουν μοναδικά μέσα στις συνθέσεις τους.

Από τη δεκαετία του '60, η ελληνική παράδοση αποτελεί σημαντικό υλικό, μέσα από το οποίο συνθέτες, όπως ο **Διονύσης Σαββόπουλος**, ο **Γιάννης Μαρκόπουλος**, η **Μαρίζα Κωχ** κ.ά. αντλούν ιδέες για να εμπλουτίσουν τη σύγχρονη ελληνική μουσική.

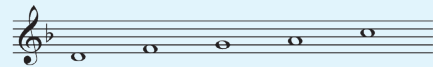
Επιρροές της μουσικής παράδοσης στο σύγχρονο ελληνικό τραγούδι: Μ. Κώχ, Δ. Σαββόπουλος, Γ. Μαρκόπουλος

Επιρροές της μουσικής παράδοσης στο σύγχρονο ελληνικό τραγούδι: Μίμης Πλέσσας

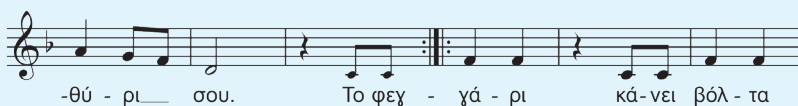

Δραστηριότητες εφαρμογής, επέκτασης και αξιολόγησης

1. Τραγουδήστε και αυτοσχεδιάστε με βάση τα τραγούδια «Πικροδάφνη» και «Βασιλικός», χρησιμοποιώντας τη ρε πεντατονική ελάσσονα. Εντοπίστε κοινά στοιχεία σε ρυθμό, διαστήματα, μελωδία κ.ά.

- Συγκρίνετε τις εκτελέσεις των **Mode Plagal** και **Ν. Πορτοκάλογλου** και σχολιάστε.

- «Στης πικροδάφνης τον ανθό...», συρτό στα δύο (Ηπειρος)
- Mode Plagal - «Πικροδάφνη»
- «Βασιλικός θα γίνω στο παραθύρι σου» (παραδοσιακό Ηπείρου)
- Νίκος Πορτοκάλογλου - «Βασιλικός θα γίνω / Το φεγγάρι κάνει κύκλο».

ΜΟΥΣΙΚΗ ΚΑΙ ΛΟΓΟΣ ΣΕ ΕΡΓΑ ΜΠΑΡΟΚ

Προσδοκώμενα μαθησιακά αποτελέσματα

Σε αυτό το μάθημα θα:

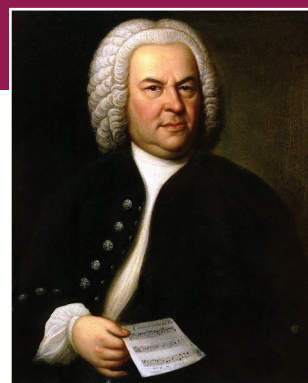
- ανακαλύψουμε πώς η μουσική αποδίδει το κείμενο σε ένα πολυφωνικό έργο,
- συνθέσουμε πάνω σε ένα συνεχές βάσιμο, θα αναγνωρίσουμε τη λειτουργία του και θα το συνδέσουμε με τη Jazz μουσική,
- τραγουδήσουμε το οστινάτο από τον «Θρήνο της Διδούς»,
- αναλύσουμε τον τρόπο που η μουσική υφή υπηρετεί τον λόγο στη «Στέψη της Ποπαίας».

Λέξεις κλειδιά: συνεχές βάσιμο, πολυφωνική μίμηση, αυτοσχεδιασμός, μουσική υφή και λόγος

Ο Bach και το νόημα των λέξεων

Παρότι ζει στην εποχή που σταδιακά επικρατεί η ομοφωνία, ο **Johann Sebastian Bach** (1685-1750) συνεχίζει την **αντιστικτική** παράδοση της Αναγέννησης. Στα έργα του τα μελωδικά μοτίβα επεκτείνονται και μετασχηματίζονται. Οι λέξεις «κινούνται» ανάμεσα στις φωνές, σε μια συνεχή προσπάθεια μουσικής απόδοσης των νοημάτων τους.

Johann Sebastian Bach

Παρατηρήστε την είσοδο των πέντε χορωδιακών φωνών, καθώς ακούτε το δεύτερο μέρος, "Gloria", από τη *Λειτουργία σε Σι ελάσσανα* (BWV 232) του Bach. Τι εντύπωση σας δημιουργείται; Στην συνέχεια παρατηρήστε την παρτιτούρα και βρείτε πώς γίνεται η μουσική επεξεργασία των λέξεων **Gloria** και **Deo**.

Σοπράνο 1
 Σοπράνο 2
 Άλτο
 Τενόρος
 Μπάσος

Glo-ri - a in ex - cel - sis, in ex - cel - sis De - o,
 Glo-ri - a in ex - cel - sis, in ex - cel - sis De - o,
 Glo - - - ri - a in ex - cel - - - sis De - o,
 Glo - - - ri - a in ex - cel - - - sis De - o,
 Glo-ri - a in ex - cel - sis, in ex - cel - sis De - o,

Από το basso continuo... στο swing feel

Στις αρχές της εποχής του Μπαρόκ (1600-1750) εμφανίστηκε και επικράτησε σταδιακά η συνθετική τεχνική του basso continuo. Ξεκίνησε με την ανάπτυξη του μονωδιακού ύφους, κατά τη μουσική συνοδεία του λυρικού τραγουδιστή. Τα μουσικά όργανα (όπως το τσέλο, η βιόλα ντα γκάμπα) εκτελούσαν μια σολιστική γραμμή διαφορετική από αυτή του τραγουδιστή. Ο εκτελεστής του πληκτροφόρου ή άλλου πολυφωνικού οργάνου αυτοσχεδίαζε, βασιζόμενος στη μελωδική γραμμή του basso continuo και τη σχετική αρίθμηση που τον πληροφορούσε για την ταυτότητα των συγχορδιών.

Ακούστε το «Μινουέτο σε Ρε ελάσσονα, BWV, Anh.132» του Bach. 1) Αναζητήστε τους φθόγους των συχορδιών: Ρε ελάσσονα, Σολ ελάσσονα, Λα μείζονα. 2) Αντιστοιχίστε τους φθόγους των συχορδιών με το μουσικό υλικό κάθε μέτρου ως εξής: α) 1ο+2ο, Ρε ελάσσονα, β) 2ο, Σολ ελάσσονα, γ) 3ο, Λα μείζονα, δ) 4ο, Ρε ελάσσονα. Τι παρατηρείτε; Υπάρχουν ξένοι φθόγγοι;

Με βάση αυτή τη συνθετική πρακτική, οι εκτελεστές ηλεκτροφόρων αφενός ακολουθούσαν την αλληλουχία των συχορδιών, αφετέρου έκαναν αυτοσχεδιασμούς.

Η βασική ιδέα του basso continuo βρήκε εφαρμογή αιώνες αργότερα, σε ένα προσφιλές ιδίωμα, αυτό της jazz μουσικής.

Οι νότες στο κλειδί του Φα

Ακούστε το "Jazz minuet v. 11" από το έργο Jazz for the young pianist του Oscar Peterson (επιλέξτε την εκτέλεση για midi και backing track, για να φαίνεται η παρτιτούρα).

- Παρατηρήστε τη γραμμή του μπάσου και εντοπίστε τους φθόγγους με μεγάλες αξίες (ολόκληρα), πάνω στους οποίους αναπτύσσεται το μουσικό υλικό.
- Εστιάστε στο αριστερό χέρι. Ποια στοιχεία της μουσικής (ρυθμός, άρθρωση) προσδίδουν στο άκουσμα της μουσικής το **swing feel**; Εκτελέστε σε κρουστά όργανα ρυθμούς που ταιριάζουν στο κομμάτι.
- Από ποια μουσικά όργανα θα μπορούσε να αντικατασταθεί η γραμμή του μπάσου σε μια jazz μπάντα;

Purcell: Διδώ και Αινείας

Ο Henry Purcell (1659-1695) είναι αντιπροσωπευτικός συνθέτης του αγγλικού Μπαρόκ. Συνθέτει την όπερα *Διδώ και Αινείας*, βασιζόμενος σε ένα επεισόδιο της *Αινειάδας* του Βιργίλιου, που περιγράφει τις περιπέτειες του Έλληνα ήρωα Αινεία, μετά την πτώση της Τροίας. Η τελευταία άρια του έργου "When I am

Ο Αινείας και οι άνδρες του έχουν ναυαγήσει στις ακτές της Καρχηδόνας. Η Διδώ, η καρχηδόνια βασίλισσα - μάγισσα τον ερωτεύεται. Εκείνος ανταποκρίνεται, όμως θυμάται πως ο σκοπός του ταξιδιού του είναι να ιδρύσει τη Ρώμη, οπότε την εγκαταλείπει. Η Διδώ δε μπορεί να ζήσει χωρίς αυτόν και αυτοκτονεί.

laid in Earth”, γνωστή ως Dido’s lament (ο Θρήνος της Διδούς), είναι από τις πιο γνωστές άριες στην ιστορία της όπερας, για τον τρόπο που αποδίδει το νόημα των λέξεων και την ψυχική κατάσταση της ηρωίδας.

Libretto

*Thy hand, Belinda;
darkness shades me,
On thy bosom let me rest,
More I would, but Death invades me;
Death is now a welcome guest.
When I am laid in earth,
May my wrongs create
No trouble in thy breast;
Remember me, but ah! forget my fate.*

Ακούστε το δεύτερο μέρος “When I am laid in earth” (Όταν το χώμα θα με σκεπάζει).

- Εντοπίστε τη φωνή του μπάσου (continuo και basso)
- Χρωματίστε στην παρτιτούρα το οστινάτο που κατεβαίνει χρωματικά και δηλώνει τον πόνο της ηρωίδας.
- Δοκιμάστε να τραγουδήσετε το οστινάτο μαζί με την ηχογράφηση.

Dido

Basso

Continuo

When I am

laid, am laid in earth, may my wrongs create

Δραστηριότητες εφαρμογής, επέκτασης και αξιολόγησης

1. Στο “Gloria” από τη *Λειτουργία σε Σι ελάσσονα* του Bach, οι στίχοι της Βίβλου που έχουν μελοποιηθεί είναι **Gloria in excelsis Deo - Et in terra pax** (Δόξα εν υψίστοις Θεώ και επί γης ειρήνη).
 - Ποια είναι η ατμόσφαιρα του εισαγωγικού ορχηστρικού μέρους;
 - Παρατηρήστε τις λέξεις που προβάλλει η μουσική και εντοπίστε τους τρόπους με τους οποίους το επιτυγχάνει (επαναλήψεις, περάσματα σε διαφορετικές φωνές, μελίσματα).
 - Πώς μεταβάλλεται η ατμόσφαιρα στην εκτέλεση της φράσης “Et in terra pax”; Γιατί πιστεύετε ότι συμβαίνει αυτό;
 - «*Η πολυφωνία στη μουσική είναι ότι η προοπτική για τη ζωγραφική*». Συμφωνείτε με αυτή την άποψη; Ακούγοντας το έργο έχετε την εντύπωση πως οι φωνές «κινούνται» στον χώρο (κάποιες έρχονται ‘μπροστά’ και μετά πηγαίνουν ‘πίσω’ και έρχονται μπροστά κάποιες άλλες);

Κουίζ πάνω στη μουσική Μπαρόκ

Η ΜΟΥΣΙΚΗ ΣΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΚΛΑΣΙΚΙΣΜΟΥ

Προσδοκώμενα μαθησιακά αποτελέσματα

Σε αυτό το μάθημα θα:

- εμπνευστούμε και θα ζωγραφίσουμε με αφορμή το *Requiem* του Mozart,
- δημιουργήσουμε χάρτες ακρόασης,
- οργανώσουμε μια δράση flash mob,
- συγκρίνουμε παρτιτούρες ορχήστρας,
- γνωρίσουμε την Big Band.

Λέξεις κλειδιά: εμβατήριο, *Requiem*, χάρτης ακρόασης, flash mob, Big Band, θέμα

Μουσικά έργα σε τόνους... στρατιωτικούς

Το **March** (Εμβατήριο) αποτελεί ένα μουσικό είδος σε δίσημο ή τετράσημο μέτρο, με έμφαση στο ισχυρό μέρος, προκειμένου να συντονίσει το βήδην ομάδας ανθρώπων. Από τα τέλη του 16ου αιώνα, όταν τα τύμπανα και οι τρομπέτες ανακοίνωναν την άφιξη του φεουδάρχη, τη συγκέντρωση των στρατιωτών για τον πόλεμο ή την έναρξη κάποιας λιτανείας, τα εμβατήρια εξυπηρετούσαν τις λειτουργικές ανάγκες των κοσμικών και εκκλησιαστικών αρχών. Από

τον 18ο αιώνα και μετά, το εμβατήριο έγινε ένα έργο που εκφράζει ποικίλες διαθέσεις, κρατάει γενικά τον ρυθμικό του χαρακτήρα, έχει emphatic melodic motifs and does not specify for military parade. Πολλοί συνθέτες της κλασικής περιόδου έχουν συνθέσει εμβατήρια. Ενδεικτικά αναφέρονται: α) *March in D major*, K. 189 του W.A. Mozart (1756-1791), β) *March for the Royal Society of Musicians* του J. Haydn (1732-1809), γ) *Yorck March* (WoO 18) του L.v. Beethoven (1770-1827).

Εμβατήρια

Χωριστείτε σε ομάδες και επιλέξτε ένα από τα εμβατήρια που προαναφέρθηκαν.

- Ακούστε το προσεκτικά και εστιάστε: α) στον ρυθμό, β) στον χαρακτήρα της μουσικής, γ) στις ομάδες των μουσικών οργάνων που αποδίδουν τον ρυθμό και την μελωδία. Παρουσιάστε τις απαντήσεις σας.

Ο Franz Schubert (1797-1828) έγραψε μουσικά έργα που γεφυρώνουν τον Κλασικισμό με τον Ρομαντισμό. Ακούστε το Α΄ μέρος (Allegro vivace) από το Στρατιωτικό Εμβατήριο Αρ.1 σε Ρε μείζονα, για τέσσερα χέρια.

- Εξασκηθείτε στην εκτέλεση του εισαγωγικού μέρους. Στη συνέχεια, αυτοσχεδιάστε πάνω στα δύο διαφορετικά ρυθμικά μοτίβα (1ο μέτρο, 3ο μέτρο), διατηρώντας τον εμβατηριακό χαρακτήρα. Κάποια μέλη της ομάδας μπορούν να παίξουν τη μελωδία και κάποια άλλα τους ρυθμικούς αυτοσχεδιασμούς.

Αα

Μουσικά έργα για τέσσερα χέρια

Ένα δημοφιλές Requiem

Στο τέλος της ζωής του, ο **Mozart** συνθέτει ένα αριστουργηματικό έργο, μια νεκρώσιμη λειτουργία (Requiem). Δεν προλαβαίνει να το ολοκληρώσει, γιατί πεθαίνει. Ολοκληρώνεται από τους μαθητές του. Το έργο είναι γραμμένο για ορχήστρα (με εκκλησιαστικό όργανο), μικτή χορωδία και σολιστικό κουαρτέτο (Soprano, Alto, Tenoro, Basso).

Στο μέρος "Dies irae" (Ημέρα οργής) παρουσιάζεται με ένα δραματικό τρόπο το όραμα για την ημέρα της κρίσεως και ο τρόμος που θα νιώσουν οι άνθρωποι. Ακούστε το παραπάνω μέρος και παρακολουθήστε τους στίχους για να βρείτε:

- Ποια η διαφορά μεταξύ των τριών πρώτων στίχων και των υπολοίπων, ως προς την ατμόσφαιρα που δημιουργεί η μουσική; Γιατί θεωρείτε πως συμβαίνει αυτό;

- Ποιες φωνές «απαντούν» η μία στην άλλη στη φράση **Quantus tremor** (Πόσος τρόμος);

- Χρησιμοποιείται η επανάληψη λέξεων και φράσεων, οι οποίες αποδίδονται παράλληλα ή εναλλάξ από διάφορες φωνές. Μπορείτε να βρείτε ποιες λέξεις είναι αυτές και ποια συναισθήματα επιδιώκει να δημιουργήσει ο συνθέτης με αυτόν τον τρόπο;

*Dies irae, Dies illa
Solvat saeculum en favilla
Teste David cum Sybilla
Quantus tremor est
futurus Quando judex est
venturus Cuncta stricte
discussurus*

Ημέρα οργής, εκείνη η μέρα, ο κόσμος θ' αφανιστεί μέσα σε στάχτες, όπως προφήτευσαν ο Δαβίδ και η Σίβυλλα. Πόσος τρόμος θα υπάρξει, όταν έρθει ο Κριτής αυστηρά να δικάσει.

Ένα θέμα για όλους

Το **θέμα** είναι μια μουσική ιδέα, μια μελωδία η οποία κυριαρχεί σε ένα έργο. Συστατικό στοιχείο του θέματος, στην κλασική εποχή, είναι συνήθως το **μοτίβο**, η πιο μικρή ρυθμομελωδική ενότητα που πολλαπλασιάζεται και μετασχηματίζεται, ώστε να συγκροτήσει ένα ολοκληρωμένο θέμα. Τα ορχηστρικά είδη του Κλασικισμού δομούνται γύρω από ένα ή τις περισσότερες φορές δύο αντίθετα μεταξύ τους θέματα.

Ακούστε το γ' μέρος (Allegro) από το *Κοντσέρτο για τρομπέτα σε Μι ύφεση μείζονα* του **Haydn** και παρατηρήστε την παρτιτούρα με το θέμα που εκτελεί η τρομπέτα.

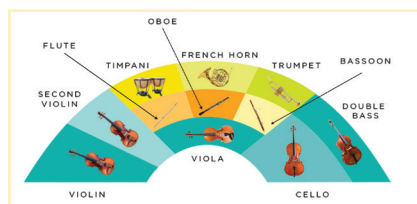
Εξασκηθείτε στο τραγούδι (μια οκτάβα χαμηλότερα) για να αποδώσετε σωστά τα διαστήματα της μελωδίας. Θα χρειαστεί να επιλέξετε ένα πολύ αργό tempo, τέτοιο που θα σας επιτρέπει να αποδίδετε σωστά, ρυθμικά και μελωδικά τις νότες. Στη συνέχεια, δημιουργήστε στίχους που να ταιριάζουν με τη μουσική.

Η ορχήστρα του Κλασικισμού

Οι συνθέτες της κλασικής περιόδου ζουν κατά το μεγαλύτερο μέρος της ζωής τους στην εποχή του Διαφωτισμού. Είναι μια εποχή εντάσεων και μεγάλων κοινωνικών και πολιτικών αλλαγών. Τα μουσικά έργα του Κλασικισμού, μέσω της μορφής και του νοήματός τους, αποδίδουν το ιδιαίτερο πνεύμα της εποχής τους. Για να το επιτύχουν αυτό, οι συνθέτες δημιουργούν μεγάλα μουσικά έργα με έντονες ή απροσδόκητες αντιθέσεις δυναμικής. Η ορχήστρα της κλασικής εποχής, που ποκαλείται «συμφωνική ορχήστρα», ενισχύεται από μια πληρέστερη ομάδα ξύλινων και χάλκινων πνευστών και αποκτά περισσότερα έγχορδα.

Η ορχήστρα και οι μετασχηματισμοί της

Ο μετασχηματισμός της Μπαρόκ ορχήστρας στην ορχήστρα του Κλασικισμού, φαίνεται στις ορχηστρικές παρτιτούρες από συμφωνίες του Haydn, του Mozart και του Beethoven: **1) 7η Συμφωνία** (1761)

του Haydn, **2) 104η Συμφωνία** (1795) του ίδιου συνθέτη, **3) Συμφωνία Αρ. 41 ή Συμφωνία του Διός** (1788) του Mozart, **4) 9η Συμφωνία** (1822 με 1824) του Beethoven (τελευταίο μέρος).

Flauto piccolo.

Flauti.

Oboi.

Clarineti in B.

Fagotti.

Contrafagotto.

Corni in D. *Alleg*

Corni in B.

Tromba I in D.
Tromba II in B.

Timpani.

Triangolo.

Cinelli.

Violino I.

Violino II.

Viola.

Tenore Solo.

Tenore I.

Tenore II.

Bassi.

Violoncello e Basso.

Εκπροσωπούνται όλες οι ομάδες οργάνων σε όλη τη διάρκεια του κλασικισμού και από όλους τους συνθέτες; Ποια είναι η σύνθεση της συμφωνικής ορχήστρας στο τέλος αυτής της περιόδου;

Adagio

2 Flauti

2 Oboi

2 Clarineti (A)

2 Fagotti

2 Corni (D)

2 Clarini (D)

Timpani (D, A)

Violini I

Violini II

Viola

Violoncello e Basso

Adagio

2 Flauti

2 Oboi

2 Clarineti (A)

2 Fagotti

2 Corni (D)

2 Clarini (D)

Timpani (D, A)

Violini I

Violini II

Viola

Violoncello e Basso

Allegro vivace.

Flauto.

Oboi.

Fagotti.

Corni in C.

Trombe in C.

Timpani in C.G

Violino I.

Violino II.

Viola.

Violoncello e Basso.

Ο ΠΟΛΥΜΟΡΦΟΣ ΚΑΙ ΑΝΤΙΦΑΤΙΚΟΣ ΑΙΩΝΑΣ ΤΟΥ ΡΟΜΑΝΤΙΣΜΟΥ

Προσδοκώμενα μαθησιακά αποτελέσματα

Σε αυτό το μάθημα θα:

- συνδέσουμε τις κοινωνικές συνθήκες της εποχής με τη μουσική και την ευρύτερη καλλιτεχνική δημιουργία,
- αναπτύξουμε δεξιότητες έντεχνου συλλογισμού, μέσα από την παρατήρηση πινάκων και αφισών,
- αναλύσουμε τη σχέση solo - tutti στην έκφραση των συναισθημάτων σε ένα κοντσέρτο,
- ανακαλύψουμε τα μουσικά στοιχεία που εντείνουν τη δραματικότητα σε μια άρια
- επεξεργαστούμε έργα συνθετών των Εθνικών Σχολών της Ευρώπης.

Λέξεις κλειδιά: μουσική και κοινωνία, βερισμός, εθνικές σχολές, solo - tutti

Κοινωνικές διαστάσεις της μουσικής δημιουργίας

Ήδη από την αρχή του 19ου αιώνα, οι προσδοκίες των υπέρμαχων του Διαφωτισμού για ελευθερία, ισότητα και αδελφοσύνη για όλους τους ανθρώπους διαψεύστηκαν από τη νέα τάξη πραγμάτων. Οι συνθέτες κατανόησαν πως αναδύεται μια πολύμορφη κοινωνία γεμάτη αντιθέσεις και δημιούργησαν έργα διαφορετικών μορφών και νοημάτων, που προβάλλουν το πάθος και τα διαφορετικά συναισθήματα που οι νέες συνθήκες ζωής δημιουργούν στον κάθε άνθρωπο. Η εκβιομηχάνιση, η επιστημονική πρόοδος και η πλούσια πνευματική παράδοση ανέδειξαν το Παρίσι σε σημαντικό κέντρο της κοσμικής και καλλιτεχνικής ζωής της Ευρώπης. Μεγαλοαστοί και μεσοαστοί επιδίωκαν τη μουσική καλλιέργεια και θεωρούσαν την απόλαυση της μουσικής ως μια σημαντική πλευρά της ζωής τους. Η παρακολούθηση ενός ρεσιτάλ, μιας όπερας ή μιας συναυλίας αποτελούσε

Auguste Renoir_Pon Neuf
(Pon Neuf με italics) (1872)

αγαπητή και προσιτή δραστηριότητα. Στις μεγάλες πόλεις της κεντρικής και βόρειας Ευρώπης χτίζονται πολλά θέατρα, τα οποία προσφέρονται για όπερα, μπαλέτο, θέατρο και συναυλίες.

Ο **Robert Schumann** (1810 – 1856) εκφράζει τις διαφορετικές διαθέσεις του ανθρώπου, τα αντιθετικά συναισθήματα και τις γρήγορες εναλλαγές τους στο *Κοντσέρτο για πιάνο σε Λα ελάσσονα, Op. 54*. Ακούστε την ερμηνεία της Martha Argerich, με μαέστρο τον Riccardo Chailly και εστιάστε στην εκτέλεση του πρώτου θέματος από τα όμποε, με τη συνοδεία κλαρινέτων και φαγκότων.

- Ο συνθέτης αξιοποιεί την ορχήστρα με ποικίλους τρόπους. Παρατηρήστε τη σχέση του ορχηστρικού μέρους με το σολιστικό και εντοπίστε αν υπάρχουν σημεία όπου η ορχήστρα έχει κυρίαρχο ρόλο και άλλα σημεία που ο ρόλος της είναι συνοδευτικός.

- Προσπαθήστε να εκτελέσετε το πρώτο θέμα και να αποδώσετε τις διακυμάνσεις των δυναμικών. Πειραματιστείτε κατά την εκτέλεση και αναπτύξτε την αλληλουχία των χρωματισμών που εκφράζει τη δική σας άποψη (και τις δικές σας διαθέσεις) για την ερμηνεία της μελωδίας.

Στο Παρίσι, εκτός από τη μεγαλοαστική τάξη και τα μεσαία στρώματα, δημιουργήθηκε μια μεγάλη μάζα εργαζομένων που δούλευαν εξαντλητικά ωράρια, με χαμηλούς μισθούς και ήταν εξαντλημένοι. Το ίδιο συνέβαινε και σε πολλές άλλες ευρωπαϊκές μεγαλουπόλεις, ιδίως στο Λονδίνο, που ήταν κέντρο του εμπορίου, των τραπεζών, της ναυτιλίας και των μεγάλων αντιθέσεων πλούσιων και φτωχών.

Το tempo της μουσικής του Ρομαντισμού

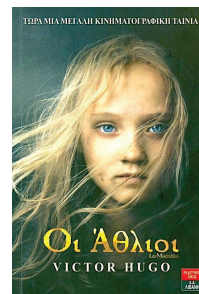
Διαβάστε το παρακάτω απόσπασμα και συζητήστε μεταξύ σας για να βρείτε ποιος μιλάει και σε ποιον αναφέρεται: «... με τις περιπέτειες και τη δυστυχισμένη ζωή του μικρού Όλιβερ, θέλησα να δείξω πως το καλό είναι αυτό που επικρατεί, διότι μπορεί να ξεπεράσει κάθε αρνητική και κακή κατάσταση ζωής». Παρατηρήστε την αφίσα. Καταλαβαίνετε τι διαφημίζει; Δοκιμάστε να βρείτε για ποιο έργο πρόκειται, ποιος είναι ο συγγραφέας, ποιος ο συνθέτης και ποιος ο πρωταγωνιστής; Σύμφωνα με αυτό που βλέπετε, ποιες πληροφορίες φαίνεται να είναι πιο σημαντικές και ποιες λιγότερο;

Εκφράζοντας αυτές τις αντιθέσεις, ο **Victor Hugo** έγραψε το έργο *Οι Άθλιοι*, το οποίο αφιερώνει «στους δυστυχισμένους του κόσμου». Ίσως γνωρίζετε ένα άλλο διάσημο έργο του συγγραφέα, την *Παναγία των Παρισίων*. Γνωρίζετε άλλες πληροφορίες για τα συγκεκριμένα έργα;

Η καλλιτεχνική στροφή προς την ανάδειξη της ζωής των οικονομικά αδύναμων και των αδικημένων, ώθησε ορισμένους ζωγράφους, λογοτέχνες και συνθέτες να προβάλλουν στα έργα τους τη

σκληρή εικόνα της καθημερινής ζωής των ανθρώπων, με σκοπό να συγκλονίσουν το κοινό τους. Αυτή η τάση ονομάστηκε Βερισμός (vergo=αληθινό). Στη μουσική ο **Βερισμός** εκφράστηκε μέσα από την όπερα, με κυρίαρχα χαρακτηριστικά τη ρεαλιστική θεματολογία και την έντονη, δραματική μουσική. Οι ήρωες δεν έχουν ιδανικές προσωπικότητες, αλλά ανθρώπινα ελαττώματα και πάθη. Γι' αυτό, στα έργα παρουσιάζονται έντονες σκηνές ζήλιας, έρωτα, προδοσίας ή εκδίκησης. Ο **Giacomo Puccini** (1858-1924) είναι γνωστός συνθέτης που έγραψε όπερες, ορισμένες από τις οποίες ανήκουν στον Βερισμό. Στην όπερα *Tosca* εγείρονται έντονα συναισθήματα στους θεατές, όταν βλέπουν το πάθος των δύο αγαπημένων να καταστρέφεται από την αδικία και την ανηθικότητα, η οποία τους οδηγεί σε ένα τραγικό τέλος.

Svanì per sempre il sogno mio d'amore... L'ora è fuggita e muoio disperato! E non ho amato mai tanto la vita!

Το όνειρο της αγάπης χάθηκε για πάντα Η ώρα πέρασε και πεθαίνω από απελπισία Και ποτέ δεν αγάπησα περισσότερο τη ζωή απ' ό,τι τώρα

Ένας από τους πιο γνωστούς σύγχρονους λυρικούς τραγουδιστές, ο τενόρος **Plácido Domingo**, ερμηνεύει την άρια "E lucevan le stelle" (Και τα αστέρια έλαμπαν), στην οποία, υποδυόμενος τον Mario, τον αγαπημένο της Tosca, τραγουδά για την αγαπημένη του πριν ο ίδιος συλληφθεί και εκτελεστεί. Ακούστε την άρια και εντοπίστε τα δύο αντίθετα ως προς την ατμόσφαιρα μέρη της, το περιγραφικό και το δραματικό. Περιγράψτε τη μουσική συνοδεία και τη σχέση λόγου και μουσικής.

- Παρακολουθήστε τη μελωδία και σημειώστε στην παρτιτούρα τα σημεία στα οποία εντείνεται η δραματικότητα. Με ποιον τρόπο την υποστηρίζει η ορχήστρα;

rit.
Sva-ni per sem-preil so-gno mio d'a-mo re... l'o - ra-è fug - gi - ta

con animato
— e muo io di-spe - ra - to! e muo io di-spe - ra - to!

f E non hoa-ma-to mai tan-to la vi-ta tan-to la vi-ta!

Παπούτσι από τον τόπο σου...

Κατά τον 19ο αιώνα δημιουργήθηκαν στην Ευρώπη οι Εθνικές Μουσικές Σχολές. Έτσι ονομάστηκαν οι ομάδες συνθετών που δε ανήκαν στη γαλλική, στη γερμανική ή στην ιταλική μουσική παράδοση και επιδίωξαν να εκφράσουν τη μουσική ταυτότητα του έθνους τους. Στα έργα τους χρησιμοποίησαν τη δυτικοευρωπαϊκή μουσική γλώσσα, στην οποία ενέταξαν μουσικά ιδιώματα και στοιχεία της παραδοσιακής τους μουσικής. Επηρεασμένοι από τις ιδέες και τις αξίες του Ρομαντισμού, οι συνθέτες των Εθνικών Σχολών δημιούργησαν συμφωνικά έργα στα οποία κυριαρχεί το συναίσθημα, η εξιδανίκευση της φύσης, η νοσταλγία για το παρελθόν, η εξύψωση του ηρωισμού, το ενδιαφέρον για το μυστηριώδες και η στροφή στην ατομικότητα. ρισμένες Εθνικές Σχολές είναι της Τσεχίας, της Φιλανδίας, της Ρωσίας, της Νορβηγίας, της Ελλάδας κ.ά.

Στο συμφωνικό ποίημα «Μολδάβας» από τον κύκλο *Η πατρίδα μου*, ο Τσέχος συνθέτης **Bedrich Smetana** (1824-1884) περιγράφει σκηνές από το ομώνυμο ποτάμι, έργο που γίνεται σύμβολο της πατρίδας του και της ανεξαρτησίας της.

Η όπερα Carmen

Ακούστε το έργο, εντοπίστε το μουσικό θέμα που αναφέρεται στον ποταμό και προσθέστε ενδείξεις δυναμικής στην παρτιτούρα. Γράψτε δικούς σας στίχους, με βάση τη μελωδία του έργου, οι οποίοι θα περιγράψουν μια εικόνα της δικής σας πατρίδας.

- Συζητήστε τους λόγους για τους οποίους κατά τη γνώμη σας, κατά τον 2ο Παγκόσμιο Πόλεμο, οι Ναζί απαγόρευσαν την εκτέλεση του έργου στην Πράγα.

Δραστηριότητες εφαρμογής, επέκτασης και αξιολόγησης

1. Συζητήστε για τη ζωή των παιδιών της ηλικίας σας στο Παρίσι ή στο Λονδίνο του 19ου αιώνα. Πώς ήταν οι συνθήκες της ζωής τους; Πώς θεωρείτε ότι τους συμπεριφέρονταν; Εργάζονταν; Πήγαιναν σχολείο; Υπήρχε μέριμνα για την περίθαλψη και τη διατροφή τους; Υπάρχουν σήμερα περιοχές που τα παιδιά ζουν σε υποβαθμισμένες συνθήκες και εργάζονται; Δημιουργήστε ένα τραγούδι εμπνεόμενοι από το τραγούδι "Stars", από τη μουσική της ταινίας *Les misérables*.

2. Η ελληνική επανάσταση έχει μεγάλο αντίκτυπο στους πνευματικούς κύκλους διαφόρων πόλεων της Δυτικής Ευρώπης, όπου αναπτύσσεται το κίνημα του φιλελληνισμού. Ο **Hector Belrioz** (1803-1869) συνθέτει το 1826 την καντάτα *La revolution grecque* για δύο μπάσους, χορωδία και ορχήστρα. Αποτελείται από τέσσερα μέρη.

- Ακούστε το δεύτερο μέρος της καντάτας, έως το σημείο που εισέρχεται η χορωδία. Ποια ατμόσφαιρα δημιουργεί;

3. Ο **Edvard Grieg** (1843 – 1907) συνθέτει τη σουίτα *Peer Gynt* και κάνει γνωστή τη νορβηγική μουσική στην Ευρώπη. Ακούστε το πρώτο μέρος της 4ης πράξης, με τίτλο "Morning mood".

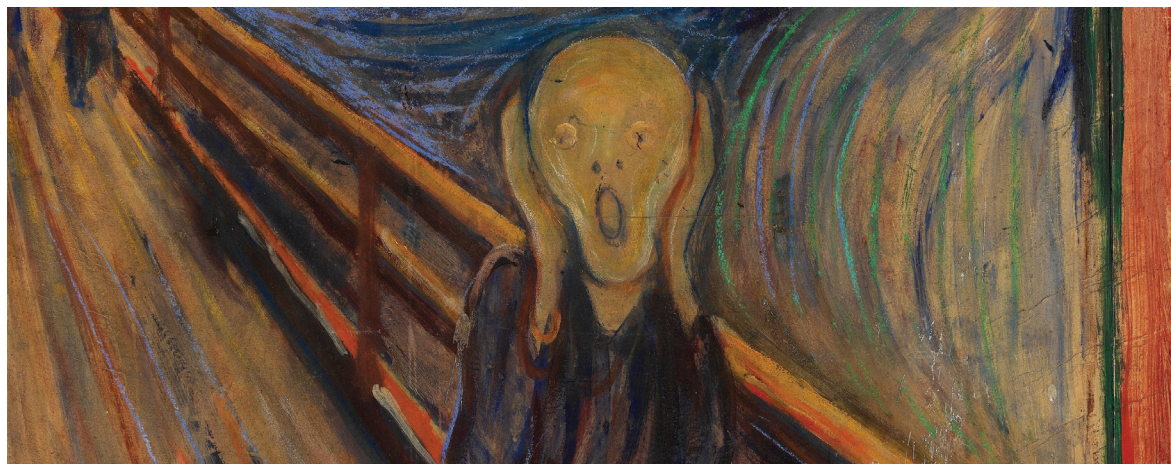

Κουίζ με ερωτήσεις για τη μουσική του Ρομαντισμού

- Με ποιο μουσικό όργανο ξεκινά η έκθεση του θέματος και ποιο μουσικό όργανο την επαναλαμβάνει;
- Τι συμβαίνει αφού τελειώσει η έκθεση του θέματος;
- Στη συνέχεια ξανακούγεται το θέμα;
- Με αφορμή τη μουσική, ζωγραφίστε τρία διαφορετικά «καρέ» τα οποία να εικονίζουν τις αλλαγές των εικόνων, όπως εσείς τις αντιλαμβάνετε μέσα από την ακρόαση.

- **Récit et Air: Lève-toi, fils de Sparte** (Ρετσιτατίβο και Άρια: Ξεσηκωθείτε, γιοί της Σπάρτης).
- **Chœur: Mais la voix du Dieu des armées** (Χορωδιακό: Αλλά, η φωνή του θεού των στρατευμάτων).
- **Prière: Astre terrible et saint, guide les pas du brave!** (Προσευχή: Άστρο τρομερό και καθαγιασμένο, οδηγός των γενναίων).
- **Final: Des sommets de l'Olympe aux rives de l'Alphée** (Φινάλε: Από τις κορυφές του Ολύμπου μέχρι τις όχθες του Αλφειού).

ΕΞΠΡΕΣΙΟΝΙΣΜΟΣ

Προσδοκώμενα μαθησιακά αποτελέσματα

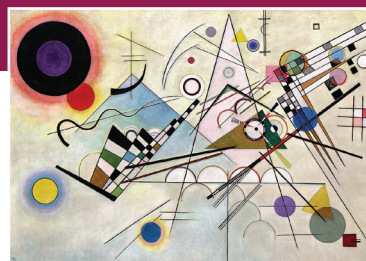
Σε αυτό το μάθημα θα:

- εξερευνήσουμε το κίνημα του Εξπρεσιονισμού,
- έρθουμε σε επαφή με τη βιογραφία και το έργο των συνθετών της Δεύτερης Σχολής της Βιέννης,
- γνωρίσουμε τις έννοιες της «ατονικότητας», του «Σειραϊσμού» και του «Δωδεκαφθογγισμού».

Λέξεις κλειδιά: Εξπρεσιονισμός, Δεύτερη Σχολή της Βιέννης, Arnold Schönberg, Alban Berg, Anton Webern, ατονικότητα, Σειραϊσμός, Δωδεκαφθογγισμός

Εξπρεσιονισμός

Ο **Εξπρεσιονισμός** είναι ένα καλλιτεχνικό κίνημα που εμφανίστηκε κατά τα πρώτα χρόνια του 20ού αιώνα, αρχικά στη ζωγραφική. Ως όρος προέρχεται από τη λατινική λέξη «expressio», που σημαίνει «έκφραση». Επιδίωξη των συνθετών αυτού του κινήματος ήταν: α) η εξάλειψη των συμβατικών στοιχείων της μουσικής, β) η απόρριψη της αντικειμενικής πραγματικότητάς και γ) η υποκειμενική έκφραση των συναισθημάτων και των ψυχολογικών καταστάσεων του ατόμου.

Wassily Kandinsky - Composition 8

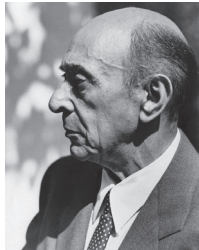
Αντιδιαστέλεται με την έννοια του Ιμπρεσιονισμού, (από τη λατινική λέξη «impressio», που σημαίνει «εντύπωση» ή «αποτύπωμα»), κατά την οποία, οι συνθέτες επιδίωξαν να εκφράσουν την υποκειμενική τους εντύπωση, αποτυπώνοντας μουσικά την αίσθηση της στιγμής και δημιουργώντας ήχους που θύμιζαν φυσικά περιβάλλοντα ή φευγαλέες ονειρικές εικόνες.

Στη ζωγραφική, πρωτοπόρος του Εξπρεσιονισμού υπήρξε ο **Wassily Kandinsky** (1866 - 1944), ενώ στη λογοτεχνία, τα έργα του **Franz Kafka** (1883 - 1924) χαρακτηρίζονται επίσης ως εξπρεσιονιστικά. Στη μουσική,

Εξπρεσιονισμός:
Λεξικό ακρόασης

ηγετικές φυσιογνωμίες του κινήματος υπήρξαν, ο **Arnold Schönberg** (1874 - 1951) και οι μαθητές του, **Alban Berg** (1885 - 1935) και **Anton Webern** (1883 - 1945), οι οποίοι εισήγαγαν την ατονική μουσική και διάφορες συνθετικές πρακτικές της, όπως θα δούμε στη συνέχεια. Όλοι οι παραπάνω στελεχώνουν τη **Δεύτερη Σχολή της Βιέννης**.

Arnold Schönberg

Anton Webern

Alban Berg

Τα εξπρεσιονιστικά έργα χαρακτηρίζονται από κατακερματισμένες μουσικές φράσεις και επιπλέον, διακρίνονται από το στοιχείο της ατονικότητας, δηλαδή της απουσίας τονικού κέντρου. Έτσι, το στοιχείο της διαφωνίας κυριαρχεί χωρίς τυπικούς κανόνες. Ακούστε το Πρελούδιο με τίτλο *Danseuses de Delphes* του **Claude Debussy** και το πρώτο κομμάτι από τα *Drei Klavierstücke op. 11* του **Arnold Schönberg**.

- Παρατηρήστε το μουσικό κείμενο καθώς ακούτε τα δύο έργα. Σε ποιο εντοπίζετε ακουστικά την ύπαρξη τονικού κέντρου; Ποιο έχει κατακερματισμένες μουσικές ιδέες και ποιο διακρίνεται από μια περισσότερο φωτεινή αισθητικά ατμόσφαιρα;

Δεύτερη Σχολή της Βιέννης

Prélude I
(... Danseuses de Delphes)
(L. 117 / 1 - 1909)

Claude DEBUSSY
(1862-1918)

Lent et grave (♩ = 44)

The score for Prélude I is in 3/4 time, marked 'Lent et grave' with a tempo of 44 quarter notes per minute. It features a complex, non-functional harmonic structure with a variety of chords and textures. The piece is in a key signature of one flat (B-flat major/D minor). The score includes dynamic markings such as *p*, *pp*, and *mf*. The piece concludes with the instruction 'dois mais se débarrasser'.

Drei Klavierstücke, Op. 11
Three piano pieces (1909)

1.

Mäßige ♩

The first piece of the set is in 3/4 time, marked 'Mäßige' (moderate). It is in a key signature of one flat. The score includes dynamic markings such as *p*, *ppp*, and *f*. It features a variety of textures and includes the instruction 'mit Dämpfung bis 3. Pedal!'. The piece concludes with the instruction 'Die Tasten todos niederdrücken! Flüg. (ab)'. The score also includes the instruction 'Langsamer' (slower) and 'ohne Ped.' (without pedal).

Ο Σειραισμός και η απελευθέρωση από το τονικό μουσικό σύστημα

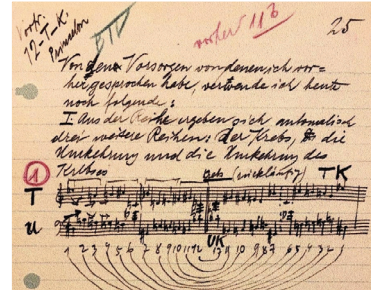
Οι εξπρεσιονιστές συνθέτες της Δεύτερης Σχολής της Βιέννης, με πρωτεργάτη τον Schönberg, ο οποίος επινόησε τον **Σειραισμό** και τη δωδεκαφθογγική μουσική, έγραψαν ατονική μουσική με αυτή τη συνθετική τεχνική. Πρόκειται για μια συνθετική τεχνική που διαμορφώνει το περίγραμμα της ατονικότητας μέσα από την ίση μεταχείριση των 12 χρωματικών φθόγγων της κλίμακας (**Δωδεκαφθογγισμός**). Ο συνθέτης δημιουργεί μια «**μήτρα**», που αποτελείται από μια τυχαία **σειρά** των 12 φθόγγων και πάνω σε αυτήν, στηρίζει το μελωδικό υλικό της σύνθεσής του. Βασικός κανόνας του δωδεκαφθογγισμού είναι ότι δεν επαναλαμβάνεται ο ίδιος φθόγγος πριν ακουστούν και οι 12 φθόγγοι με τη σειρά που είναι καθορισμένοι στη μήτρα (ανεξαρτήτως οκτάβας, ή μουσικού οργάνου που τις εκτελεί).

Aa

Από την τονικότητα στην ατονικότητα: Γλωσσάρι μουσικών

Μια μήτρα, πέραν της αρχικής σειράς, μπορεί να χρησιμοποιηθεί με πολλούς δημιουργικούς τρόπους: την **αναστροφή** (καθρέφτης - τα διαστήματα αναστρέφονται από κατιόντα σε ανιόντα και από ανιόντα σε κατιόντα), την **αντιστροφή** (καρκίνος - η σειρά διαβάζεται αντεστραμμένη, ξεκινώντας από τον τελευταίο φθόγγο και καταλήγοντας στον αρχικό) και την **αντιαναστροφή** (η αναστροφή της σειράς διαβάζεται με αντιστροφή, ξεκινώντας από τον τελευταίο φθόγγο και καταλήγοντας στον αρχικό).

Το **τονικό μουσικό σύστημα** προσδιορίζεται από την οργάνωση και την ιεράρχηση των φθόγγων σε τονικότητες. Αυτές, αναφέρονται στο σύστημα οργάνωσης των φθόγγων (μείζονες και ελάσσονες κλίμακες) σε σχέση με μια νότα που ονομάζεται τονική. Πρόκειται για τη βάση της κλίμακας και το σημείο αναφοράς για όλες τις υπόλοιπες νότες και συγχορδίες στην κλίμακα.

Ακούστε το *Kinderstück* (1924) για πιάνο του Anton Webern. Διακρίνετε τη δωδεκαφθογγική σειρά που χρησιμοποιεί; Καταγράψτε την.

Lieblich

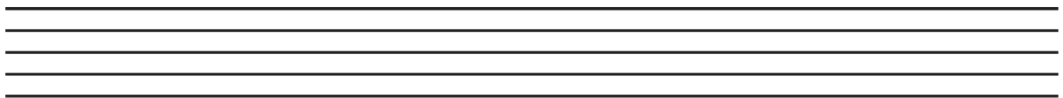
12203 (D.C. ad libitum)

Συνθέτοντας δωδεκαφθογγικές σειρές

Ήρθε η ώρα να δημιουργήσετε τη δική σας σειρά. Ως μήτρα μπορείτε να διαλέξετε μια σειρά 7 φθογγών (αντί για 12). Στη συνέχεια, γράψτε την αναστροφή, την αντιστροφή και την αντιαναστροφή της.

Μήτρα

Serial Composition
App!

Αναστροφή

Γράψτε την αρχική σειρά που δημιουργήσατε προηγουμένως, αναστρέφοντας τα διαστήματά της από κατιόντα, σε ανιόντα και από ανιόντα σε κατιόντα.

Αντιστροφή

Γράψτε την αρχική σειρά με αντιστροφή, ξεκινώντας από την τελευταία νότα και καταλήγοντας στην αρχική.

Αντιαναστροφή

Γράψτε τη σειρά της αναστροφής με αντιστροφή, ξεκινώντας από τον τελευταίο φθόγγο και καταλήγοντας στον αρχικό.

Δοκιμάστε να τραγουδήσετε ή να παίξετε τις δημιουργίες σας σε ένα μελωδικό όργανο της τάξης.

Δραστηριότητες εφαρμογής, επέκτασης και αξιολόγησης

- Έχοντας γνωρίσει τους συνθέτες της Δεύτερης Σχολής της Βιέννης, αναζητείστε στις πηγές και τους συνθέτες της Πρώτης Σχολής της.
- Αναζητήστε και ακούστε έργα των συνθετών της Δεύτερης Σχολής της Βιέννης. Προσπαθήστε να περιγράψετε την ατμόσφαιρά τους.
- Ποια η γνώμη σας για τη δωδεκαφθογγική τεχνική σύνθεσης; Θεωρείτε ότι η σύνθεση με βάση προκαθορισμένες σειρές έδωσε τελικά στους συνθέτες την ευκαιρία για υποκειμενική αυτοέκφραση; Τι συναισθήματα σας δημιουργεί;

ΜΙΝΙΜΑΛΙΣΤΙΚΗ ΜΟΥΣΙΚΗ

Προσδοκώμενα μαθησιακά αποτελέσματα

Σε αυτό το μάθημα θα:

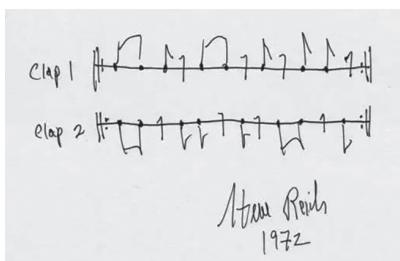
- εξερευνήσουμε το μουσικό κίνημα του Μινιμαλισμού,
- έρθουμε σε επαφή με τη βιογραφία και το έργο του Philip Glass.

Λέξεις κλειδιά: Μινιμαλιστική μουσική, Philip Glass

Μινιμαλιστική μουσική

Ο Μινιμαλισμός, ως καλλιτεχνικό ρεύμα των ΗΠΑ, πρωτοεμφανίστηκε κατά τη δεκαετία του 1960 στις εικαστικές τέχνες και από εκεί πέρασε στη μουσική. Βασικό χαρακτηριστικό του είναι η χρήση ελάχιστων δομικών συνθετικών στοιχείων, με τα οποία δημιουργούνται μουσικά έργα με απλά ρυθμικά, μελωδικά και αρμονικά χαρακτηριστικά. Στους πρώτους μινιμαλιστές συνθέτες συγκαταλέγονται οι **La Monte Young** (1935), **Terry Riley** (1935), **Steve Reich** (1936) και **Philip Glass** (1937).

Steve Reich - *Clapping music* (1972)

Aa

Philip Glass και Steve Reich: Λεξικό ακρόασης

Philip Glass (1937)

Philip Glass

Ο Αμερικανός συνθέτης **Philip Glass**, θεωρείται ένας από τους κύριους εκπροσώπους του Μινιμαλισμού. Σπούδασε μαθηματικά και φιλοσοφία και κατόπιν αφοσιώθηκε στη μουσική σύνθεση, μελετώντας δίπλα στη Nadia Boulanger, στο Παρίσι. Το έργο του χαρακτηρίζεται από σταδιακά μεταβαλλόμενα μελωδικά και ρυθμικά μοτίβα, τα οποία σχηματίζουν πολύπλοκες δομές, που συχνά δημιουργούν μια ατμόσφαιρα διαλογισμού. Συχνά, η εξέλιξη των μελωδικών στοιχείων γίνεται πιο σύνθετη, σχηματίζοντας εξωτικά ηχοτοπία.

Ακούστε το έργο *Metamorphosis Two* για πιάνο, του Philip Glass. Ταυτόχρονα, παρατηρείτε την παρτιτούρα και εντοπίστε εκείνα τα χαρακτηριστικά που καταδεικνύουν ότι πρόκειται για μινιμαλιστική σύνθεση.

Minimal
Composition App!

Δραστηριότητες εφαρμογής, επέκτασης και αξιολόγησης

1. Εκτός από την Αμερική, ο Μινιμαλισμός εμφανίστηκε και στην Ευρώπη. Αναζητήστε τρεις Ευρωπαίους μινιμαλιστές συνθέτες στο διαδίκτυο, ακούστε κάποιο από τα έργα τους και εντοπίστε με ποιούς τρόπους απαντάται το στοιχείο της ελαχιστότητας.
2. Ποια είναι η γνώμη σας για τη μινιμαλιστική μουσική; Θεωρείτε ότι ο Μινιμαλισμός αποτελεί ένα καλλιτεχνικό ρεύμα που διέπεται από απλοϊκότητα ή μήπως πρόκειται για μία ξεχωριστή μουσική πρακτική, γεμάτη πρωτοτυπία;
3. Στοιχεία του Μινιμαλισμού απαντώνται και στη ζωγραφική. Εκεί, δεσπόζει η απλότητα, η λιτότητα και η έμφαση σε βασικές μορφές. Αναζητήστε μινιμαλιστικά έργα της εικαστικής τέχνης στην ψηφιακή συλλογή του Μουσείου Guggenheim και επισημάνετε τα χαρακτηριστικά τους.
4. Ο Philip Glass έγραψε τη μουσική για την ταινία *Koyaanisqatsi* ή αλλιώς *Koyaanisqatsi: Life out of Balance* (1982). Παρακολουθήστε ένα απόσπασμά της. Ποια είναι η γνώμη σας για τη μουσική; Πώς θα χαρακτηρίζατε τη μελωδία, τον ρυθμό, τα ηχοχρώματα, την αρμονία και τη ρυθμική αγωγή; Πώς χρησιμοποιείται η επανάληψη από τον συνθέτη;

ΙΑΝΝΗΣ ΞΕΝΑΚΗΣ: ΜΟΥΣΙΚΗ ΚΑΙ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ

Προσδοκώμενα μαθησιακά αποτελέσματα

Σε αυτό το μάθημα θα:

- γνωρίσουμε το έργο του Ιάννη Ξενάκη και τη σχέση της μουσικής με την αρχιτεκτονική και τα μαθηματικά,
- παίξουμε μουσική με *glissandi*,
- ακούσουμε συνθέσεις με «ηχητικές μάζες»,
- ζωγραφίσουμε φανταστικά μουσικά ηχοτοπία,
- συνθέσουμε ένα δικό μας έργο ηλεκτρονικής μουσικής.

Λέξεις κλειδιά: ηχητικές μάζες, Ιάννης Ξενάκης, *glissando*, στοχαστική μουσική, ηλεκτρονική μουσική.

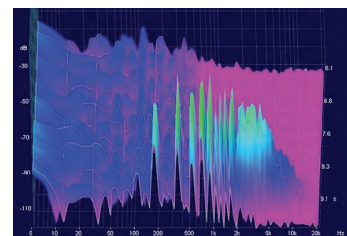
Ιάννης Ξενάκης:
Παρουσίαση

Ιάννης Ξενάκης (1922–2001)

Οι μουσικοί ήχοι
ισοδυναμούν με σύμβολα
πραγμάτων και γεγονότων

Κατά το πρώτο μισό του 20ού αιώνα, με την εμφάνιση της ηλεκτρονικής μουσικής, ορισμένοι συνθέτες άρχισαν να αντιλαμβάνονται τους νέους αυτούς ήχους ως τρισδιάστατα αντικείμενα, παρόμοια με γλυπτά. Δεν τους προσέγγιζαν μόνο ως μελωδίες ή ρυθμούς, αλλά ως πολυδιάστατες μορφές με όγκο, πυκνότητα, ύψος, βάθος και μάζα. Αυτή τη νέα αντίληψη του ήχου την περιέγραψαν με τον όρο «ηχητική μάζα».

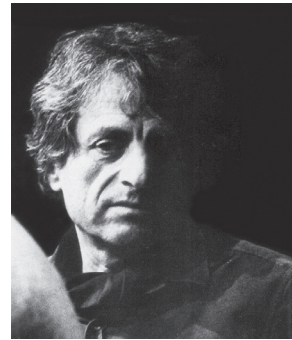

Τρισδιάστατη ανάλυση του ηχητικού φάσματος της χορδής ΣΟΛ ενός βιολιού.

Για να αντιληφθείτε πώς ένας ήχος μπορεί να απεικονιστεί γραφικά, παρατηρήστε τη φασματική του ανάλυση και δοκιμάστε να δημιουργήσετε νέους ήχους χρησιμοποιώντας μια εφαρμογή φασματογράφου.

Ανάμεσα στους συνθέτες αυτής της εποχής ξεχωρίζει ο **Ιάννης Ξενάκης**, αρχιτέκτονας και μουσικός. Έγινε γνωστός για τον τρόπο με τον οποίο συνδύασε την ηλεκτρονική μουσική με τα μαθηματικά αξιοποιώντας τις μουσικές του ιδέες και στον τομέα της αρχιτεκτονικής. Πίστευε ότι η μουσική και τα μαθηματικά αλληλοσυμπληρώνονται και συνήθιζε να λέει: «Η καρδιά και το μυαλό πάνε χέρι-χέρι».

Ιάννης Ξενάκης

Ιάννης Ξενάκης:
συλλογή εικόνων

Μέχρι το 1959 εργάστηκε ως αρχιτέκτονας δίπλα στον **Le Corbusier** (1887-1965, Ελβετός αρχιτέκτονας), συμμετέχοντας σε πρωτοποριακές κατασκευές. Ορόσημο στην καριέρα του υπήρξε το **Περίπτερο της Philips**, το οποίο σχεδίασε για την Παγκόσμια Έκθεση των Βρυξελλών το 1958. Εκεί συνδύασε την αρχιτεκτονική και τη μουσική, δημιουργώντας μια πολυμεσική εγκατάσταση με τρισδιάστατη αναπαραγωγή ήχου στον χώρο.

Το Περίπτερο της Philips

Ιδιαίτερη εντύπωση προκάλεσε το γεγονός ότι ο σχεδιασμός του κτιρίου βασίστηκε στις ίδιες μαθηματικές αρχές με εκείνες που χρησιμοποίησε στη σύνθεση του έργου *Metastasis* (1953/54). Αντλώντας έμπνευση από τη γραφική απεικόνιση των μουσικών *glissandi*, χρησιμοποίησε καμπύλες και ευθείες γραμμές, μεταφέροντας την έννοια της καμπυλότητας στη σύγχρονη αρχιτεκτονική.

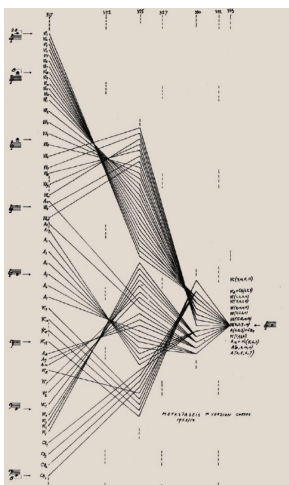
Το **Glissando** είναι η τεχνική γρήγορου παιξίματος διαδοχικών φθόγγων προς τα πάνω ή προς τα κάτω με ολίσθηση «γλίστρημα». Σημειώνεται με μία γραμμή που δείχνει την κατεύθυνση του *glissando*.

Στοχαστική μουσική:
Αναπτύχθηκε ως μέθοδος σύνθεσης από τον Ιάννη Ξενάκη. Βασίζεται σε κανόνες που καθορίζουν, με μαθηματικούς τρόπους, την επιλογή των ήχων και τη δομή του μουσικού έργου. Ο όρος «στοχαστική» προέρχεται από τα μαθηματικά και αναφέρεται σε διαδικασίες που περιλαμβάνουν πιθανότητες και στοιχεία τυχαιότητας.

Παρατηρήστε προσεκτικά τις εικόνες από το Περίπτερο της Philips και τις γραφικές παρτιτούρες του μουσικού έργου *Metastasis* του Ιάννη Ξενάκη.

Εντοπίστε ομοιότητες στη δομή, τα σχήματα, τις καμπύλες και τις γραμμές ανάμεσα στην αρχιτεκτονική και τη μουσική. Ποια στοιχεία της αρχιτεκτονικής του κτιρίου θυμίζουν μουσική; Πώς αποτυπώνεται η έννοια του *glissando* στο σχεδιασμό του κτιρίου;

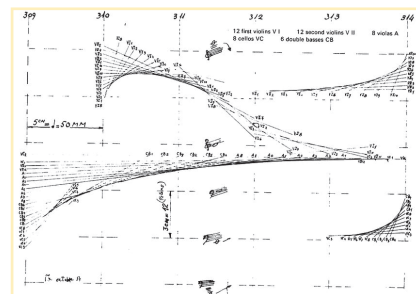
Τι εντύπωση σας προκαλεί η σύνδεση των δύο τεχνών; Δραστηριότητα: Δημιουργήστε ένα απλό σχέδιο (σκίτσο ή γραφική παρτιτούρα) εμπνευσμένο από έναν ήχο ή ρυθμό. Προσπαθήστε να «μεταφράσετε» τον ήχο σε γραμμές, σχήματα ή καμπύλες!

Ιάννης Ξενάκης

Το έργο *Metastasis* σηματοδότησε την αρχή της *στοχαστικής μουσικής* και ήταν από τις πρώτες συνθέσεις στις οποίες ο Ξενάκης χρησιμοποίησε τη μαθηματική καμπύλη της παραβολής για να αποδώσει το «γλίστρημα» από το ένα τονικό ύψος στο άλλο. Το προκαταρκτικό του σκίτσο έμοιαζε περισσότερο με αρχιτεκτονικό σχέδιο παρά με συμβατική μουσική παρτιτούρα.

Η γραφική παρτιτούρα των glissandi εγχόρδων

Τα glissandi είναι μια τεχνική παιξίματος που δημιουργεί ένα εντυπωσιακό ακουστικό αποτέλεσμα, καθώς ο ήχος «γλιστρά» από τον έναν φθόγγο στον άλλον χωρίς διακοπή.

- Παρατηρήστε την κίνηση των φθόγγων που εκτελούνται με glissandi και συγκρίνετέ την με τη γραφική παρτιτούρα του Ξενάκη.
- Πιστεύετε ότι ο συνθέτης καταφέρνει να αποτυπώσει οπτικά τα glissandi στη γραφική του παρτιτούρα;

Hector Berlioz - Θεωρία της Ενορχήστρωσης (1803-1869)

Δραστηριότητες εφαρμογής, επέκτασης και αξιολόγησης

1. Χρησιμοποιήστε την εφαρμογή Audacity ή το Bandlab και συνθέστε μια ολιγόλεπτη μουσική σύνθεση με όργανα και ηχοτοπία
 - Ζωγραφίστε μια ιδέα, ένα συναίσθημα, μια λέξη, μία εικόνα κτλ. και δημιουργήστε το κατάλληλο μουσικό ηχοτοπίο για να την εκφράσετε. Η σύνθεσή σας θα πρέπει να περιέχει όσα περισσότερα μπορείτε από τα παρακάτω χαρακτηριστικά:

Ιάννης Ξενάκης:
Παρτιτούρα

Τίτλο	Δομή με αρχή, κορύφωση και τέλος	Φωνή	Ηλεκτρονικούς ήχους
Φυσικούς ήχους	Μουσικά όργανα	Glissandi, παύσεις, διαφορετικές εντάσεις, ποικιλία ηχοχρωμάτων	Ό,τι άλλο θεωρείτε ότι είναι σημαντικό

2. Σχεδιάστε γραφικές παρτιτούρες με glissandi και εξερευνήστε τον τρόπο με τον οποίο εκτελούνται σε κάποιο μελωδικό όργανο που έχετε στην τάξη σας. Τώρα δοκιμάστε να κάνετε glissando με τη φωνή σας!
3. Επενδύστε ένα γνωστό τραγούδι με ρυθμικά μοτίβα και glissandi, ώστε να αποκτήσει έναν διαφορετικό χαρακτήρα. Ηχογραφήστε το αποτέλεσμα και παρουσιάστε το στην τάξη. Συζητήστε: Τι σας άρεσε; Τι θα μπορούσατε να βελτιώσετε;

Δημοφιλή μουσικά ρεύματα του 20ού και του 21ου αιώνα

1	Σύγχρονη Ελληνική Δημιουργία: Θ. Παπακωνσταντίνου και Σ. Μάλαμας	54
2	Η εποχή του Rock 'n' Roll: η επιρροή του Elvis Presley	57
3	«Σκοτεινοί ήχοι και δυναμικά riffs»: η περίπτωση της Heavy Metal	59
4	Band Aid: Η μουσική ως μέσο πολιτικής και κοινωνικής συμμετοχής	62
5	Εξερευνώντας τη μουσική Jazz	64
6	Παρακλάδια της Rock μουσικής	67
7	Η μαγεία της μουσικής Rhythm 'n' Blues και της Soul	72

ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΜΟΥΣΙΚΗ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ: Θ. ΠΑΠΑΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΚΑΙ Σ. ΜΑΛΑΜΑΣ

Προσδοκώμενα μαθησιακά αποτελέσματα

Σε αυτό το μάθημα θα:

- εξερευνήσουμε τη μουσική της σύγχρονης Ελλάδας,
- έρθουμε σε επαφή με τη ζωή και το έργο του Θανάση Παπακωνσταντίνου και του Σωκράτη Μάλαμα,
- γνωρίσουμε την έννοια της τονικής μεταφοράς.

Λέξεις κλειδιά: Σύγχρονη ελληνική μουσική δημιουργία, τονική μεταφορά.

Σωκράτης Μάλαμας (1957)

Ο Σωκράτης Μάλαμας, είναι ένας σύγχρονος Έλληνας τραγουδοποιός, τραγουδιστής και κιθαρίστας. Το αρχικό του ερέθισμα για την ενασχόλησή του με τη μουσική υπήρξε ένα μπουζούκι, που του έκανε δώρο ο πατέρας του. Σε ηλικία 13 ετών αγόρασε την πρώτη του κιθάρα και ακολούθησαν συστηματικές μουσικές σπουδές. Η επαγγελματική του πορεία ξεκίνησε ως δάσκαλος κιθάρας, ενώ παράλληλα τραγουδούσε σε χώρους λαϊκής διασκέδασης. Στην αρχή της σταδιοδρομίας του, υπήρξε συνεργάτης του **Νίκου Παπάζογλου**.

Σωκράτης Μάλαμας

Οι πρώτοι του δίσκοι δε γνώρισαν μεγάλη επιτυχία, καθώς το περιεχόμενό τους χαρακτηρίστηκε ως μη εμπορικό. Παρόλα αυτά, συνέχισε να ασχολείται με τη μουσική, αναδιαμορφώνοντας το καλλιτεχνικό στίγμα του, με αποτέλεσμα να εξελιχθεί σε έναν ιδιαίτερα δημοφιλή Έλληνα καλλιτέχνη της λαϊκής μουσικής. Έχει συνεργαστεί με πλήθος άλλων καλλιτεχνών, όπως ο **Νίκος Ξυδάκης**, η **Χάρης Αλεξίου**, ο **Αλκίνοος Ιωαννίδης**, η **Μελίνα Κανά**, ο **Ορφέας Περίδης** και ο **Θανάσης Παπακωνσταντίνου**.

Πριγκιπέσσα

Πρόκειται για ένα από τα πιο δημοφιλή τραγούδια του Σωκράτη Μάλαμα. Περιέχεται στον δίσκο *Ο Φύλακας κι ο Βασιλιάς* και αποτελεί αναγνωρίσιμο τραγούδι του. Η «Πριγκιπέσσα» αναφέρεται σε υπαρκτό πρόσωπο, στο οποίο ο Μάλαμας προσέφερε το τραγούδι, ως δώρο γενεθλίων. Ήταν μια κοπέλα που έμελλε να σημαδέψει το καλλιτεχνικό του έργο.

Ακούστε το τραγούδι και αναγνωρίστε τα μουσικά όργανα. Εστιάστε στο ρυθμικό σχήμα και συνόδευσέ με τα κρουστά της τάξης.

Em Am Dm
 Em Dm
 G Em Am
 ε-λε-γα περ-νούν τα χρό-νια θα συμ-μορ-φο θώ. Μα εί-ναι δώ-ρο á-δω-ρω-να αλ-λά ξεις χα-ρα κτή-ρα,
 Em Dm F Em Em
 τζά-μπα κρα-τάς λο-γα-ρια-σμό, τζά-μπα σω-στός με το στα-νιό.
 Am Dm Em
 Dm Em Dm G Em
 Έ-ξω φυ-σάει α-έ-ρας κι ό-μως μέ-σα μου, μέ-σα σ' αυ-τό το σπί-τι πρι-γκι-πέ-σα μου,
 Am Em Dm F Em
 το φως σου και το φως χο-ρεύ-ουν γύ-ρω μας, α-πί-στευ-τος ο κό-σμος κι ο χα-ρα κτή-ρας μας.

Άλλα θέλω κι άλλα κάνω
 πώς να σου το πω
 έλεγα περνούν τα χρόνια
 θα συμμορφωθώ.

Μα είναι δώρο άδωρο
 ν' αλλάξεις χαρακτήρα
 τζάμπα κρατάς λογαριασμό
 τζάμπα σωστός με το στανιό.

Έξω φυσάει αέρας
 κι όμως μέσα μου
 μέσα σ' αυτό το σπίτι
 πριγκιπέσσα μου,
 το φως σου και το φως
 χορεύουν γύρω μας
 απίστευτος ο κόσμος

Θανάσης Παπακωνσταντίνου (1959)

Ο **Θανάσης Παπακωνσταντίνου** είναι σύγχρονος Έλληνας τραγουδιστής και τραγουδοποιός. Τα τραγούδια του περιλαμβάνουν στοιχεία από διάφορα είδη μουσικής όπως η λαϊκή, η Rock και η παραδοσιακή. Σπούδασε επίσης μηχανολόγος μηχανικός στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.

Στη δισκογραφία πρωτοεμφανίστηκε ως συνθέτης τραγουδιών στο άλμπουμ *Διαιρέση* του Βασίλη Παπακωνσταντίνου (τραγούδια «Λεγεωνάριος» και «Μαύρος Γάτος»). Η συνεργασία του με σημαντικούς Έλληνες καλλιτέχνες περιλαμβάνει μεταξύ άλλων, τον **Γιάννη Αγγελάκα**, τον **Σωκράτη Μάλαμα**, την **Μελίνα Κανά**, την **Μάρθα Φριντζήλα**, τον **Γιώργο Μιχαήλ**, τον **Γιάννη Χαρούλη** και τη **Ματούλα Ζαμάνη**.

Θανάσης Παπακωνσταντίνου

Ο Πεχλιβάνης

Το γνωστό τραγούδι του «ο Πεχλιβάνης» από τον δίσκο *Βραχνός Προφήτης*, αρχίζει με μια εισαγωγή που προέρχεται από μια βραζιλιάνικη τηλεοπτική σειρά εκείνης της εποχής. Η λέξη «πεχλιβάνης» χρησιμοποιείται μεταφορικά για να περιγράψει έναν ορμητικό άνεμο. Στην κυριολεξία, οι πεχλιβάνιδες είναι οι αθλητές της πάλης.

Ο **Θανάσης Παπακωνσταντίνου**, μια μέρα επισκέφθηκε το πατρικό του και είδε τους γονείς του να παρακολουθούν τηλεόραση: «οι δικοί μου ήταν αποσβολωμένοι από την τηλεόραση [...] με κάτι σαβούρες σαν τις βραζιλιάνικες σαπουνόπερες. [...] Κάθισα και σκέφτηκα να ερχόταν ο αέρας από το βουνό να έφερνε μαζί του τα χαλίκια και τα αγκάθια από το βουνό και να τρύπωνε κάτω από την πόρτα και να τα έπαιρνε όλα μαζί του».

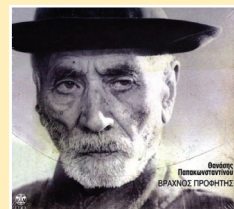

Ακούστε το τραγούδι και δοκιμάστε να το εκτελέσετε σε όργανα της τάξης σας.

Mia nú-cha tha 'rthei-a - pó ma-criá - bre-a - mán a-mán - a-é ras Pe xli-bá-nis -

Θα 'χει θυ-μά-ρι στα μαλ-λιά - bre-a - mán a-mán κρά-να για σκου-λα-ρί - κια...

και μες στο στό-μα θα γυρ-νά - bre-a - mán a-mán - ρη-το-ρι-κά χα-λί - κια.

Τονική μεταφορά

Τονική μεταφορά (τρανσπόρτο), είναι η τονική μετατόπιση μιας μελωδίας σε άλλη τονικότητα, διατηρώντας τις μεταξύ των φθόγγων διαστημικές σχέσεις.

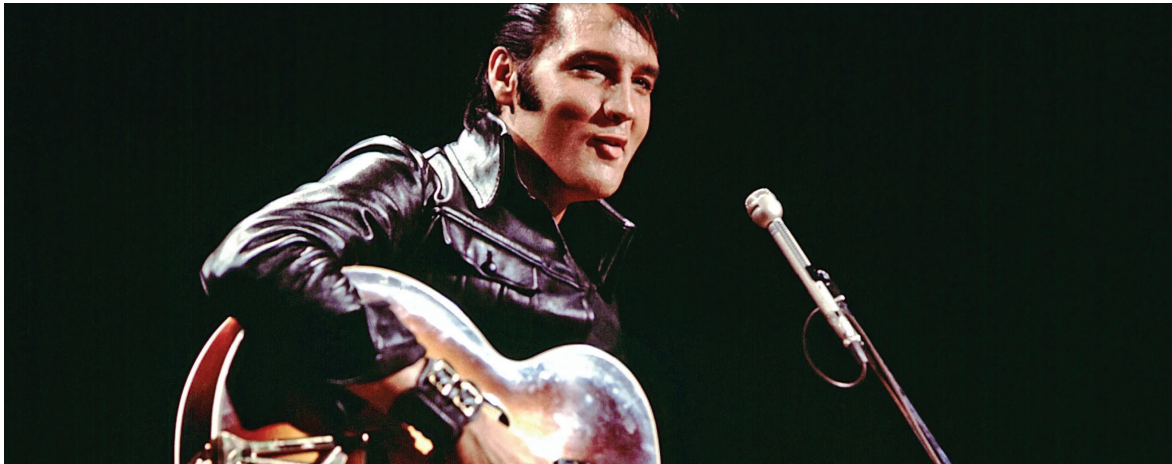
Προσπαθήστε να τραγουδήσετε την «Πριγκιπέσσα» και τον «Πεχλιβάνη» κατά έναν τόνο ψηλότερα και χαμηλότερα από τη δεδομένη τονικότητα. Ποια από τις τρεις τονικότητες ήταν η πιο βολική για τη φωνή σας; Είναι η ίδια τονικότητα ιδανική για όλες τις φωνές;

Δραστηριότητες εφαρμογής, επέκτασης και αξιολόγησης

1. Αναζητήστε και ακούστε τραγούδια του Σωκράτη Μάλαμα και του Θανάση Παπακωνσταντίνου. Συγκρίνετέ τα με βάση τη θεματολογία και το μουσικό ύφος τους.
2. Ποιους σημαντικούς Έλληνες τραγουδιστές του 21ου αιώνα γνωρίζετε και ποια τραγούδια τους ξεχωρίζετε;

Η ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ROCK 'N' ROLL: Η ΕΠΙΡΡΟΗ ΤΟΥ ELVIS PRESLEY

Προσδοκώμενα μαθησιακά αποτελέσματα

Σε αυτό το μάθημα θα:

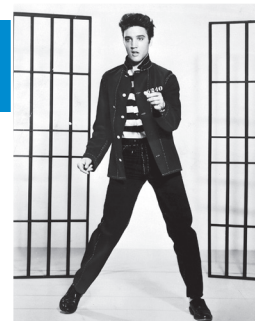
- γνωρίσουμε τη μουσική του Elvis Presley,
- τραγουδήσουμε ένα τραγούδι rock 'n' roll,
- συνειδητοποιήσουμε το εύρος της επιρροής του Elvis Presley και την ειδωλοποίησή του από τη νεολαία.

Λέξεις κλειδιά: Rock 'n' roll, δίσκοι 45 στροφών, ειδωλοποίηση μουσικών, Elvis Presley

Elvis Presley: ο βασιλιάς του Rock 'n' Roll

Ο Elvis Presley (1935-1977) θεωρείται ο πιο σημαντικός εκπρόσωπος του Rock 'n' Roll, καθώς η μουσική του επηρέασε σε μεγάλο βαθμό τη δημοφιλή μουσική και τους νεότερους μουσικούς της Rock. Γεννήθηκε στον Mississippi, πολιτεία του αμερικανικού Νότου, σε πολύ φτωχή οικογένεια. Τα πρώτα του μουσικά ακούσματα προέρχονταν από την Πεντηκοστιανή Εκκλησία και τα μουσικά είδη Blues, Country, Rhythm 'n' Blues.

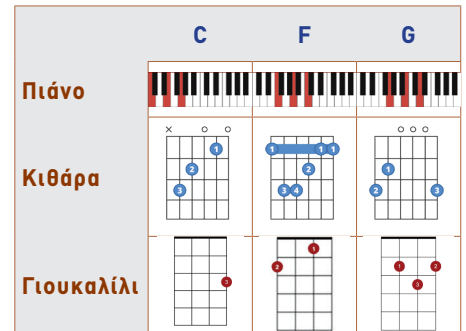
Μπαλάντα: Στη δημοφιλή μουσική, η μπαλάντα είναι ένας τύπος τραγουδιού που συχνά χαρακτηρίζεται από αργή ταχύτητα, έντονα συναισθηματικά φορτισμένους στίχους και μελωδία που επιδιώκει να εκφράσει προσωπικά ή ρομαντικά συναισθήματα.

Οι πρώτοι του δίσκοι ηχογραφήθηκαν στο Memphis (Sun Records) το 1954. Το 1956, το τραγούδι του "Heartbreak Hotel" κατέκτησε την κορυφή όχι μόνο στην κατηγορία των pop τραγουδιών του Billboard, αλλά και στη μουσική Rhythm 'n' Blues, που είχε αναπτυχθεί κυρίως από αφροαμερικανικές κοινότητες, καθώς και στη Country. Για πρώτη φορά, ένας μουσικός κατάφερε να υπερβεί φυλετικές και κοινωνικές διαχωριστικές γραμμές στη δημοφιλή μουσική στις Η.Π.Α., αν και σε μεγάλο βαθμό αυτό επετεύχθη λόγω του γεγονότος ότι ο Elvis ήταν λευκός.

Τα πρώτα του rock 'n' roll τραγούδια ήταν σε γρήγορη ταχύτητα (tempo), σε μορφή δωδεκάμετρη blues, ακολουθώντας την πρακτική του **Bill Haley**. Αργότερα, πρόσθεσε στο ρεπερτόριό του και πιο αργές μπαλάντες. Αξιοσημείωτη ήταν η ιδιαίτερα συναισθηματική του ερμηνεία και η χορευτική σκηνηκή του παρουσία. Παράλληλα, συμμετείχε ως ηθοποιός σε πολλές ταινίες. Αποτέλεσμα ήταν η τεράστια εμπορική επιτυχία του, η πολύ μεγάλη δημοφιλία του και η ειδωλοποίησή του από τη νεολαία της εποχής

Ο **Bill Haley** ήταν πρωτοπόρος της Rock 'n' Roll, γνωστός για το κομμάτι του "Rock Around the Clock".

σε πρωτοφανές επίπεδο. Βέβαια, τόσο οι επιρροές από την αфроαμερικανική μουσική όσο και η σκηνηκή του παρουσία προκάλεσαν αντιδράσεις από δημοσιογράφους και πολιτικούς, οι οποίοι χαρακτήριζαν την επίδραση της μουσικής Rock 'n' Roll ως παράγοντα ηθικής παρακμής.

Παρτιτούρα του τραγουδιού "Heartbreak Hotel"

Ηχητικό απόσπασμα του τραγουδιού "Heartbreak Hotel"

Ακούστε και τραγουδήστε το τραγούδι "Heartbreak Hotel". Συνοδέψτε το με τις κύριες συγχορδίες της Ντο μείζονας.

- Σε ποιο είδος τραγουδιού ανήκει το "Heartbreak Hotel" σύμφωνα με το περιεχόμενό του; Πώς θα χαρακτηρίζατε την ερμηνεία του Presley;

C

F G C

Δραστηριότητες εφαρμογής, επέκτασης και αξιολόγησης

1. Την εποχή του Rock 'n' Roll εμφανίστηκε το φαινόμενο της ειδωλοποίησης των καλλιτεχνών από τους νέους. Οι δισκογραφικές εταιρείες έδωσαν έμφαση στη δημιουργία μιας ελκυστικής και εμπορεύσιμης εικόνας των καλλιτεχνών. Αυτή η εστίαση ήταν κρίσιμη για την προσέλκυση του νεανικού κοινού, το οποίο συνδέθηκε βαθιά με τους καλλιτέχνες όχι μόνο μέσω της μουσικής, αλλά και της δημόσιας εικόνας τους. Διερευνήστε την ειδωλοποίηση καλλιτεχνών, influencers, youtubers και άλλων προσώπων που προβάλλονται από τα κοινωνικά δίκτυα ή τα Μ.Μ.Ε. Δημιουργήστε ένα ερωτηματολόγιο που διερευνά εάν οι συμμαθητές/τριές σας θαυμάζουν συγκεκριμένα πρόσωπα (είδωλα) και αν, λόγω αυτού του θαυμασμού, υιοθετούν συμπεριφορές όσον αφορά την εμφάνισή τους (π.χ. στυλ μαλλιών, ντύσιμο), τις προσωπικές τους προτιμήσεις και τον τρόπο ζωής τους. Συζητήστε τα ευρήματα στην τάξη.
2. Διαβάστε το άρθρο του Γιάννη Αλεξίου «*Τα θρυλικά 45άρια στην Ελλάδα και η ιστορία τους!*». Δημιουργήστε μια παρουσίαση για τους δίσκους 45 στροφών, οι οποίοι συνέβαλαν στη διάδοση του Rock 'n' Roll.

«ΣΚΟΤΕΙΝΟΙ ΗΧΟΙ ΚΑΙ ΔΥΝΑΜΙΚΑ RIFFS»: Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ HEAVY METAL

Προσδοκώμενα μαθησιακά αποτελέσματα

Σε αυτό το μάθημα θα:

- εξερευνήσουμε τον κόσμο της Heavy Metal μουσικής,
- μελετήσουμε την επιρροή της μουσικής στην ανθρώπινη συμπεριφορά.

Λέξεις κλειδιά: Heavy Metal, Hard Rock, riff, μουσική και εικόνα, μουσική και συμπεριφορά, fuzztone

Η γέννηση της μουσικής Heavy Metal

Η μουσική Heavy Metal (ή Metal) αναδύθηκε από ένα υποείδος της Rock μουσικής, γνωστό ως Hard Rock. Στο είδος αυτό ανήκαν διάφορα μουσικά συγκροτήματα από την Μεγάλη Βρετανία και τις Η.Π.Α., όπως η μπάντα του Jimi Hendrix. Το 1970, η Heavy Metal εδραιώθηκε ακόμη πιο δυναμικά με τη μουσική των **Led Zeppelin**, **Black Sabbath** και **Deep Purple**. Επιπλέον, μπάντες όπως οι **AC/DC**, οι **Judas Priest**, οι **Kiss** και ο **Alice Cooper** πρόσθεσαν περίτεχνα σόου στη σκηνή.

AC / DC

Τα μουσικά χαρακτηριστικά της Heavy Metal είναι ο ιδιαίτερα **παραμορφωμένος ήχος** στην κιθάρα, οι πιο **γρήγοροι** και **πολύπλοκοι ρυθμοί**, **δυναμικά riffs**, **ουρλιαχτά** στα φωνητικά, **δεξιότεχνικά σόλο** στην κιθάρα και στα τύμπανα, ηχητικά χαρακτηριστικά που δημιουργούν μια αίσθηση μελαγχολίας, μυστηρίου, έντασης ή φόβου. Οι στίχοι τείνουν να μην έχουν ξεκάθαρο νόημα, έχοντας σκοπό να χάνονται στη δύνα-

Παρόλο που πολλές φορές οι όροι **Hard Rock** και **Heavy Metal** χρησιμοποιούνται με την ίδια σημασία, όπως εκφράστηκαν μέσα από τα συγκροτήματα των Rolling Stones, των Cream, των Yardbirds τη δεκαετία του 1960, το Hard Rock έχει περισσότερη σχέση με τις blues ρίζες του και λιγότερη με την Heavy Metal μουσική.

μη του ήχου. Αφορούν ζητήματα δικαιοσύνης, αλληλεγγύης, κοινωνικής πολιτικής, αρχαίους μύθους, τη σημασία της ελευθερίας, την αποστροφή προς και τη μη συμμόρφωση στις κοινωνικές προσδοκίες, αλλά και πιο σκοτεινά, πεσιμιστικά ή προκλητικά θέματα, όπως ο θάνατος, ο πόλεμος και οι προσωπικές δυσκολίες.

Πολλά τραγούδια της Heavy Metal ακολουθούν μια παραδοσιακή δομή τραγουδιού με κουπλέ και ρεφραίν, και ενδιάμεσα κάποια γέφυρα, ενώ μερικά τραγούδια παρουσιάζουν πιο πειραματικές φόρμες. Η Heavy Metal μπορεί να χωριστεί σε πολλά διαφορετικά υποείδη, όπως Alternative Metal, Black Metal, Death Metal, Doom Metal, Glam Metal, Gothic Metal, Industrial Metal, Power Metal, Progressive Metal, Symphonic Metal, Thrash Metal, κ.ά.

Το τραγούδι "Master of Puppets"

Αναζητήστε στην ηλεκτρονική εγκυκλοπαίδεια *Encyclopaedia Metallum* πληροφορίες για heavy metal συγκροτήματα ή μουσικούς της Heavy Metal από την Ελλάδα.

Στίχοι, μουσική και επίπτωση στην ανθρώπινη συμπεριφορά

Black Sabbath

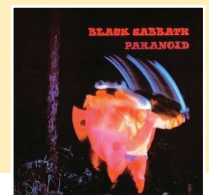
Οι **Black Sabbath** είναι ένα από τα πιο σημαντικά συγκροτήματα στην ιστορία της Heavy Metal μουσικής. Το άλμπουμ τους *Paranoid* (1970), αποτελεί ορόσημο στην ιστορία της Heavy Metal. Περιέχει εμβληματικά τραγούδια όπως τα "Paranoid", "Iron Man" και "War Pigs" που αγγίζουν θέματα όπως ο πόλεμος, τα προβλήματα ψυχικής υγείας και η κοινωνική αδικία. Στη δημιουργία του άλμπουμ *Paranoid*, συμμετείχαν τα βασικά μέλη του συγκροτήματος: ο Ozzy Osbourne στα φωνητικά, ο Tony Iommi στην ηλεκτρική κιθάρα, ο Geezer Butler στο ηλεκτρικό μπάσο και ο Bill Ward στα τύμπανα.

Black Sabbath

Ακούστε το τραγούδι "Paranoid", το οποίο αναφέρεται στην αδυναμία να νιώσει κάποιος ευτυχία. Παρακολουθήστε τον παρακάτω οδηγό ακρόασης και συμπληρώστε στα κενά της δεύτερης γραμμής, εάν πρόκειται για στροφή (κουπλέ) ή οργανικό μέρος.

έναρξη	0'00"	0'12" <i>Finished with my woman...</i>	0'24"	0'35" <i>All day long I...</i>	0'48" <i>Can you help me...</i>	0'59"	1'11" <i>I need someone to...</i>
δομή	οργανική εισαγωγή					γέφυρα	

έναρξη	1'23"	1'34"	1'46"	1'57" <i>I need someone to...</i>	2'10"	2'21" <i>I need someone to...</i>	2'33"
δομή							

Μπορεί η Heavy metal να επηρεάσει αρνητικά τη συμπεριφορά;

Η επιστήμη της Μουσικής Ψυχολογίας έχει εξετάσει τις επιπτώσεις της Heavy Metal μουσικής που συχνά προβάλλει βίαια θέματα. Αν και υπάρχουν ανησυχίες ότι, μέσα από τα τραγούδια της, μπορεί να προάγεται η επιθετικότητα, υπάρχουν επίσης ενδείξεις ότι μπορεί να προσφέρει οφέλη, συμβάλλοντας θετικά στην ψυχική και σωματική υγεία, ενεργοποιώντας διεργασίες που σχετίζονται με την προσοχή, την κίνηση, τα συναισθήματα και τις κοινωνικές συνδέσεις των ακροατών. Φαίνεται πως οι κοινότητες που σχηματίζονται γύρω από συγκεκριμένα είδη μουσικής συμβάλλουν στην ενδυνάμωση των μελών τους, ενισχύουν την αίσθηση του ανήκειν, καθώς και την ψυχική τους ανθεκτικότητα.

Quiz πάνω στη μουσική Heavy metal

Συζητήστε αν η μουσική μπορεί να επηρεάσει αρνητικά ή θετικά την ανθρώπινη συμπεριφορά. Υπάρχουν μουσικά στυλ που ενδεχομένως έχουν αρνητικές επιπτώσεις στους ακροατές και για ποιους λόγους;

Δραστηριότητες εφαρμογής, επέκτασης και αξιολόγησης

- Η εξωτερική εμφάνιση των μουσικών στην Heavy Metal είναι συνήθως εξόχως θεατρική και εντυπωσιακή, με μακριά μαλλιά, δερμάτινα ρούχα με μεταλλικές λεπτομέρειες, μαύρες μπλούζες και έντονο μακιγιάζ. Ανά ομάδες, εξερευνήστε την αισθητική συγκεκριμένων συγκροτημάτων, όπως οι **Black Sabbath, Metallica, AC/DC, Slayer, Iron Maiden**.
 - Πώς πιστεύετε ότι αυτή η ιδιαίτερη εμφάνιση επηρεάζει την αντίληψη του κοινού για τη μουσική και τους καλλιτέχνες του είδους;
 - Πώς συμβάλλει η εμφάνιση στην εμφάνιση της συναισθηματικής εμπειρίας σε μια ζωντανή συναυλία;
 - Πώς επηρεάζεται η οπτική κουλτούρα και η μουσική βιομηχανία;
- Στο τραγούδι "Paranoid" χρησιμοποιείται στο παίξιμο της ηλεκτρικής κιθάρας το fuzztone, ένα εφέ που προσθέτει έντονη παραμόρφωση και θόρυβο. Διαβάστε για την ιστορία του και ανακαλύψτε τη σημασία του για την εξέλιξη της Rock και Metal μουσικής.

BAND AID: Η ΜΟΥΣΙΚΗ ΩΣ ΜΕΣΟ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗΣ

Προσδοκώμενα μαθησιακά αποτελέσματα

Σε αυτό το μάθημα θα:

- γνωρίσουμε το συγκρότημα Band Aid και θα αναγνωρίσουμε την αξιοποίηση της μουσικής ως μέσου που μπορεί να επιφέρει κοινωνικές και πολιτικές αλλαγές,
- δημιουργήσουμε τραγούδια με στίχους που έχουν κοινωνικό περιεχόμενο.

Λέξεις κλειδιά: μουσική και φιλανθρωπία, δημοφιλής μουσική, Pop, συγκοπή

Δημιουργία φιλανθρωπικού συγκροτήματος “Band Aid”

Στο πλαίσιο της δημοφιλούς μουσικής, έχουν παρουσιαστεί κατά καιρούς διάφορα πολιτικά κινήματα που αξιοποιούν τραγούδια για τη διάδοση των σκοπών τους. Το 1984, ο Ιρλανδός τραγουδιστής, τραγουδοποιός και πολιτικός ακτιβιστής Bob Geldof (1951) ίδρυσε το συγκρότημα των **Band Aid**, το οποίο απαρτιζόταν από 40 Βρετανούς και Ιρλανδούς μουσικούς, μεταξύ των οποίων οι **Sting, Bono, Phil Collins** και

George Michael. Οι Band Aid ηχογράφησαν το φιλανθρωπικό pop τραγούδι “Do They Know It’s Christmas”, με στόχο την ευαισθητοποίηση του κοινού για την ακραία φτώχεια και την πείνα που έπλητταν την Αιθιοπία. Πράγματι, το τραγούδι “Do they know it’s Christmas” έφτασε να γίνει νούμερο ένα επιτυχία σε πολλές χώρες του κόσμου και τα μέλη του Band Aid κατάφεραν να μαζέψουν πολλά χρήματα, τα οποία ανακούφισαν σε ένα μεγάλο βαθμό την Αιθιοπία. Έκτοτε, το τραγούδι “Do They Know It’s Christmas”

Live Aid στο στάδιο J. F. Kennedy (Philadelphia, 1985)

Παρτιτούρα τραγουδιού “Do they know it’s Christmas”

υπήρξε έμπνευση για παρόμοιες μουσικές φιλανθρωπικές προσπάθειες, όπως η οργάνωση της συναυλίας Live Aid (1985). Το 1986, οι Band Aid βραβεύτηκαν με Grammy για το μουσικό βίντεο που συνόδευε το τραγούδι, ενώ το ίδιο το τραγούδι παραμένει μέχρι σήμερα ένα από τα πιο γνωστά pop χριστουγεννιάτικα τραγούδια.

Ακούστε το κομμάτι "Do they know it's Christmas" και δοκιμάστε να παίξετε τη μελωδία σε μελωδικά όργανα της τάξης σας.

It's Christ-mas time, there's no need to be a - fraid. At Christ-mas time, we let in light_ and we ban-ish sha-de... And in our world_ of plen - ty_ we can spread a smile of joy... Throw your arms_ a-round the world_ at Christ-mas time...

Η μείζονα κλίμακα

χαρακτηρίζεται από φωτεινό και αισιόδοξο ύφος. Δημιουργείται από την ακολουθία: **τόνος-τόνος-ημιτόνιο-τόνος-τόνος-τόνος-ημιτόνιο.**

Η **ελάσσονα κλίμακα** έχει μια πιο μελαγχολική αίσθηση. Η κατασκευή της περιλαμβάνει την ακολουθία: **τόνος-ημιτόνιο-τόνος-τόνος-ημιτόνιο-τριημιτόνιο-ημιτόνιο** (αρμονική ελάσσονα).

Ηχητικό απόσπασμα τραγουδιού "Do they know it's Christmas"

- Σε ποια κλίμακα είναι γραμμένο το τραγούδι; Ελέγξτε τον οπλισμό και την τελευταία νότα! Είναι μείζονα ή ελάσσονα και πώς αυτό συμβάλλει στη συναισθηματική ατμόσφαιρα του κομματιού;

Ακούστε και εντοπίστε πότε ξεκινάει κάθε μέρος της δομής του τραγουδιού.

Εισαγωγή (intro)	Ρεφραίν (chorus)	Γέφυρα (bridge)	Οργανικό μέρος (instrumental)	Κλείσιμο (coda/outro)
0'0"				

Δραστηριότητες εφαρμογής, επέκτασης και αξιολόγησης

1. Αναζητήστε πληροφορίες για άλλα τραγούδια που κυκλοφόρησαν έχοντας φιλανθρωπικό σκοπό (π.χ. Band Aid 30).
2. Δείτε το μουσικό βίντεο του τραγουδιού "Do they know it's Christmas".
 - Πιστεύετε ότι συνέβαλε στην εμπορική επιτυχία του τραγουδιού; Αν ναι, με ποιο τρόπο;

Διακρίνω τον μείζονα από τον ελάσσονα τρόπο

ΕΞΕΡΕΥΝΩΝΤΑΣ ΤΗ ΜΟΥΣΙΚΗ JAZZ

Προσδοκώμενα μαθησιακά αποτελέσματα

Σε αυτό το μάθημα θα:

- εξερευνήσουμε τον κόσμο της Jazz,
- διερευνήσουμε τα χαρακτηριστικά της μουσικής Jazz,
- αυτοσχεδιάσουμε σε ρυθμούς jazz.

Λέξεις κλειδιά: Jazz, αυτοσχεδιασμός, αρμονία, swing feel, scat singing, συγκοπή

Η εξέλιξη της μουσικής Jazz

Η γέννηση της Jazz

Η μουσική Jazz γεννήθηκε στις αρχές του 20ού αιώνα στις αφροαμερικανικές κοινότητες της Νέας Ορλεάνης, μιας πόλης με πλούσια μουσική παράδοση και πολυπολιτισμικό υπόβαθρο. Οι ρίζες της εντοπίζονται στα Blues, στα Spirituals και στη μουσική Ragtime. Η Jazz αναπτύχθηκε από την ανάγκη των μουσικών να εκφραστούν ελεύθερα, να πειραματιστούν με τους ήχους και να δημιουργήσουν νέες μελωδίες, μέσω του αυτοσχεδιασμού.

King Oliver's Creole Jazz Band (1923)

Κύρια χαρακτηριστικά μουσικής Jazz

Αυτοσχεδιασμός: Αυθόρμητη δημιουργία μουσικής χωρίς οποιαδήποτε πρόθεση για διόρθωση ή βελτίωση. Είναι μια δημιουργία της στιγμής.

Ηχητικά παραδείγματα

Σόλο τρομπέτας του Louis Armstrong στο "West End Blues".

Σύνθετη Αρμονία: Χρήση σύνθετων συγχορδιών (σε σχέση με τις απλές τρίφωνες συγχορδίες), σε πρωτότυπες και πολύπλοκες αρμονικές συνδέσεις.

"Giant Steps" του John Coltrane

Swing feel: Ρυθμικό στοιχείο που δίνει μια ξεχωριστή αίσθηση κίνησης και ζωντάνιας στη μουσική.

"In the Mood" του Glenn Miller.

Συγκοπή: Έμφαση στο ασθενές μέρος του μέτρου, δημιουργώντας ρυθμικό ενδιαφέρον.

"Take Five" του Dave Brubeck.

Scat Singing

Το **Scat Singing** είναι μια τεχνική τραγουδιού στην Jazz μουσική, κατά την οποία ο τραγουδιστής αυτοσχεδιάζει χρησιμοποιώντας συλλαβές χωρίς νόημα, όπως "ba", "da", "doo", "la", "bo", "wo" δημιουργώντας έτσι ρυθμικές και μελωδικές φράσεις. Από τους πρώτους καλλιτέχνες που χρησιμοποίησαν αυτή την τεχνική ήταν οι **Louis Armstrong** και **Ella Fitzgerald**.

Ακούστε την **Ella Fitzgerald** στο κομμάτι "One Note Samba", όπου αυτοσχεδιάζει με Scat Singing δημιουργώντας ρυθμικές και μελωδικές φράσεις.

Αξιοποιήστε ένα jazz backing track και πειραματιστείτε κάνοντας φωνητικούς αυτοσχεδιασμούς στο στυλ του scat singing.

Ακούστε το jazz standard "Summertime" των **Heyward - Gershwin** στις παρακάτω εκτελέσεις. Σημειώστε τα χαρακτηριστικά και τις εντυπώσεις σας για καθεμία εκτέλεση, επισημαίνοντας τα μοναδικά της στοιχεία και τον τρόπο με τον οποίο διαφέρει από τις άλλες.

Jazz standard: τραγούδι που έχει γίνει ευρέως αποδεκτό και αναγνωρίσιμο στην jazz κοινότητα και ερμηνεύεται από πολλούς jazz μουσικούς.

Sarah Vaughan

Billie Holiday

John Coltrane

Miles Davis

Μουσικά όργανα στην Jazz μουσική

Τα βασικά όργανα της Jazz είναι το σαξόφωνο, η τρομπέτα, το πιάνο, η κιθάρα, το κοντραμπάσο και τα drums. Κάθε ένα προσφέρει μοναδικές ηχητικές δυνατότητες και συμβάλλει στον ηχοχρωματικό πλούτο της.

Αναζητήστε μία εκτέλεση από τον **Wynton Marsalis** και μία από τις μπάντες του. Βρείτε ποια μουσικά όργανα αποτελούν το rhythm section, υποστηρίζοντας τον παλμό και την αρμονία και ποια τα frontline instruments, δηλαδή τα όργανα που παίζουν τις κύριες μελωδίες και τα αυτοσχεδιαστικά σόλο.

Τι είναι το Swing feel;

Η δομή στην Jazz μουσική

Στη μουσική Jazz, οι μουσικοί αυτοσχεδιάζουν ελεύθερα, έχοντας ως βάση έναν αρμονικό σκελετό. Το δωδεκάμετρο blues και η **μορφή AABA** (32 μέτρων) είναι οι πιο συνηθισμένες δομές. Οι μουσικοί συχνά παίζουν το **head** (κύριο θέμα) στην αρχή και στο τέλος του κομματιού, με ενδιάμεσα αυτοσχεδιαστικά σόλο.

Esperanza Spalding

Ακούστε το κομμάτι "Hotter than That" του **Louis Armstrong** και συμπληρώστε τον οδηγό ακρόασης στο ομώνυμο μαθησιακό αντικείμενο στο Φωτόδεντρο.

Δραστηριότητες εφαρμογής, επέκτασης και αξιολόγησης

1. Πολλοί καλλιτέχνες έχουν αφήσει ανεξίτηλο το στίγμα τους στην ιστορία της Jazz. Δημιουργήστε το πορτρέτο ενός καλλιτέχνη της Jazz (π.χ., **Louis Armstrong, Ella Fitzgerald, Duke Ellington, Billie Holiday, Mary Lou Williams, Charlie Parker, Miles Davis, John Coltrane, Esperanza Spalding, Michael League**). Παρουσιάστε την εργασία σας στην τάξη.

ΠΑΡΑΚΛΑΔΙΑ ΤΗΣ ROCK ΜΟΥΣΙΚΗΣ

Προσδοκώμενα μαθησιακά αποτελέσματα

Σε αυτό το μάθημα θα:

- γνωρίσουμε παρακλάδια της μουσικής Rock.
- έρθουμε σε επαφή με κύριους εκπρόσωπους της Folk και της Progressive Rock από την Ελλάδα και το εξωτερικό.
- μελετήσουμε χαρακτηριστικά των rock τραγουδιών και θα τραγουδήσουμε.

Λέξεις κλειδιά: Folk Rock, Progressive Rock, Bob Dylan, Διονύσης Σαββόπουλος, Pink Floyd, Socrates drank the conium, Vangelis, δίσκος LP, συνθεσάιζερ

Folk Rock

Η **Folk Rock** αποτελεί ένα από τα πολλά παρακλάδια (υποείδη) της Rock μουσικής. Γεννήθηκε τη δεκαετία του 1960, όταν μουσικοί που ξεκίνησαν από πιο παραδοσιακά ή λαϊκά μονοπάτια, όπως ο αμερικανός συνθέτης, ποιητής και τραγουδοποιός **Bob Dylan** (1941), με κύριες επιρροές από την Country μουσική, άρχισαν να αξιοποιούν ηλεκτρικά όργανα, ενισχύοντας ή και παραμορφώνοντας τον ήχο τους. Το Folk Rock συνδύασε το λαϊκό τρόπο αφήγησης ιστοριών της παραδοσιακής μουσικής της Μ. Βρετανίας και των Η.Π.Α., με στοιχεία της Rock μουσικής. Παράλληλα, συνδέθηκε με το κίνημα των hippies και τις διαδηλώσεις κατά του πολέμου στο Βιετνάμ.

Bob Dylan

Ακούστε το τραγούδι "Like a Rolling Stone" (1965) του **Bob Dylan** και διακρίνετε τα μουσικά όργανα που παίζουν.

Το πιο συχνό θέμα στα rock τραγούδια είναι η αγάπη, όμως ο Dylan διερεύνησε -μέσα από την ποίηση και τα τραγούδια του- πολλά άλλα θέματα. Στο τραγούδι που μόλις ακούσατε, ποια ιστορία διηγείται και τι μήνυμα μεταφέρει;

Το τραγούδι "Like a Rolling Stone" έχει επηρεάσει σημαντικά την παγκόσμια μουσική σκηνή, καθώς στη δημοφιλή μουσική άρχισαν να γράφονται πιο μακροσκελή και περίπλοκα τραγούδια. Η μεγάλη επιτυχία του έδειξε ότι τραγούδια με βαθύτερο νόημα και καινοτόμο ήχο μπορούν να έχουν εμπορική επιτυχία, επηρεάζοντας την παραγωγή, την αγορά και την κατανάλωση της μουσικής. Ενέπνευσε καλλιτέχνες, όπως τους **Beatles** και τους **Rolling Stones** να εξερευνήσουν νέους ήχους και θέματα, ενώ οι στίχοι του αντανακλούσαν έναν κριτικό σχολιασμό της κοινωνίας, ενσαρκώνοντας το πνεύμα των κινημάτων διαμαρτυρίας της δεκαετίας του '60.

Στον ελληνικό χώρο, χαρακτηριστικό παράδειγμα δημιουργίας Folk Rock και ορόσημο για το ελληνικό Rock αποτελεί ο δίσκος *Μπάλλος* (1971) του **Διονύση Σαββόπουλου** (1944-2025). Πρόκειται για δίσκο που ηχογράφησε με το συγκρότημά του *Μπουρμπούλια*, επηρεασμένος από τραγουδοποιούς, όπως ο **Georges Brassens** και ο **Bob Dylan**. Ο ίδιος ο Σαββόπουλος χαρακτήρισε τον ήχο του δίσκου ως «βαλκανικό Rock», ένα μίγμα Jazz-Rock. Ο δίσκος δημιουργήθηκε την εποχή της δικτατορίας, όταν το δημοτικό τραγούδι χρησιμοποιήθηκε από το καθεστώς ως μέσο προπαγάνδας και πατριδοκαπηλίας. Ο Σαββόπουλος δήλωσε αργότερα για τη δημιουργία του δίσκου του ότι:

Υπήρχε μια επείγουσα ανάγκη να αποσυνδέσουμε το δημοτικό τραγούδι από τη στρατιωτική προπαγάνδα και να αναδείξουμε την ουσία του: ότι είναι μια υψηλού επιπέδου και μια μεγάλη μουσική που βγαίνει από τα εσώτερα του ελληνικού λαού.

Ακούστε ένα απόσπασμα από το μουσικό κομμάτι *Μπάλλος*. Ποια χαρακτηριστικά το κατηγοριοποιούν ως Folk Rock; Επικεντρωθείτε στα ηχοχρώματα και τα μουσικά όργανα, τους ρυθμούς, τις μελωδίες και άλλα στοιχεία της μουσικής.

Κύριες συγχορδίες στο τραγούδι «ο Μπάμπης ο Φλου»

Εξώφυλλο του δίσκου *Μπάλλος*. Πίνακας του ζωγράφου Αλέξη Ακριθάκη.

Progressive Rock

Άλλο ένα σημαντικό παρακλάδι της Rock μουσικής αποτελεί η λεγόμενη **Progressive** ή **Art Rock**, η οποία εμφανίστηκε στην Μεγάλη Βρετανία στα τέλη της δεκαετίας του 1960, όταν οι μουσικοί της Rock άρχισαν να πειραματίζονται συνδυάζοντας στοιχεία rock 'n' roll, psychedelic rock, jazz, καθώς και από την παραδοσιακή, λαϊκή ή ακόμα την κλασική μουσική και τα συμ-

Μουσικό πριόνι

φωνικά της σύνολα. Επίσης, αξιοποίησαν πιο σύνθετες δομές τραγουδιών, μεγαλύτερες διάρκειες, διαφορετικές ταχύτητες (tempo) και μη τυπικά όργανα, όπως sitar, μουσικό πριόνι, mellotron κ.ά. Σε κάθε περίπτωση, τα πιο σύγχρονα στούντιο ηχογράφησης, οι εξελιγμένες δυνατότητες του ραδιοφώνου, αλλά και οι νέοι τρόποι ηχογράφησης και κυκλοφορίας των τραγουδιών, έδωσαν την ευκαιρία στους μουσικούς να δημιουργήσουν περίτεχνα μουσικά album, τα οποία δεν μπορούσαν να ερμηνευτούν ζωντανά. Μάλιστα, το 1948 παρουσιάστηκε ο δίσκος LP (Long Play) που επέτρεπε 30 λεπτά παραπάνω μουσικής σε κάθε πλευρά. Αντίθετα, οι προηγούμενοι δίσκοι 78 στροφών μπορούσαν να «χωρέσουν» μόλις 3-5 λεπτά μουσικής σε κάθε πλευρά.

Αυτή η τεχνολογική πρόοδος έθεσε τις βάσεις για την ανάπτυξη πιο σύνθετων και ενιαίων άλμπουμ. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της νέας προσέγγισης στην Progressive Rock είναι το άλμπουμ *Sgt. Pepper's Lonely Hearts Club Band* (1967) των Beatles, που επιδιώκει την παρουσίαση ενός δίσκου ως μια ενιαία, συνδεδεμένη και εννοιολογικά ολοκληρωμένη συλλογή τραγουδιών, αντί για μια απλή συλλογή ασύνδετων κομματιών.

Sgt. To Pepper's Lonely Hearts Club Band

Pink Floyd

Ένα από τα πιο σημαντικά συγκροτήματα της rock μουσικής σκηνής είναι οι **Pink Floyd**, οι οποίοι εντάσσονται υφολογικά στο χώρο της Progressive και της Psychedelic Rock. Ο **Roger Waters** (1944), κύριο μέλος του συγκροτήματος, δούλεψε πάνω σε μια σειρά τραγουδιών, θέλοντας να εκφράσει τα προσωπικά του βιώματα, την αποξένωση και την κατάθλιψη, λόγω της απώλειας του πατέρα του, σε νεαρή ηλικία. Αποτέλεσμα ήταν να προκύψει το πιο διάσημο album των Pink Floyd με την ονομασία *Dark side of the moon* (1973). Ο δίσκος ξεκινάει και τελειώνει με έναν καρδιακό παλμό, ενώ χαρακτηριστικές είναι οι προσθήκες ήχων, όπως ουρλιαχτά και δαιμονικά γέλια, θυμίζοντας την ψυχική κατάσταση του Waters.

SynthMaster 101

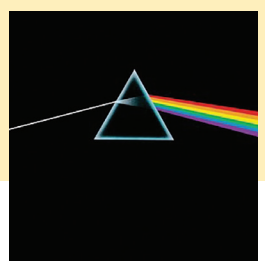
 Ακούστε το τραγούδι "Money" από τον συγκεκριμένο δίσκο. Ποιον ιδιαίτερο μη μουσικό ήχο διακρίνετε στην εισαγωγή του κομματιού και με ποιον τρόπο έχει αξιοποιηθεί μουσικά;

Παρτιτούρα του τραγουδιού "Money"

Ηχητικό απόσπασμα του τραγουδιού "Money"

• Τα πρώτα τέσσερα μέτρα της παρακάτω παρτιτούρας συνιστούν τη μελωδική γραμμή του ηλεκτρικού μπάσου (riff), η οποία διατρέχει ολόκληρο το κομμάτι. Μπορείτε να παίξετε τη μελωδία σε ένα μουσικό όργανο της τάξης:

Προσέξτε ότι το μέτρο είναι επτάσημο (7/4), εξαιρετικά σπάνιο στη Rock μουσική που παραδοσιακά αξιοποιεί το μέτρο των 4/4!

Bass

Am⁷

Mon-ey, get a- way. Get a good job with more pay, and you're O... K.

Mon-ey, it's a gas. Grab that cash with both hands and make a stash.

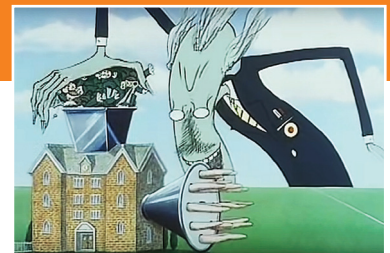
Em⁷ Dm⁷ Am⁷

New car, cav-i- ar, four star day-dream. Think I'll buy me a foot ball... team.

The Wall, Pink Floyd (1979)

Το 1979 οι **Pink Floyd** δημιούργησαν την rock όπερα με τρία μέρη *The Wall*. Στην εν λόγω όπερα, η άποψη του Roger Waters για την επίσημη εκπαίδευση ότι είναι ανασταλτική της ελευθερίας της σκέψης, εκφράστηκε στο τραγούδι "Another Brick in the Wall, Part 2". Πρόκειται για ένα τραγούδι διαμαρτυρίας κατά της αυστηρής και τιμωρητικής εκπαίδευσης που μετατράπηκε σε επαναστατικό σύμβολο. Έλαβε βραβείο Grammy και θεωρείται ως ένα από τα πιο σπουδαία rock τραγούδια όλων των εποχών, σύμφωνα με το περιοδικό *Rolling Stone*.

Τραγουδήστε το τραγούδι και παρατηρήστε την επαναλαμβανόμενη χρήση μελωδιών και ρυθμικών σχημάτων. Γιατί πιστεύετε ότι γίνεται αυτό;

Dm

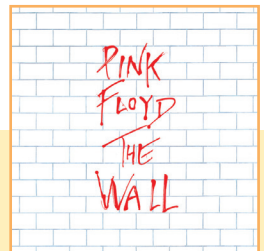

Dm

We don't need no ed - u - ca - tion

x4

Παρτιτούρα τραγουδιού "Another brick in the wall, p. II"

Ηχητικό απόσπασμα τραγουδιού "Another brick in the wall, p. II"

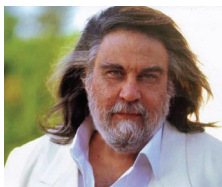
• Συμφωνείτε με τους Pink Floyd ότι η εκπαίδευση περιορίζει την ανθρώπινη σκέψη; Αναζητήστε το μουσικό βίντεο του τραγουδιού και συζητήστε πάνω στην ιστορία που μεταφέρει το μουσικό βίντεο.

Socrates Drank the Conium

Socrates (Drank the Conium)

Vangelis

Οι **Socrates (Drank the Conium)** (1969) υπήρξαν το πιο διάσημο ελληνικό rock συγκρότημα, με επιρροές από την Blues μουσική, τον Jimi Hendrix και διάφορες rock μπάντες. Τα βασικά μέλη του ήταν ο κιθαρίστας **Γιάννης Σπάθας** (1950-2019) και ο μπασίστας και τραγουδιστής **Αντώνης Τουρκογιώργης** (1951-2024). Η συνεργασία τους με τον **Βαγγέλη Παπαθανασίου (Vangelis)** (1943-2022) στην παραγωγή και στα πλήκτρα το 1976, οδήγησε στην ηχογράφηση του δίσκου *Phos* (Φως), ο οποίος σημείωσε μεγάλη εμπορική επιτυχία στην Ευρώπη.

Ακούστε το περίφημο progressive rock μουσικό κομμάτι "Mountains" (1976) των Socrates από το δίσκο *Φως*. Μπορείτε να εντοπίσετε αναφορές στην παραδοσιακή μουσική της Ελλάδας;

Δραστηριότητες εφαρμογής, επέκτασης και αξιολόγησης

1. Η εξέλιξη που σημειώθηκε στην τεχνολογία των μουσικών οργάνων, όπως η εφεύρεση του συνθεσάιζερ Moog, επέτρεψαν τον αυξημένο μουσικό πειραματισμό και την άνοδο της Progressive Rock. Βρείτε πληροφορίες για το συνθεσάιζερ. Αναζητήστε ένα virtual online synthesizer, ώστε να παρατηρήσετε τα χαρακτηριστικά του και να αυτοσχεδιάσετε.
2. Αναζητήστε στην ιστοσελίδα *Every noise* άλλα υποείδη της Rock μουσικής και ακούστε μουσικά παραδείγματα. Δημιουργήστε μια παρουσίαση για ένα υποείδος της μουσικής Rock αναφέροντας μουσικά παραδείγματα από τον ξένο και ελληνικό χώρο.

Η ΜΑΓΕΙΑ ΤΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ RHYTHM 'N' BLUES ΚΑΙ ΤΗΣ SOUL

Προσδοκώμενα μαθησιακά αποτελέσματα

Σε αυτό το μάθημα θα:

- ανακαλύψουμε τα είδη μουσικής της Rhythm 'n' Blues και της Soul,
- εμβαθύνουμε στην αρμονική συνοδεία ενός blues δωδεκάμετρου,
- διαπιστώσουμε τη δυναμική εξέλιξη της Rhythm 'n' Blues μέχρι τη σημερινή εποχή.

Λέξεις κλειδιά: *Rhythm 'n' Blues, blues / jazz standard, riff, rhythm section, blues δωδεκάμετρο, Soul*

Rhythm n' Blues

Η μουσική **Rhythm 'n' Blues** (R'n'B) είναι ένα μουσικό είδος που συνδέεται με τους αφροαμερικανούς μουσικούς των Η.Π.Α. Έχει επιρροές από τη μουσική Blues, τη μουσική Gospel, τους ρυθμούς της Jazz και τη δυτικοευρωπαϊκή αρμονία. Αποτελεί ουσιαστικά τον πρόδρομο της μουσικής Rock n' Roll, όπως εξελίχθηκε από λευκούς μουσικούς (π.χ. Elvis Presley, Bill Halley). Όπως υποδεικνύει η ονομασία της R'n'B, η συνοδεία των τραγουδιών αποτελείται από το λεγόμενο **rhythm section**, όπου μια υπο-

Δύο μέλη από το Rhythm Section του Duke Ellington (1943)

Τι είναι το "Jam session"

ομάδα μουσικών παρέχει υποστηρικτική ρυθμική και αρμονική βάση. Συνηθισμένα όργανα που απαρτίζουν το **rhythm section** είναι τα drums, το ηλεκτρικό μπάσο ή το κοντραμπάσο και πλήκτρα (π.χ. συνθεσάιζερ, αρμόνιο, πιάνο). Πολλές φορές, στην R'n'B συναντάμε και ένα **horn section** ή **brass section**, δηλαδή την υποομάδα μουσικών που παίζουν τρομπέτα, σαξόφωνο και άλλα πνευστά.

Muddy Waters (1913-1983)

Muddy Waters

Σπουδαίος εκπρόσωπος της μουσικής Blues και καθοριστική μορφή στη μετάβαση προς την R'n'B ήταν ο Αμερικανός κιθαρίστας και τραγουδιστής **Muddy Waters** (1913-1983). Έχει καθιερωθεί στην παγκόσμια μουσική σκηνή με επιτυχίες όπως τα τραγούδια "She Moves me", "Hoochie Coochie Man" και "Mannish Boy". Ο Waters μεγάλωσε στον αμερικανικό Νότο (Η.Π.Α.), στην περιοχή του Δέλτα του ποταμού Mississippi και ανέπτυξε το δικό του μοναδικό στυλ, γνωστό ως **Chicago Blues**, με επιρροές από τους προκατόχους του, καλλιτέχνες των λεγόμενων **Delta Blues**. Ο ήχος του Chicago Blues χαρακτηρίζεται από ενισχυμένη ηλεκτρική κιθάρα και φουσαρμόνικα με στοιχεία παραμόρφωσης. Οι στίχοι απομακρύνονται από την αγροτική θεματολογία των Delta Blues, με πιο αστικά θέματα, ενώ οι φωνητικές ερμηνείες είναι έντονα εκφραστικές. Η μουσική του Muddy Waters έχει επηρεάσει πολλά είδη της Αμερικανικής μουσικής, συμπεριλαμβανομένου του Rock 'n' Roll και του Rock.

Ακούστε το τραγούδι "Hoochie Coochie Man" (Ο γόης) (1954) σε σύνθεση του Willie Dixon και μάθετε να το τραγουδάτε παράλληλα.

Riff από το τραγούδι "Hoochie Coochie Man"

Το τραγούδι αναφέρεται σε μυστικιστικές μαγικές τελετουργίες με καταγωγή από την αφρικανική κουλτούρα. Αποτελεί ένα γνωστό **blues standard**. Ακούστε ξανά το τραγούδι "Hoochie Coochie Man" και παρατηρήστε τα εξής:

"Stoptime Rag" (Scott Joplin, 1910)

1. Stop-time Riff

Το επαναλαμβανόμενο μοτίβο στην ηλεκτρική κιθάρα ονομάζεται **stop-time riff**, καθώς διακόπτει τη ροή του χρόνου στο συνοδευτικό μέρος «χρησιμοποιώντας» παύσεις, με αποτέλεσμα να δημιουργείται μια δυναμική αντίθεση. Αυτός ο τύπος riff συναντάται συχνά στα είδη της Blues, της Jazz και της Rock. Ένα άλλο χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το τραγούδι "Stoptime Rag" (1910) του Scott Joplin.

Μάθετε να παίζετε σε κιθάρα ή στο πιάνο το riff του "Hoochie Coochie Man" και προσπαθήστε να τραγουδήσετε κάποιους στίχους στο στυλ του Muddy Waters, ως απάντηση στο riff.

*Gypsy woman told my mother
Before I was born
You got a boy child's comin'
He's gonna be a son of a gun*

Ακούστε το τραγούδι "Trouble" (1958) του **Elvis Presley** και το "I'm a Man" (1955) του **Bo Diddley**. Εντοπίστε τα stop-time riffs που χρησιμοποιούνται καθόλη τη διάρκεια των κομματιών. Παρατηρείτε ομοιότητες με το προηγούμενο stop-time riff;

2. Αρμονική Συνοδεία

Εμπλουτίστε την εκτέλεσή σας στο "Hoochie Coochie Man", παίζοντας τις συγχορδίες A, D, και E στην κιθάρα, στο γιουκαλίλι ή στο πιάνο, οι οποίες αντιστοιχούν στις συγχορδίες I, IV και V στην τονικότητα της Λα. Στη μελωδία χρησιμοποιείται η blues κλίμακα της Λα. Το τραγούδι ακολουθεί το blues δωδεκάμετρο.

- Μπορείτε να ακούσετε τις εναλλαγές συγχορδιών στη συνοδεία;

	A	D	E
Πιάνο			
Κιθάρα			
Γιουκαλίλι			

3. Ενορχήστρωση

Μπορείτε να διακρίνετε ποια μουσικά όργανα ακούγονται στην ηχογράφιση; Αναζητήστε τη «ζωντανή» συνεργασία (live) της μπάντας του **Muddy Waters** με τους τότε νεαρούς **Rolling Stones**, τους μετέπειτα θρυλικούς εκπροσώπους της βρετανικής rock μουσικής σκηνής. Πώς αποτυπώνεται αυτή η συνεργασία στη σκηνή; Περιγράψτε το μουσικό ρόλο των μελών των δύο συγκροτημάτων.

Riff από το τραγούδι "Hoochie Coochie Man"

Η γέννηση της μουσικής Soul

Η μουσική **Soul** αποτελεί ένα είδος αφροαμερικάνικης δημοφιλούς μουσικής που εμφανίστηκε τη δεκαετία του 1950 στις Η.Π.Α. Προέκυψε ως φυσική εξέλιξη του Rhythm and Blues (R'n'B) και της Gospel μουσικής, ενώ την ίδια περίοδο έκανε την εμφάνισή του και το Rock 'n' Roll, κυρίως από λευκούς καλλιτέχνες. Η Soul μουσική χαρακτηρίζεται από δυναμική και συναισθηματικά φορτισμένη φωνητική έκφραση. Ένα από τα βασικά της γνωρίσματα είναι η μελισματική μελωδία, δηλαδή μια σειρά από γρήγορες και περίπλοκες αλλαγές νοτών εντός μιας μουσικής φράσης. Συχνά αξιοποιείται η τεχνική της «ερώτησης - απάντησης» (call and response). Οι ενορχηστρώσεις είναι πλούσιες και εκφραστικές, με χαρακτηριστική χρήση πνευστών, εγχόρδων και ρυθμικής συνοδείας. Οι στίχοι πραγματεύονται θέματα όπως η αγάπη, η απώλεια, η θλίψη και η ψυχική ανθεκτικότητα.

Gospel: είδος αφροαμερικάνικης προτεσταντικής θρησκευτικής μουσικής. Εμφανίστηκε κατά τη δεκαετία του 1850 και αναβίωσε ως λαϊκό τραγούδι τον 20ό αιώνα. Στα τέλη του 20ού αιώνα, η Gospel μουσική εξελίχθηκε σε δημοφιλές εμπορικό είδος.

Προσπαθήστε να διακρίνετε τα παραπάνω στοιχεία της Soul μουσικής στο τραγούδι "A Change is Gonna Come" του Sam Cooke (1964).

Aretha Franklin (1942 - 2018)

Η Aretha Franklin (1942 - 2018), γνωστή ως «βασίλισσα της Soul», ήταν Αφροαμερικανίδα τραγουδίστρια, συνθέτρια, πιανίστρια και ακτιβίστρια για τα πολιτικά δικαιώματα. Γεννήθηκε στο Memphis της πολιτείας Tennessee (Η.Π.Α.) και ξεκίνησε ως τραγουδίστρια Gospel στην εκκλησία New Bethel Baptist Church στο Detroit (Michigan), όπου ο πατέρας της ήταν ιερέας. Τα άλμπουμ της έχουν πουληθεί σε πάνω από 75 εκατομμύρια αντίτυπα σε όλο τον κόσμο. Κέρδισε πάρα πολλά βραβεία, μεταξύ των οποίων 18 βραβεία Grammy. Ανάμεσα στα πιο γνωστά της τραγούδια είναι τα "Chain of Fools", "Respect", "I Say a Little Prayer" και "Until You Come Back to Me (That's What I'm Gonna Do)".

Το τραγούδι "Respect" γράφτηκε και ηχογραφήθηκε το 1965 από τον **Otis Redding**. Το 1967 διασκευάστηκε από την Aretha Franklin, η οποία το έκανε παγκόσμια γνωστό και κατάφερε να το μετατρέψει σε έναν ύμνο ενάντια στην καταπίεση, ένα σύμβολο για τους φυλετικούς και φεμινιστικούς αγώνες της εποχής.

Βρείτε τις δύο εκδοχές του τραγουδιού από τους soul τραγουδιστές Otis Redding και Aretha Franklin και αναζητήστε ομοιότητες και διαφορές στις ερμηνείες.

Συζητήστε τη σημασία της εκτέλεσης του τραγουδιού "Respect" από την Aretha Franklin κατά τη δεκαετία του 1960.

Η εξέλιξη του R n' B μέχρι σήμερα

Το σύγχρονο R'n'B αποτελεί ένα από τα πιο δημοφιλή είδη μουσικής μαζί με το Hip-hop. Φυσικά, το είδος έχει εξελιχθεί, έχοντας τις ρίζες του στη μουσική Blues και στο πρώιμο R'n'B της εποχής του Muddy Waters, παρουσιάζοντας έθνικ στοιχεία και επιρροές από διαφορετικά είδη μουσικής, όπως τη Soul, την Pop, τη Funk, τη Hip-hop, την ηλεκτρονική και τη Rock. Παρακάτω μπορείτε να δείτε μια χρονογραμμή της εξέλιξης του R'n'B μέχρι σήμερα, με αντιπροσωπευτικούς καλλιτέχνες και τραγούδια.

Michael Jackson:
ο βασιλιάς της Pop

Ακούστε τους παρακάτω καλλιτέχνες και τα προτεινόμενα τραγούδια. Αναφέρετε τις διαφορές ανά εποχή. Ποιο τραγούδι σας αρέσει; Αιτιολογήστε την άποψή σας χρησιμοποιώντας μουσική ορολογία.

1965

James Brown - I got you

Στοιχεία r'n'b, soul και rock. Το τραγούδι ανοίγει με την διάσημη φράση "Wow! I feel good" και το χαρακτηριστικό riff των πνευστών.

1962

Ray Charles - Hit the road Jack

Βραβείο Grammy για την καλύτερη R&B ηχογράφηση, με στοιχεία Soul και Rock.

1994

Mariah Carey - All I want for Christmas

Το πρώτο σε δημοφιλή Χριστουγεννιάτικο τραγούδι σύμφωνα με το Billboard. Περιλαμβάνει στοιχεία blues, soul και pop.

1992

Whitney Houston - I will always love you

Στοιχεία μπαλάντας, Soul, Blues και Pop μουσικής. Η ερμηνεία χαρακτηρίζεται από πάθος και δεξιοτεχνία. Θεωρείται από τα καλύτερα τραγούδια για την αγάπη όλων των εποχών σύμφωνα με το Billboard.

1967

Aretha Franklin - Respect

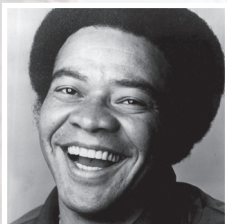
Δύο βραβεία Grammy. Οι στίχοι έγιναν σύμβολο για την ισότητα και το φεμινιστικό κίνημα.

1989

Tina Turner - The best

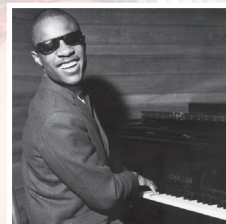
Ξεχωρίζει για την γεμάτη πάθος και δεξιοτεχνική ερμηνεία με στοιχεία r'n'b και soul. Έχει αξιοποιηθεί σε πολιτικές καμπάνιες και σε αθλητικές βραβεύσεις.

1971

Bill Withers - Ain't no sunshine

Στοιχεία r'n'b, soul και jazz. Η ερμηνεία του Bill Withers είναι βαθιά συναισθηματική και ξεχωρίζει για την ένταση και το πάθος.

1987

Stevie Wonder - Skeletons

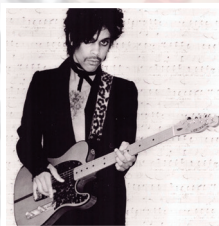
Γνωστό για τα funky στοιχεία και τις πολιτικές αναφορές. Το 2013, χρησιμοποιήθηκε στο videogame Grand Theft Auto V.

1982

Michael Jackson - Thriller

Από το ομώνυμο album. Συνδυάζει στοιχεία blues, soul και pop. Έγινε διάσημο για την ερμηνεία, την ενορχήστρωση και το μουσικό βίντεο.

1984

Prince - Purple Rain

Στοιχεία από μουσική Blues, Soul, Pop και Rock. Αποτελέσε μέρος του soundtrack της ταινίας Purple Rain, στην οποία πρωταγωνιστεί ο Prince.

2003

Beyoncé & Jay Z - Crazy in love

Συνδυασμός διαφορετικών μουσικών ειδών, όπως της R'n'B και της Hip-hop, αξιοποιώντας στοιχεία pop, funk, αλλά και samples από το φωνητικό συγκρότημα Chi-lite's.

1997

Celine Dion - My heart will go on

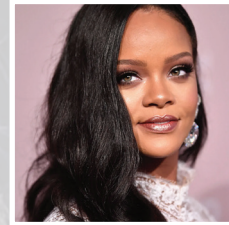
Μπαλάντα με στοιχεία soul και pop, αποτέλεσε παγκόσμια επιτυχία ως μέρος του soundtrack της ταινίας Titanic. Αποτελεί ένα από τα πιο αναγνωρίσιμα τραγούδια της Celine Dion.

2015

Adele - Hello

Ένα από τα πιο γνωστά τραγούδια της Adele που προέρχεται από τη βρετανική σκηνή. Η συναισθηματική ερμηνεία της και η δυναμική μελωδία καθιστούν το τραγούδι χαρακτηριστικό δείγμα του ύφους της τραγουδίστριας.

2022

Rihanna - Lift me up

Το τραγούδι είναι μια συναισθηματική r'n'b μπαλάντα που κυκλοφόρησε ως μέρος του soundtrack της ταινίας Black Panther: Wakanda Forever. Οι στίχοι του εστιάζουν σε θέματα όπως η απώλεια και η ελπίδα.

2003

Alicia Keys - If I ain't got you

Ευαίσθητη μελωδία και συναισθηματική ερμηνεία. Αποτελεί υπενθύμιση ότι οι αληθινές αξίες βρίσκονται στις σχέσεις και τις στιγμές που μοιραζόμαστε με αγαπημένα πρόσωπα.

2004

John Legend - Ordinary People

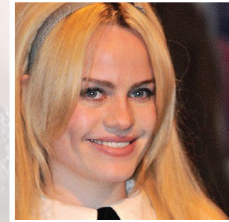
Βαθιά συναισθηματική μπαλάντα που εξερευνά τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν τα ζευγάρια στις σχέσεις τους. Χαρακτηρίζεται από απλότητα στην ενορχήστρωση, με το πιάνο και τα φωνητικά του Legend να είναι τα κύρια μουσικά στοιχεία.

2006

Amy Winehouse - Back to black

Το τραγούδι συνδυάζει στοιχεία r'n'b και soul. Εκφράζει συναισθήματα από προσωπικές εμπειρίες της Winehouse, για την απώλεια, την αγάπη και τον αγώνα της για απεξάρτηση από τα ναρκωτικά.

2008

Aimée Anne Duffy - Mercy

Η βαθιά συναισθηματική ερμηνεία της τραγουδίστριας εκφράζει την ανάγκη για ανεξαρτησία, συμβάλλοντας καθοριστικά στην επιτυχία του τραγουδιού στα μουσικά charts.

Δραστηριότητες εφαρμογής, επέκτασης και αξιολόγησης

1. Δημιουργήστε μια παρουσίαση εμπλουτισμένη με βίντεο και μουσικά παραδείγματα ενός από τους καλλιτέχνες της R'n'B μουσικής που παρουσιάστηκαν στην παρούσα ενότητα.
2. Μπορείτε να συμπληρώσετε τη χρονογραμμή με περισσότερους καλλιτέχνες και μουσικά παραδείγματα;
3. Ακούστε r'n'b τραγούδια και καταγράψτε χαρακτηριστικά που διακρίνετε.

Ρυθμός	Στίχοι	Μελωδία	Τέμπο	Ενορχήστρωση

1	Ορχήστρες με κοινωνικό μήνυμα	79
2	Από την παράδοση στη σύγχρονη μουσική έκφραση της Μέσης Ανατολής	82
3	Πολιτισμικές ρίζες και σύγχρονες αναφορές στη μουσική της Κίνας, της Ιαπωνίας και της Κορέας	85
4	Η τσιγγάνικη μουσική: μια πολιτιστική διαδρομή από την Ινδία στην Ευρώπη	89
5	Ρυθμοί και μελωδίες του Μεξικό και της Νότιας Αμερικής	92

ΟΡΧΗΣΤΡΕΣ ΜΕ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΜΗΝΥΜΑ

Προσδοκώμενα μαθησιακά αποτελέσματα

Σε αυτό το μάθημα θα:

- γνωρίσουμε τα κοινωνικά μουσικά πειράματα: El sistema και Recycled Orchestra,
- κατασκευάσουμε μουσικά όργανα από ανακυκλώσιμα υλικά,
- δημιουργήσουμε και θα διαδώσουμε το δικό μας κοινωνικό μήνυμα,
- ευαισθητοποιηθούμε για τον κοινωνικό ρόλο της μουσικής και τη δύναμή της πάνω στους ανθρώπους.

Λέξεις κλειδιά: *El Sistema*, «Ορχήστρα της Ανακύκλωσης» (*“Recycled Orchestra”*), εκπαιδευτικό μουσικό πρόγραμμα, κοινωνικό μήνυμα

Ορχήστρα El Sistema, Βενεζουέλα

Το **El Sistema** από το 1975 ως σήμερα αναπτύχθηκε και εξαπλώθηκε σε περισσότερες από 70 χώρες σε όλο τον κόσμο. Έχει τιμηθεί με πολλά βραβεία και αναγνωρίστηκε από την UNICEF για την αποτελεσματικότητά του στην καταπολέμηση και πρόληψη της νεανικής παραβατικότητας. Από το 2016, το **El Sistema Greece** προσφέρει δωρεάν μαθήματα μουσικής σε παιδιά και νέους στην Ελλάδα, με στόχο την κοινωνική ένταξη και την προώθηση της συμπεριληψης.

Η Ορχήστρα “Simon Bolívar”

El Sistema (Το Σύστημα): Ένα κοινωνικό πείραμα που αναδεικνύει τη σημασία της μουσικής παιδείας και τη δύναμη της μουσικής να συμβάλει στη βελτίωση της ζωής παιδιών, προσφέροντάς τους δωρεάν μουσική εκπαίδευση και τη δυνατότητα συμμετοχής σε συμφωνικές ορχήστρες.

Διαβάστε τα αποσπάσματα με τα λόγια του **José Antonio Abreu**, μαέστρου και ιδρυτή του El Sistema, από το ντοκιμαντέρ του Εξάντα: «*El Sistema-Σώζοντας Ζωές*» (2011), σε σενάριο και σκηνοθεσία του Γιώργου Αυγερόπουλου.

Ο παγκοσμίου φήμης μαέστρος **Gustavo Dudamel** ξεκίνησε να μαθαίνει μουσική ως παιδί στο πρόγραμμα μουσικής εκπαίδευσης El Sistema της Βενεζουέλας και ήταν μέλος της ορχήστρας νέων "Simon Bolivar" της Βενεζουέλας.

Σκεφτείτε και συζητήστε με την ομάδα σας με ποιο τρόπο πιστεύετε ότι μπορεί η μουσική να αλλάξει τον κόσμο και να τον κάνει καλύτερο. Σημειώστε τις ιδέες σας και ανακοινώστε τις στην τάξη.

«Τίποτα σαν την πρώτη πρόβα... Είναι η στιγμή που θυμάμαι με μεγαλύτερο πάθος. Τα υπόλοιπα ήταν μια μεγάλη καθημερινή συγκίνηση. Σε εκείνη την πρώτη πρόβα ήρθαν μόλις 11 παιδιά. Όμως ο σπόρος είχε πέσει ήδη στο χώμα, γεννώντας αυτό που θα έμενε παγκοσμίως γνωστό ως EL SISTEMA. Ένα όργανο Παιδείας, αλλά και ταυτόχρονα ένα όπλο κατά της φτώχειας. Ένα εργαλείο κοινωνικής αλλαγής. Μια απόπειρα να αλλάξει ο κόσμος μέσω της μουσικής!».

«Φτώχεια δεν είναι μόνο η έλλειψη τροφής και στέγης. Φτώχεια είναι το να αισθάνεσαι Κανένας, το να στερείσαι ταυτότητας. Η μουσική, το να είσαι πρωταγωνιστής σε μια ορχήστρα, το να παίζεις, να τραγουδάς, δημιουργεί στο παιδί μια αυτοεκτίμηση, μια υγιή και ωραία περηφάνια που το βγάζει από τη φτώχεια. Γιατί το παιδί με το που παίρνει το μουσικό του όργανο, παύει αμέσως να είναι φτωχό. Ένα παιδί με ένα βιολί δεν είναι φτωχό! Γιατί το βιολί το οδηγεί σε ένα δρόμο αυξανόμενου πνευματικού πλούτου».

*José Antonio Abreu
Ιδρυτής του EL SISTEMA*

Παρακολουθήστε το ντοκιμαντέρ «*El Sistema-Σώζοντας Ζωές*». Τι σας έκανε εντύπωση και γιατί; Ποια μηνύματα θεωρείτε ότι στέλνει η ορχήστρα νέων "Simon Bolivar" της Βενεζουέλας προς όλα τα παιδιά του πλανήτη; Θα θέλατε να ανήκετε σε μια τέτοια ορχήστρα; Ναι ή όχι και γιατί; Συζητήστε στην τάξη.

Με ποιους τρόπους μπορείτε και εσείς να στείλετε ένα μήνυμα μέσα από τη μουσική σας;

Η «Ορχήστρα της Ανακύκλωσης»

Σε μια άλλη χώρα της Λατινικής Αμερικής, την Παραγουάη, η ορχήστρα νέων «*Ορχήστρα της Ανακύκλωσης*» ("Recycled Orchestra"), μας στέλνει ένα αισιόδοξο κοινωνικό και οικολογικό μήνυμα:

«Ο κόσμος μας στέλνει σκουπίδια. Εμείς στέλνουμε πίσω μουσική».

Μουσικά όργανα από ανακυκλωμένα υλικά

Η ιδέα της δημιουργίας μιας συμφωνικής ορχήστρας με μουσικά όργανα φτιαγμένα από ανακυκλωμένα υλικά ξεκίνησε από τον μουσικό **Favio Chávez** και το 2015 έγινε ντοκιμαντέρ με τίτλο *"Landfill Harmonic"* σε σκηνοθεσία των Brad Allgood και Graham Townsley. Η ταινία έχει αποσπάσει πολλά βραβεία και διακρίσεις και ήταν υποψήφια για το Περιβαλλοντικό Βραβείο στο φεστιβάλ ντοκιμαντέρ Sheffield DocFest το 2015, όπου κέρδισε ειδική μνεία.

"Recycled Orchestra". Η ορχήστρα της ανακύκλωσης είναι η ορχήστρα νέων της επαρχίας Cateura της Παραγουάης. Ονομάζεται έτσι γιατί όλα τα μουσικά όργανα της ορχήστρας κατασκευάζονται από ανακυκλωμένα σκουπίδια που βρίσκονται πεταμένα στη χωματερή της γειτονιάς τους.

Παρακολουθήστε το τρέιλερ του ντοκιμαντέρ «Η Ορχήστρα της Ανακύκλωσης» (Landfill Harmonic) των Brad Allgood & Graham Townsley (2015). Εκτός από το μήνυμα της ανακύκλωσης, ποια άλλα μηνύματα μπορείτε να διακρίνετε (κοινωνικά, πολιτικά, οικονομικά, περιβαλλοντικά);

Δραστηριότητες εφαρμογής, επέκτασης και αξιολόγησης

1. Οργανώστε μια μουσική δράση με το μουσικό σύνολο του σχολείου σας:
 - Συζητήστε ένα κοινό θέμα που σας απασχολεί και βρείτε το μήνυμα που θέλετε να στείλετε μέσω της μουσικής.
 - Αποφασίστε το ύφος, τη μορφή και το μουσικό στυλ για κάθε τραγούδι σας, π.χ. αν θα είναι μελωδικό ή ρυθμικό, με κουπλέ και ρεφρέν, με ομοιοκαταληξία, rap, μπάλαντα ή με χιούμορ.
 - Γράψτε τους στίχους.
 - Επιλέξτε γνωστές μελωδίες που ταιριάζουν στους στίχους ή συνθέστε νέες.
 - Γράψτε τις μουσικές ιδέες στο MuseScore ή δημιουργήστε γραφική παρτιτούρα.
 - Ηχογραφήστε και επεξεργαστείτε το αποτέλεσμα με το πρόγραμμα Audacity. Αξιολογήστε την προσπάθειά σας. Τι σας άρεσε; Τι θα διορθώνατε;
 - Οργανώστε συναυλία για τη σχολική κοινότητα, ώστε να στείλετε το μήνυμά σας.
2. Η μουσική έχει δύναμη; Πώς το καταλάβατε στη δική σας συναυλία; Πέρασατε το μήνυμα που θέλατε; Σας άρεσε η προσπάθεια; Θα το επιχειρήσετε ξανά; Θα ενθαρρύνετε τους φίλους σας να συμμετάσχουν σε μια ανάλογη προσπάθεια;

ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΑΡΑΔΟΣΗ ΣΤΗ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΜΟΥΣΙΚΗ ΕΚΦΡΑΣΗ ΤΗΣ ΜΕΣΗΣ ΑΝΑΤΟΛΗΣ

Προσδοκώμενα μαθησιακά αποτελέσματα

Σε αυτό το μάθημα θα:

- διακρίνουμε τα ιδιαίτερα μουσικά χαρακτηριστικά και τα κυριότερα μουσικά όργανα της περιοχής,
- εντοπίσουμε κοινά στοιχεία με την ελληνική μουσική παράδοση,
- αναγνωρίσουμε στοιχεία της παραδοσιακής μουσικής της Μέσης Ανατολής στη δημοφιλή μουσική.

Λέξεις κλειδιά: οθωμανική μουσική, αραβική επίδραση, αυτοσχεδιασμός, δημοφιλής μουσική

Η μουσική της Μέσης Ανατολής

Τα κράτη της Νοτιοδυτικής Ασίας, της Αιγύπτου και της Κύπρου αποτελούν την περιοχή της Μέσης Ανατολής.

Τα μουσικά ιδιώματα των χωρών αυτών παρουσιάζουν πολλά κοινά χαρακτηριστικά. Μεταξύ άλλων, στηρίζονται στην **ετεροφωνία**, στους **τρόπους** (μακάμ – maqam), στον **αυτοσχεδιασμό**, στα μελωδικά **στολίδια**, στα **μικτά μέτρα** και στα **μικροδιαστήματα** (διαστήματα μικρότερα του ημιτονίου). Τα ιδιώματα αυτά επηρέασαν ιδιαίτερα τη μουσική των λαών της Βόρειας Αφρικής και της περιοχής της Μεσογείου κατά την εξάπλωση των Αράβων (7ο και 8ο αιώνα μ.Χ.) και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας (15ο-18ο αιώνα μ.Χ.).

Η **οθωμανική μουσική** εμφανίστηκε στα τέλη του 16ου αιώνα. Επηρέασε όλη τη γεωγραφική περιοχή που ήταν υπό την κατοχή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας μέχρι την πτώση της (1918) και πλέον αποτελεί την έντεχνη μουσική της Τουρκίας. Είναι τροπική, δηλαδή χρησιμοποιεί μακάμια, και στηρίζεται στην προφορική διάδοση και την εκτέλεση.

Μουσικά όργανα της Μέσης Ανατολής

Aa

Τα παραδοσιακά μουσικά όργανα της Μέσης Ανατολής

Η μουσική της Μέσης Ανατολής περιλαμβάνει μια ποικιλία μουσικών οργάνων, πολλά από τα οποία έχουν μακρά ιστορία και βαθιές ρίζες στις παραδόσεις της περιοχής. Τα όργανα αυτά αξιοποιούνται σε διάφορα μουσικά στυλ και είδη, από παραδοσιακά και λαϊκά τραγούδια έως μοντέρνα και πειραματικά έργα. Στα μελωδικά μουσικά όργανα συναντούμε το **νέι**, το **κανονάκι**, το **ούτι** και **kaman** και στα ρυθμικά την **νταραμπούκα** και το **μπεντίρ**.

Νέι

Κανονάκι

Kaman

Ούτι

Νταραμπούκα

Μπεντίρ

Ακούστε το τραγούδι “Tafta Hindi” να το ερμηνεύει ο **Afif Alvarez Bulos** (Αφίφ Άλβαρες Μπούλος) και, παράλληλα, παρακολουθείστε την παρακάτω παρτιτούρα.

Taf - ta hin - di taf - ta hin - di shash ha - ri - ri ya ba_ nat.
 Τά - φτα χί - ντι τά - φτα χί - ντι σας χα - ρί - ρι για μπα_ νάτ.

1. 2.

If - ta - hi_ li ya sa - bi_ ya en - di bi - da lil sit - tat, lil sit - tat.
 Ι - φτα - χί_ λι για σα - μπί_ για ά - ντι μπάι - ντα λιλ σι - τάτ λιλ σι - τάτ.

Συγκρίνετε την ερμηνεία του με την ηχητική της αποτύπωση. Αποτυπώνονται όλα τα μουσικά στολίδια που ακούγονται; Ακούστε προσεκτικά το τραγούδι άλλη μία φορά. Σε ποια σημεία θα προτεινάτε την ένταξη μουσικών στολιδιών; Μπορείτε να τα αποδώσετε φωνητικά;

Παρτιτούρα του τραγουδιού “Tafta Hindi”

Δραστηριότητες εφαρμογής, επέκτασης και αξιολόγησης

1. Το παραδοσιακό τραγούδι “Tafta Hindi” από τον Λίβανο χρησιμοποιείται για την προώθηση προϊόντων σε λαϊκές αγορές και παζάρια. Γνωρίζετε άλλα ρυθμικά ή μελωδικά τραγούδια που ακούγονται σε τέτοιες περιστάσεις; Συνθέστε ένα σύντομο (ρυθμικό ή μελωδικό) τραγούδι, το οποίο θα προωθεί ένα προϊόν που θα θέλατε να πουλήσετε.
2. Συγκρίνετε τα όργανα που χρησιμοποιούνται στη μουσική της Μέσης Ανατολής με εκείνα της ελληνικής παραδοσιακής και λαϊκής μουσικής. Εντοπίζετε ομοιότητες και διαφορές;
3. Πολλά επεισόδια από την τηλεοπτική και ραδιοφωνική εκπομπή «*Αλάτι της Γης*» (επισημονική επιμέλεια: Λ. Λιάβας, ΕΡΤ-ΕΡΑ), παρουσιάζουν την παραδοσιακή μουσική της Ελλάδας και άλλων χωρών της Μεσογείου. Επιλέξτε ένα ή περισσότερα μουσικά αποσπάσματα από τη συγκεκριμένη εκπομπή και αναγνωρίστε τα μουσικά όργανα που εκτελούνται. Διακρίνετε τα μουσικά τους χαρακτηριστικά (φωνητική ή/και οργανική μουσική, με ή χωρίς αυτοσχεδιαστικά στοιχεία, μουσικές φόρμες, παραδοσιακά και σύγχρονα μουσικά χαρακτηριστικά). Γνωρίζετε άλλες τηλεοπτικές ή ραδιοφωνικές εκπομπές που να έχουν αντίστοιχη θεματική;

ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΕΣ ΡΙΖΕΣ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ ΣΤΗ ΜΟΥΣΙΚΗ ΤΗΣ ΚΙΝΑΣ, ΤΗΣ ΙΑΠΩΝΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΚΟΡΕΑΣ

Προσδοκώμενα μαθησιακά αποτελέσματα

Σε αυτό το μάθημα θα:

- διακρίνουμε τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της μουσικής της περιοχής και θα αναγνωρίσουμε τα μουσικά όργανα της Κίνας και της Ιαπωνίας,
- γνωρίσουμε την Όπερα του Πεκίνου και το Καμπούκι,
- αναζητήσουμε τις ρίζες και την επίδραση της δημοφιλούς μουσικής της Κορέας (K-pop).

Λέξεις κλειδιά: Όπερα του Πεκίνου, Καμπούκι, μουσικά όργανα της Κίνας και της Ιαπωνίας, K-pop

Από τη μίμηση της φύσης στην αυτοκρατορική αρμονία

Η μουσική της Κίνας είναι φωνητική και οργανική και βασίζεται σε ένα από τα παλαιότερα αναπτυγμένα μουσικά συστήματα του κόσμου. Σύμφωνα με τα κινεζικά κείμενα, ο αυτοκράτορας Huangdi το 2697 π.Χ. έστειλε τον επιστήμονα Ling Lun σε ένα βουνό να κόψει μπαμπού, το οποίο θα έπρεπε να παράγει ήχους που θα μιμούνταν το κελήθισμα του αθάνατου πουλιού fenghuang. Το κελήθισμά του ήταν σπάνιο και είχε συνδεθεί με την αρμονία στο βασίλειο. Με τον τρόπο αυτό, πίστευε ότι και κατ' επέκταση οι ήχοι των πνευστών οργάνων θα έφερναν ηρεμία στην αυτοκρατορία.

Μουσικά όργανα της Κίνας και της Ιαπωνίας

Aa

Η Κίνα έχει πλούσια μουσική παράδοση, με μοναδικά στο είδος τους όργανα, τα οποία παίζουν σημαντικό ρόλο στην πολιτιστική της κληρονομιά. Αυτά που απαντώνται συχνότερα, είναι τα ακόλουθα:

Τα παραδοσιακά μουσικά όργανα της Ανατολικής Ασίας

<p>古筝 (Guzheng - Γουζάν) Έγχωρο όργανο με 21 χορδές και κινητές γέφυρες</p>	<p>二胡 (Erhu - Έρχου) Έγχωρο όργανο με δύο χορδές, παίζεται με δοξάρι</p>	<p>笛子 (Dizi - Ντίζι) Φλάουτο από μπαμπού με οπές και μια λεπτή μεμβράνη στη μία άκρη του</p>	<p>笙 (Sheng - Σενγκ) Πνευστό όργανο με σειρά από μπαμπού σωλήνες με γλωττίδες</p>
<p>琵琶 (Pipa - Πίπα) Έγχωρο όργανο σε σχήμα αχλαδιού με τέσσερις χορδές</p>	<p>唢呐 (Suona - Σουονά) Πνευστό όργανο με έντονο, διαπεραστικό ήχο</p>	<p>箫 (Xiao - Ξιάο) Κάθετο φλάουτο από μπαμπού με μαλακό, μελωδικό ήχο</p>	<p>鼓 (Gu - Κούου) Τύμπανο που χρησιμοποιείται σε παραδοσιακές κινεζικές και θρησκευτικές τελετές</p>

Καμπούκι ονομάζεται το παραδοσιακό θέατρο, που αναδείχθηκε στην Ιαπωνία, τον 17ο αιώνα. Είναι ένα δημοφιλές, μοναδικό θέαμα με μουσική, τραγούδι, χορό, παντομίμα, θεαματικά σκηνικά και κοστούμια. Το 2008 εντάχθηκε στον Αντιπροσωπευτικό Κατάλογο της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς της UNESCO.

Η **Ιαπωνία** διαθέτει, επίσης, μια πλούσια μουσική παράδοση. Τα ιαπωνικά μουσικά όργανα αποτελούν στοιχεία της τελετουργικής, θεατρικής και λαϊκής μουσικής κουλτούρας της χώρας. Χρησιμοποιούνται σε διάφορες παραστάσεις και τελετές, από θρησκευτικές τελετουργίες έως το θέατρο Καμπούκι. Τα συνηθέστερα είναι τα ακόλουθα:

			
箏 (Koto - Κότο) Έγχορδο όργανο με μεταξωτές χορδές που παίζονται με πένες	太鼓 (Taiko - Τάικο) Μεγάλο τύμπανο, χρησιμοποιείται σε θρησκευτικές τελετές	三味線 (Shamisen - Σαμιζέν) Είδος λαούτου με μακρύ μπράτσο, χωρίς τάστα που παίζεται με μεγάλη πένα	尺八 (Shakuhachi - Σακουχάτσι) Φλάουτο από μπαμπού που το κάτω μέρος του έχει σχήμα καμπάνας

Jasmine flower

Τραγουδήστε το απόσπασμα του τραγουδιού "Jasmine flower" αναφέροντας το όνομα των νοτών (μελωδική ανάγνωση) και εκτελέστε το σε ένα μελωδικό όργανο.

Παρτιτούρα του τραγουδιού "Jasmine flower"

Χωριστείτε σε ομάδες, προσθέστε στίχους και ενορχηστρώστε το. Παρουσιάστε τη δική σας εκδοχή του τραγουδιού στην τάξη και ηχογραφήστε την.

Κ-πορ

Πρόκειται για τη δημοφιλή μουσική της Νότιας Κορέας, η οποία πρωτοεμφανίστηκε τη δεκαετία του 1990. Το Seo Taiji and Boys ήταν το πρώτο συγκρότημα που συνδύασε στοιχεία από την κορεατική και τη Δυτική δημοφιλή μουσική (Pop, Rap και ηλεκτρονική). Τα βήματά του ακολούθησαν και άλλα συγκροτήματα, δίνοντας ώθηση και εξαπλώνοντας το μουσικό αυτό είδος σε όλο τον κόσμο. Κυνηγοί ταλέντων ψάχνουν άτομα νεαρής ηλικίας, ανακαλύπτουν τα καλλιτεχνικά τους χαρίσματα και τα προετοιμάζουν για την υιοθέτηση αυτής της κουλτούρας. Ανάλογα με τις μουσικές και χορευτικές τους ικανότητες και τα στοιχεία της προσωπικότητάς τους, δημιουργούνται νέα συγκροτήματα ή εντάσσονται σε ήδη υπάρχοντα. Τα συγκροτήματα στην Κ-πορ αποτελούνται από πολλά μέλη, στοιχείο που επιτρέπει αμεσότερη ταύτιση του κοινού με κάποιο από τα μέλη του, με συνέπεια την αύξηση της δημοφιλίας του, άρα και των πωλήσεων.

Δραστηριότητες εφαρμογής, επέκτασης και αξιολόγησης

1. Περιηγηθείτε στο διαδίκτυο και γνωρίστε τα μουσικά όργανα της Κίνας και της Ιαπωνίας. Ακούστε προσεκτικά τα μουσικά αποσπάσματα, εστιάστε στη μορφή ενός οργάνου και τον τρόπο παραγωγής του ήχου του, μιμηθείτε τον τρόπο εκτέλεσής του και περιγράψτε τον ήχο του (προτεινόμενα κανάλια Museum of Fine Arts, Boston, Philharmonie de Paris, Taiko Center of the Pacific, ABC News).
2. Συγκρίνετε τα μουσικά όργανα της Κίνας και της Ιαπωνίας με τα ελληνικά παραδοσιακά όργανα ή με όργανα της δυτικοευρωπαϊκής μουσικής που γνωρίζετε. Εντοπίστε ομοιότητες και διαφορές.
3. Αναζητήστε πληροφορίες και αποσπάσματα παραστάσεων σχετικά με το θέατρο Καμπούκι και την Όπερα του Πεκίνου, η οποία εντάχθηκε στον Αντιπροσωπευτικό Κατάλογο της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς της UNESCO το 2010.
4. Με αφορμή την Κ-πορ και τον τρόπο δημιουργίας των συγκροτημάτων της, συζητήστε με ποιον τρόπο αναγνωρίζονται τα μουσικά ταλέντα στην εποχή μας; Με ποια κριτήρια δημιουργούνται τα μουσικά συγκροτήματα; Συνδέεται η μουσική τους με τον τρόπο ζωής που προβάλλουν;

Η ΤΣΙΓΓΑΝΙΚΗ ΜΟΥΣΙΚΗ: ΜΙΑ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΔΙΑΔΡΟΜΗ ΑΠΟ ΤΗΝ ΙΝΔΙΑ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ

Προσδοκώμενα μαθησιακά αποτελέσματα

Σε αυτό το μάθημα θα:

- ταξιδέψουμε μαζί τους Ρομά από την Ινδία ως την Ευρώπη και θα διακρίνουμε τις επιρροές της μουσικής τους στα Βαλκάνια και στην Ισπανία,
- επεξεργαστούμε διασκευές του Goran Bregovic σε παραδοσιακό τραγούδι των Ρομά,
- διακρίνουμε τα βασικά χαρακτηριστικά του Flamenco της Ανδαλουσίας,
- αναζητήσουμε την επίδραση της μουσικής τους στην ελληνική μουσική.

Λέξεις κλειδιά: Ρομά, Flamenco, καστανιέτες, δημοφιλής μουσική, Goran Bregovic, Gypsy Kings

Η μουσική των Τσιγγάνων (Ρομά)

Η φυλή των Ρομά ξεκίνησε από τη βόρεια Ινδία, τον 11ο αιώνα, το νομαδικό της ταξίδι. Τον 14ο αιώνα είχε ήδη εξαπλωθεί στα νοτιοανατολικά και τον 15ο στα δυτικά της Ευρώπης, ενώ μέχρι το δεύτερο μισό του 20ού αιώνα είχε εξαπλωθεί σε όλη την Ευρώπη. Μερικές από τις χώρες στις οποίες κατοικούν μεγάλες ομάδες Ρομά είναι: η Ρουμανία, η Βουλγαρία, η Σερβία, η Τσεχία και η Ουγγαρία.

Εξαιτίας του νομαδικού τρόπου ζωής, χωρίς κατακτητική διάθεση, ενέταξαν στον πολιτισμό τους στοιχεία από τα διαφορετικά μέρη που δραστηριοποιούνταν. Ως αποτέλεσμα, η μουσική τους εμπεριέχει στοιχεία από διαφορετικούς πολιτισμούς και έχει συμβάλει ουσιαστικά στη διαμόρφωση της παραδοσιακής και λαϊκής μουσικής των περιοχών όπου διαμένουν. Η κιθάρα, το βιολί, το κλαρίνο, το

τουμπολέκι και τα χάλκινα πνευστά είναι τα μουσικά όργανα που συναντούμε συνηθέστερα στη μουσική τους.

Η συμβολή τους στην ελληνική παραδοσιακή μουσική και στη σύγχρονη λαϊκή μουσική είναι μεγάλη. Ιδιαίτερα δημοφιλείς καλλιτέχνες είναι οι: **Μανώλης Αγγελόπουλος, Βασίλης Παϊτέρης, Κώστας Χατζής, Γιώργος Μάγκας** και **Βασίλης Σαλέας**.

Flamenco

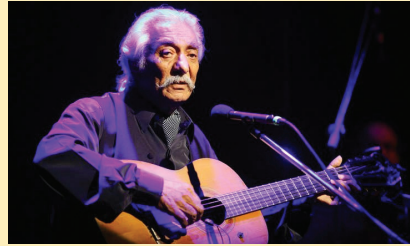
Οι Ρομά έφτασαν και στη νότια Ισπανία, στην Ανδαλουσία, όπου ανάμεσα στον 9ο και τον 14ο αιώνα ανέπτυξαν ένα νέο είδος μουσικής, το Flamenco. Το **Flamenco**, ως μορφή τραγουδιού, χορού και οργανικής μουσικής, αρχικά απευθυνόταν στα χαμηλά κοινωνικά στρώματα. Τα κύρια όργανα συνοδείας είναι η κιθάρα, τα ταμπορίνα και οι καστανιέτες.

Το Flamenco συνδυάζει το τραγούδι, τον χορό και το χαρακτηριστικό παίξιμο της κιθάρας. Εξαιτίας του δυναμικού του χαρακτήρα αποτελεί σύμβολο της ισπανικής κουλτούρας και το 2010 εντάχθηκε στον Κατάλογο της Άυλης Πολιτιστικής κληρονομιάς της UNESCO. Οι στίχοι των τραγουδιών του έχουν ως θεματικές τον θάνατο, την απελπισία, τον πόνο, τον έρωτα και τη χαρά. Το Flamenco συνοδεύεται από διάφορα ρυθμικά μοτίβα που εκτελούνται με τις παλάμες και εμπλουτίζουν το συνολικό μουσικό αποτέλεσμα.

Αναζητήστε στο διαδίκτυο σχετικό βίντεο και μιμηθείτε τα ρυθμικά χτυπήματα (προτεινόμενο κανάλι: Sal Bonavita). Ακολουθήστε τις οδηγίες του τραγουδοποιού **Κώστα Χατζή**, που παροτρύνει το κοινό μιας μπουάτ να συνοδέψει ρυθμικά με παλαμάκια σε ρυθμό του Flamenco ένα τραγούδι που θα ερμηνεύσει (προτεινόμενο κανάλι: Γιώργος Παπαστεφάνου).

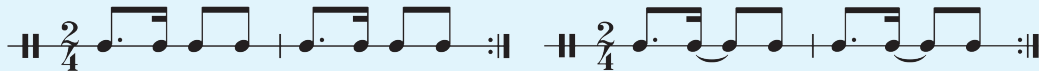

Κώστας Χατζής

Δραστηριότητες εφαρμογής, επέκτασης και αξιολόγησης

1. Το συγκρότημα **Gypsy Kings** έγινε ιδιαίτερα δημοφιλές τη δεκαετία του '80, με τα τραγούδια "Djodi Djoda" και "Bamboléo". Τα μέλη του κατάγονται από Ρομά της Ισπανίας που εκδιώχθηκαν στον Ισπανικό Εμφύλιο Πόλεμο τη δεκαετία του '30 και κατέφυγαν στη Γαλλία. Συνοδέψτε το τραγούδι "Bamboléo" με τα παρακάτω ρυθμικά σχήματα. Επιλέξτε διαφορετικό σχήμα για το κουπλέ και το ρεφραίν:

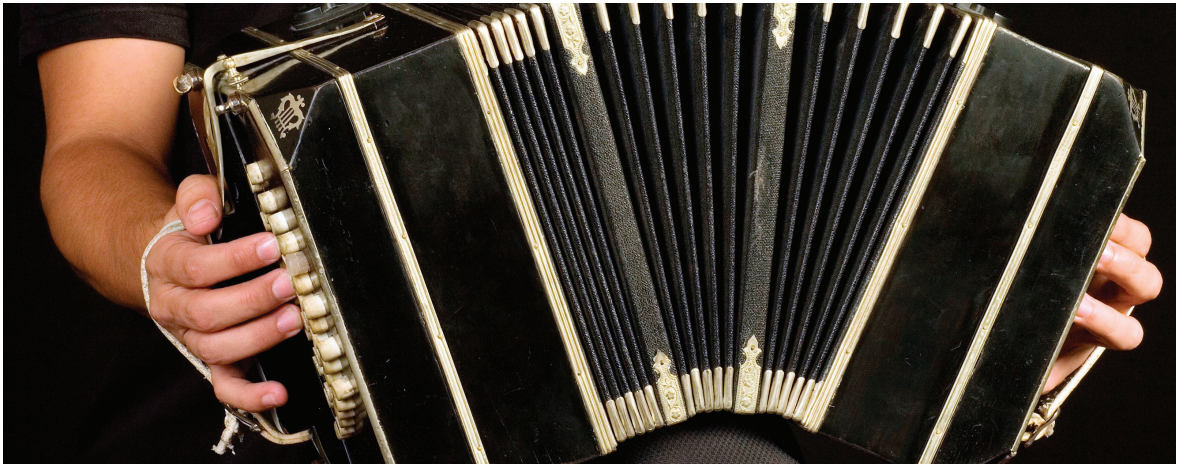

2. Αναζητήστε βίντεο για τον τρόπο κατασκευής της καστανιέτας και τον τρόπο που εκτελείται από τους χορευτές τόσο ως συνοδευτικό ρυθμικό μουσικό όργανο, όσο και ως μέσο έκφρασης συναισθήματος. Παρακολουθήστε το βίντεο από τη Διεθνή Μέρα Φλαμένκο (2019), με το Εθνικό Μπαλέτο της Ισπανίας. Ποια είναι τα χαρακτηριστικά στοιχεία της μουσικής και του χορού που αναγνωρίζετε;
3. Αναζητήστε τη σύγχρονη μουσική των Ρομά με στίχους στην ελληνική ή/και ρομανί γλώσσα. Ενδεικτικά, αναφέρεται ο δημοφιλής τραγουδοποιός Ντίνος Ισούφης.
4. Αναζητήστε περισσότερες πληροφορίες για τη μουσική των Ρομά, μέσα από το τρέιλερ του ντοκιμαντέρ *Sam Roma: We are Gypsies* της Μαρίνας Δανέζη και στην υπόλοιπη Ευρώπη στο podcast με τίτλο *Gypsy musicians* της Γιώτας Κοτσέτα στην ΕΡΤ.

Ρυθμικά σχήματα συνοδείας για το "Bamboléo"

ΡΥΘΜΟΙ ΚΑΙ ΜΕΛΩΔΙΕΣ ΤΟΥ ΜΕΞΙΚΟ ΚΑΙ ΤΗΣ ΝΟΤΙΑΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ

Προσδοκώμενα μαθησιακά αποτελέσματα

Σε αυτό το μάθημα θα:

- εξετάσουμε τις επιδράσεις που διαμόρφωσαν τη μουσική της περιοχής αυτής,
- διακρίνουμε τους ρυθμούς Tango και Samba,
- γνωρίσουμε συνθέτες της έντεχνης μουσικής,
- γνωρίσουμε το bandoneon.

Λέξεις κλειδιά: *bandoneon, Tango, Samba*

Η μουσική του Μεξικό και της Νότιας Αμερικής

Στη μουσική της Κεντρικής και Νότιας Αμερικής, καθώς και της Καραϊβικής, συναντώνται ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της μουσικής των ιθαγενών τους, αναμειγμένα με στοιχεία της μουσικής των Αφρικανών σκλάβων και των αποίκων από την Ιβηρική χερσόνησο.

Στην περιοχή αυτή, ο χορός και η μουσική συνδέονται άμεσα και έχουν επιδράσει στη μουσική δημιουργία. Τα χαρακτηριστικά της, από τα μέσα του 20ού αιώνα, διαδόθηκαν και στην υπόλοιπη Αμερική και την Ευρώπη. Αντιπροσωπευτικά της είδη είναι το Tango από την Αργεντινή και η Samba από τη Βραζιλία.

Ένα από τα κυριότερα όργανα της Νότιας Αμερικής είναι το bandoneon. Από τις αρχές του 20ού αιώνα εντάσσεται ως σολιστικό όργανο στις ορχήστρες Tango στην Αργεντινή, την Ουρουγουάη και τη Βραζιλία. Προσομοιάζει με το ακορντεόν, αλλά αντί για πλήκτρα, έχει κουμπιά και από τις δύο πλευρές.

Μερικά από τα σημαντικότερα ονόματα στον χώρο της σύνθεσης του Μεξικού και της Νότιας Αμερικής είναι οι: **Consuelo Velazquez** (Μεξικό, 1920-2005), **José Pablo Moncayo** (Μεξικό, 1912-1958), **Astor Piazzolla** (Αργεντινή, 1921-1992), **Agustín Mangoré Barrios** (Παραγουάη, 1885, 1944), **Heitor Villa-Lobos** (Βραζιλία, 1887-1959), **Leo Brower** (Κολομβία, 1939), **Juan Orrego-Salas** (Χιλή, 1919-2019) και **Daniel Robles Alomia** (Περού, 1871-1942).

Astor Piazzolla

Οι ρυθμοί Tango και Samba

Το Tango και η Samba είναι δύο από τους πιο αντιπροσωπευτικούς λατινοαμερικάνικους χορούς και χαρακτηρίζονται από ιδιαίτερα ρυθμικά στοιχεία, καθένα με τη δική του μοναδική ιστορία, τεχνική και μουσική αίσθηση. Το **Tango** εμφανίστηκε στο Ρίο ντε λα Πλάτα στα τέλη του 19ου αιώνα, ως αποτέλεσμα της αστικοποίησης και των πολιτισμικών αναμειξεων μεταξύ των Ευρωπαίων μεταναστών, των Αφρικανών σκλάβων και των αυτόχθονων πληθυσμών. Ο ρυθμός του είναι 4/4 με την χαρακτηριστική συγκοπή στην αρχή του.

Χτυπήστε τον ρυθμό του Tango σε κρουστά όργανα ή με ηχηρές κινήσεις στο σώμα (body percussion). Στη συνέχεια, συνοδέψτε ρυθμικά το έργο *Liebertango* του **Astor Piazzolla** (προτεινόμενο κανάλι: Russian Philharmonic).

Ρυθμικό σχήμα συνοδείας του χορού Tango

Η **Samba** έχει τις ρίζες στις μουσικές παραδόσεις που έφεραν οι Αφρικανοί σκλάβοι και αναπτύχθηκε κυρίως στις φτωχογειτονιές του Ρίο ντε Τζανέιρο, στα τέλη του 19ου αιώνα. Ο χαρακτηριστικός ρυθμός της Samba σε 2/4 έχει συνδεθεί με το βραζιλιάνικο καρναβάλι.

Ρυθμικό σχήμα συνοδείας του χορού Samba

Χτυπήστε τα ρυθμικά σχήματα της Samba, σε ομάδες. Προσπαθήστε να τα εκτελέσετε ταυτόχρονα με κρουστά μουσικά όργανα ή με ηχηρές κινήσεις στο σώμα (body percussion).

Δραστηριότητες εφαρμογής, επέκτασης και αξιολόγησης

1. Αναζητήστε διαφορετικές εκτελέσεις (φωνητικές ή οργανικές) του τραγουδιού "Besame mucho" της **Consuelo Velazquez** και εντοπίστε ομοιότητες και διαφορές. Αιτιολογήστε ποια σας αρέσει περισσότερο, χρησιμοποιώντας μουσική ορολογία.
2. Αναζητήστε τραγούδια στην ελληνική γλώσσα με ρυθμό Tango (Ενδεικτικές λέξεις-κλειδιά για αναζήτηση: ελληνικά τραγούδια Tango). Επιλέξτε όποιο σας αρέσει περισσότερο και παρουσιάστε το στην υπόλοιπη τάξη.
3. Ο Αργεντίνος **Omar Massa** είναι δεξιότεχνος του bandoneon. Αναζητήστε τη μουσική συνεργασία του με την **Alondra de la Parra** και σχολιάστε τη μουσική τους σύμπραξη (προτεινόμενο κανάλι: DW Classical Music).
4. Ο συνθέτης και δεξιότεχνος του μπουζουκιού **Μανώλης Χιώτης** (1921-1970) τη δεκαετία του 1950 κατάφερε να κάνει αποδεκτό το μπουζούκι στην «αριστοκρατική» κοινωνία της εποχής, με τα αρχοντορεμπέτικα. Στο τραγούδι του «Σάμπα μου ξηγιέσαι», ο ήρωας παραπονιέται στη σύντροφό του ότι δεν συχνάζει πια εκεί που συνήθιζαν να πηγαίνουν μαζί, αλλά επιθυμεί να χορεύει Samba. Αναζητήστε το τραγούδι με την αυθεντική εκτέλεση, αλλά και άλλων νεότερων καλλιτεχνών και συγκροτημάτων.
 - Γνωρίζετε κάποια συνήθεια -δική σας ή του περιβάλλοντός σας- που άλλαξε, επηρεασμένη από μια «νέα μόδα» που καθιερώθηκε; Η τάση αυτή μπορεί να αφορά τις προτιμήσεις σε είδη μουσικής, ενδυμασία, χτένισμα, γαστρονομία κ.ά.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

- Abraham, G. (1988). *The Concise Oxford History of music*. Oxford University Press.
- Aebersold, J. (2000). *Jazz Handbook*. USA: Jamey Aebersold Jazz.
- Ammer, C. (1995). *The HarperCollins Dictionary of Music*. HarperCollins.
- Campbell, M., Greated, C. A. & Myers, A. (2004). *Musical Instruments: History, Technology and Performance of Instruments of Western Music*. Oxford University Press.
- Cooper, J. M., Kinnett, R. & Marie, M. (2024). *Historical Dictionary of Romantic Music, Second Edition*. McCarty Rowman & Littlefield Publishers.
- Δαλιανούδη, Ρ. (2010). *Μάνος Χατζιδάκις και λαϊκή μουσική παράδοση*. Εμπειρία εκδοτική.
- Downs, P. G. (1992). *Classical Music: The Era of Haydn, Mozart, and Beethoven*. Cambridge University Press.
- Encyclopedia Britannica (2024). <https://www.britannica.com/>
- Oxford Music Online (2024). <https://www.oxfordmusiconline.com/grovemusic>.
- Fubini, E., Freis, W., Gasbarrone, L., & Leone, M. L. (1994). *Music and Culture in Eighteenth-Century Europe: A Source Book*. University of Chicago Press.
- Greenberg, Y. (2022). *How Sonata Forms: A Bottom-Up Approach to Musical Form*. Oxford University Press.
- Hepokoski, J. (2021). *A Sonata Theory Handbook*. Oxford University Press.
- Hepokoski, J. & Darcy, W. (2006). *Elements of sonata theory: norms, types, and deformations in the late eighteenth-century sonata*. Oxford University Press.
- Holst-Warhaft, G. (2014). *Μίκης Θεοδωράκης Μύθος και πολιτική στη σύγχρονη ελληνική μουσική*. Μετρονόμος.
- Irving, D. R. & Rehding, A. (Eds.) (2023). *A Cultural History of Western Music in the Age of Enlightenment*. Bloomsbury Publishing.
- Καλυβιώτης, Α. (2002). *Σμύρνη, η μουσική ζωή (1900-1922)*. Music corner & Τήνελλα.
- Κουνάδης, Π. (2000). *Εις ανάμνησιν στιγμών ελκυστικών*. Κατάρτι.
- Keefe, S. P. (Ed.) (2009). *The Cambridge history of eighteenth-century music*. Cambridge University Press.
- Kennedy, M. (1989). *Λεξικό μουσικής της Οξφόρδης*. Γαλλέλη.
- Kramer, L. (1990). *Music as Cultural Practice, 1800-1900*. University of California Press.
- Larkin, C. (2011). *The encyclopedia of popular music*. Omnibus Press.
- Λιάβας, Λ. (2009). *Το ελληνικό τραγούδι*. Εμπορική Τράπεζα της Ελλάδος.
- Machlis, J. (1996). *Η απόλαυση της μουσικής*. Fagotto Books.
- Μαλιάρας, Ν. (2001). *Το Δημοτικό τραγούδι στη Μουσική του Μανώλη Καλομοίρη. Μια ιστορική και αναλυτική προσέγγιση*. Παπαγεωργίου-Νάκα.
- Mendelssohn, F. (1940). *The story of a hundred operas*. Grosset and Dunlap.
- Michels, U. (2002). *Άτλας της μουσικής (Ι.Ε.Μ.Α., μετ.)*. Φίλιππος Νάκας.
- Michels, U. (1985). *Άτλας της μουσικής, τ.1*. Φίλιππος Νάκας.
- Michels, U. (1985). *Άτλας της μουσικής, τ.2*. Φίλιππος Νάκας.
- Moore, A. F. (Ed.). (2003). *Analyzing popular music*. Cambridge University Press.
- Μπαλωτή, Ξ. & Εμμανουήλ, Μ. (2005). *Μίκης Θεοδωράκης*. Σαββάλας.
- Osborn, B. (2021). *Interpreting music video: popular music in the post-MTV era*. Routledge.
- Pestelli, G. (1984). *The age of Mozart and Beethoven*. Cambridge University Press.
- Πετρόπουλος, Η. (2011). *Ρεμπέτικα Τραγούδια*. Κέδρος.
- Πιερρά, Ζ. (1978). *Μίκης Θεοδωράκης, ο θρύλος μιας λαϊκής μουσικής*. Κέδρος.
- Ρωμανού, Κ. (2006). *Έντεχνη Ελληνική Μουσική στους Νεότερους Χρόνους*. Κουλτούρα.
- Ρωμανού Κ. (2000). *Ιστορία της Έντεχνης Νεοελληνικής Μουσικής*. Κουλτούρα.
- Shuker, R. (2013). *Understanding popular music*. Routledge.
- Slonimsky, N. & Kassel, R. (Eds.) (1998). *Webster's New World Dictionary of Music*. Wiley Publishing, Inc.
- Στάθης, Γρ. (1994). *Οι αναγραμματισμοί και τα μαθήματα της βυζαντινής μελοποιίας*. Ίδρυμα Βυζαντινής Μουσικολογίας.
- Στάθης, Γρ. (2015). *Ερωταποκρίσεις και ακριβολογήματα της Ψαλτικής Τέχνης*. Ίδρυμα Βυζαντινής Μουσικολογίας.
- Στάθης, Γρ. (2016). *Τα πρωτόγραφα της εξηγήσεως εις την Νέαν Μέθοδον σημειογραφίας*. Ίδρυμα Βυζαντινής Μουσικολογίας.
- Τσέτσος Μ. (2011). *Εθνικισμός και λαϊκισμός στη Νεοελληνική Μουσική*. Ίδρυμα Σάκη Καραγιώργα.
- Τσέτσος Μ. (2013). *Νεοελληνική Μουσική. Δοκίμια ιδεολογικής και θεσμικής κριτικής*. Παπαγεωργίου Νάκας.
- Χατζηνίκος, Γ. (2006). *Νίκος Σκαλκώτας. Μια ανανέωση στην προσέγγιση της μουσικής σκέψης και ερμηνείας*. Νεφέλη.
- Χατζιδάκις, Μ. (1981). *Τα σχόλια του Τρίτου*. Εξάντας.
- Χρυσάνθος, (1832). *Θεωρητικόν Μέγα της μουσικής*. Κουλτούρα.
- Zaslav, N. (1989). *Music and Society in the Classical Era*. In N. Zaslav (Ed.), *The Classical Era*. Man & Music. Palgrave Macmillan.

Εικόνες και παρτιτούρες

Όλες οι εικόνες είναι ελεύθερες πνευματικών δικαιωμάτων και αντλήθηκαν από ανοιχτούς εκπαιδευτικούς πόρους (OER). Ειδικότερα, αξιοποιήθηκαν εικόνες που ανήκουν στο δημόσιο τομέα (*public domain*) ή έχουν παραχωρηθεί ελεύθερα από καλλιτέχνες για εκπαιδευτικούς σκοπούς, καθώς και από τους πόρους *Wikimedia Commons* (<https://commons.wikimedia.org>), *Pixabay* (<https://pixabay.com>) και *Freepik* (<https://www.freepik.com>), οι οποίοι διαθέτουν το περιεχόμενό τους υπό άδειες Creative Commons (CC).

Σχετικά με τις παρτιτούρες, η πλειονότητα των μουσικών κειμένων δημιουργήθηκε από τα μέλη της συγγραφικής ομάδας, με πλήρη συμμόρφωση προς τη νομοθεσία περί πνευματικών δικαιωμάτων, όπως αυτή ορίζεται από τον Νόμο 2121/1993 στην Ελλάδα και τις σχετικές ευρωπαϊκές ρυθμίσεις. Επιπλέον, συγκεκριμένα αποσπάσματα ενσωματώθηκαν από τον ανοιχτό πόρο *International Music Score Library Project* (IMSLP, <https://imslp.org>), ο οποίος διαθέτει μουσικά έργα σε δημόσια χρήση (*public domain*).

